

5.9115

224๖

๒

วิเคราะห์วรรณกรรมภาษาไทยเรื่องโคลงมังตรา

ปริยฐานิพนธ์

ของ

อำนวย อุ่นคำเมือง

93 หน้า ๖๕๖

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 หนองจอก กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921575, 3919038

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ 2523

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

วิเคราะห์วรรณกรรมภาษาไทยเรื่องโคลงมังตรา

บทคัดย่อ

ของ

อำนวยการ อุ่นคำเมือง

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ 2523

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะศึกษาโคลงมังทร่าในค่านคุณค่าทางวรรณศิลป์ ลักษณะที่เป็นวรรณคดีนิราศ และวรรณคดีประวัติศาสตร์ ตลอดจนอิทธิพลของหลักกรรมในพุทธศาสนาที่มีต่อกวีผู้แต่ง แล้วเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลของการศึกษาปรากฏว่า โคลงมังทร่ามีคุณค่าในทางวรรณศิลป์อย่างมาก โดยเฉพาะค่านคุณค่าไพเราะของโคลงจะเห็นว่า กวีผู้แต่งมีความสามารถในการใช้ถ้อยคำภาษาในการพรรณนาเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างดี ส่วนนวนโวหารต่าง ๆ ก่อให้เกิดอารมณ์และความรู้สึกตามที่กวีตั้งใจจะถ่ายทอดออกมา ยิ่งกว่านั้นในค่านการเล่นอักษรสัมผัสในโคลง นับว่ากวีผู้แต่งโคลงมังทร่ามีความสามารถพิเศษที่สามารถเล่นอักษรคู่ในวรรคหลังของโคลงแต่ละบาทมากที่สุด การลำดับเรื่องราวในการพรรณนาตั้งแต่กวีเริ่มออกเดินทางจากเชียงใหม่ เป็นไปตามลำดับเหตุการณ์ ไม่ซับซ้อน วากวน โวหารคร่ำครวญแสดงความอาลัยต่อหญิงคนรัก ทำให้ผู้อ่านเกิดความเศร้าสลดใจอย่างมาก ครั้นเมื่อเดินทางผ่านสถานที่ต่าง ๆ ได้พบเห็นธรรมชาติตลอดจนบรรดาสัตว์ต่าง ๆ ก็จะพรรณนาได้อย่างละเอียดพร้อมทั้งสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกของตนเองให้สัมพันธ์กับธรรมชาติเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสม จึงนับว่าเป็นวรรณคดีนิราศที่น่าศึกษาเรื่องหนึ่ง

เกี่ยวกับหลักฐานตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ในโคลงเรื่องนี้ส่วนมากตรงกับประวัติศาสตร์และตำนานพื้นเมืองของลานนาไทยที่ยืนยันได้ นอกจากนี้ก็ได้สอดแทรกหลักกรรมในพุทธศาสนาที่เป็นศีลธรรมของชีวิต เพื่อชี้ชวนให้ผู้อ่านมองเห็นความจริงของศีลธรรมเหล่านั้น และจะได้นำมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติต่อไป

AN ANALYSIS OF LANNA THAI LITERATURE

"KLONG MANGTRA"

AN ABSTRACT

BY

AMNUAY UNKAMMUENG

Presented in partial fulfillment of the requirements

for the Master of Education Degree

at Srinakharinwirot University

February 1980

The main purpose of this thesis is to analyze "Mangtra Poem" on these following aspects literary values, characteristics of Nirat, (a literary work of a voyage description) historical literature, and the influence of Buddhism upon the poet in the form of analytical description.

The results showed that there were high literary values in 'Mangtra Poem' especially its beauty which indicated the poet's capacity in selecting words to describe events efficiently. In addition, styles in the poem roused the readers' emotions and feelings the poet had intended to. Moreover, in alliteration, the poet had a special talent for using pair letters in the last line of each couplet. The organization of the scenery description was well ordered. Apart from this the mournful valediction for his lover made the readers sympathize with him. All places and natural things involved animals he saw during his voyage were well described in details. And their description were written from his love of nature. Therefore, this literary voyage is worth reading.

What he referred to in the poem corresponded to the historical events in Lanna History. Besides the poet had put the immortal Buddhism for life in it, in order that the readers can see the truth of such doctrines and behave themselves according to the teaching.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำคณะได้พิจารณาปฏิญญาฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

ดร. ประจักษ์

ประธาน

ศาสตราจารย์ บุณยรินทร์

กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญาโทนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้รับความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประคอง นิมมานเหมินท์ ประธาน และรองศาสตราจารย์คุณหญิงเต็มสิริ บุญยสิงห์ กรรมการ ที่กรุณาตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ทั้งสองท่านเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ไกรศรี นิมมานเหมินท์ ที่กรุณาช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ ในการพิมพ์ปริญญาโทนิพนธ์ และขอขอบพระคุณอาจารย์ชูม ณ บางช้าง อาจารย์สิงหะ วรรณสัย และผู้ช่วยศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ ที่กรุณาให้คำแนะนำปรึกษาด้วยดีตลอดมา ขอขอบคุณอาจารย์อัสรา เหล่าวีระกุล ที่ช่วยเรียบเรียงบทคัดย่อฉบับภาษาอังกฤษ

ขออ้อมรำลึกถึงพระคุณของบิดา มารดา ผู้ให้กำเนิด และครูอาจารย์ที่ได้ให้ความรู้แก่ผู้เขียนตั้งแต่เยาว์วัยจนปัจจุบัน

อำนาจ อู่เก่าเมือง

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายในการศึกษาครั้งนี้.....	2
สมมุติฐานในการศึกษาครั้งนี้.....	3
ความสำคัญของการศึกษาครั้งนี้.....	3
ขอขอบคุณ.....	3
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
วิธีดำเนินการศึกษาครั้งนี้.....	4
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้.....	4
2 วิเคราะห์วรรณคดีเรื่อง โคลงมังตรา.....	7
เกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณคดี.....	7
ลักษณะของวรรณคดีนิราศ.....	8
ลักษณะวรรณคดีประวัติศาสตร์.....	13
ปริทัศน์โคลงมังตรา.....	14
วิเคราะห์โคลงมังตราในด้านวรรณศิลป์.....	27
วิเคราะห์โคลงมังตราในลักษณะวรรณคดีนิราศ.....	51
วิเคราะห์โคลงมังตราในลักษณะวรรณคดีประวัติศาสตร์.....	61
3 อิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อกวีผู้แต่ง.....	79
ความเป็นมาของพุทธศาสนาโบราณของไทย.....	79
หลักธรรมในพุทธศาสนาที่ปรากฏในโคลงมังตรา.....	80
4 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	91
บรรณานุกรม.....	94

ภูมิหลัง

การศึกษาวรรณคดี ที่เราศึกษาดังมาตั้งแต่ในระดับประถมศึกษาจนถึงระดับ
อุดมศึกษาโดยทั่วไปนั้นมิได้มุ่งแต่เพียงความไพเราะของบทประพันธ์และความเพลิดเพลิน
ของวรรณคดีเท่านั้น หากแต่ต้องการให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏใน
วรรณคดีเช่น สภาพสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัย
นั้น ๆ อีกด้วย

เท่าที่ผ่านมา วรรณคดีที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้นำมาเป็นแบบเรียน
กวีหรือวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่ผู้สอนอ้างถึงก็ดย่อมจะมีแนวทางศึกษาได้อย่างกว้างขวาง
และอาจเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาอื่น ๆ ได้ด้วย โดยเฉพาะสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่ง
สัมพันธ์กับวรรณคดีอย่างมาก กล่าวก็ว่าวรรณคดีบางเรื่องอาศัยข้อมูลจากประวัติศาสตร์และ
ประวัติศาสตร์บางเรื่องก็อาศัยวรรณคดี

เจือ สตะเวทิน กล่าวถึงความสัมพันธ์ของวรรณคดีกับประวัติศาสตร์ว่า
ธรรมชาตินักประวัติศาสตร์ เมื่อจะบันทึกเหตุการณ์อันใดลงไป ย่อมต้องค้นคว้าหา
หลักฐานอันแน่นอน เพื่อกลับกรองให้ได้ความจริง เพราะหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์
จะหาได้หรืออ้างอิงได้ก็มีอยู่หลายอย่างเช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสาร
ต่าง ๆ ที่มีผู้จดบันทึกไว้ แต่เท่านั้นยังหาเพียงพอไม่ บางทีนักประวัติศาสตร์ก็ต้องพึ่ง
วรรณคดีประกอบด้วย เพราะวรรณคดีของสมัยหนึ่ง ๆ นั้น ย่อมชี้ชัดให้เห็นเหตุการณ์
ตลอดจนปัญหาและความนึกของคบสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี¹

ประสิทธิ์ ภาพยักลอน ก็ได้แสดงความเห็นไว้อีกเช่นกันว่า "วรรณคดีหรือ
บทประพันธ์ต่าง ๆ แม้เป็นบทหรือการแต่งเรื่องประโลมโลก ซึ่งเนื้อหาไม่เป็นเรื่องจริง

¹เจือ สตะเวทิน "วรรณคดีกับประวัติศาสตร์" ศูนย์ศึกษา หน้า 37 - 41

ก็เป็นเครื่องมือนำในการแต่งตำราประวัติศาสตร์ได้"¹

จากทัศนะดังกล่าวจะเห็นได้ว่า วรรณคดีนอกจากจะเป็นหนังสือที่ผู้อ่านจะได้รับความเพลิดเพลินจากการถ่ายทอดอารมณ์แล้ว เรายังสามารถทราบหลักฐานหรือเหตุการณ์บางอย่างในทางประวัติศาสตร์ได้อีกด้วย วรรณคดีดังกล่าวมีอยู่หลายเรื่อง เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย ลิลิตยวนพ่าย โคลงนิราศนรินทร์ นิราศไทยรบพม่าที่ท่าดินแดง ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้ วรรณคดีลานนาไทยก็ยังปรากฏว่ามีวรรณคดีประเภทนี้อีกเรื่องหนึ่ง คือ "โคลงมังตรา" ซึ่งประคอง นิมมานเหมินท์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือในส่วนที่เกี่ยวกับโคลงว่า "โคลงมังตราที่เชียงใหม่ เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ แต่มีคุณค่าทางวรรณคดีอย่างน่าสนใจทีเดียว"²

หลังจากที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสอ่านวรรณคดีเรื่องโคลงมังตราแล้วก็มีความสนใจที่จะศึกษาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพราะเห็นว่าเป็นโคลงที่ให้ความรู้เกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ลานนาและกวียังได้พรรณากวีถ้อยคำที่มีความไพเราะ สละสลวย การกล่าวพรรณาก็มีลักษณะเป็นนิราศคล้ายกับ นิราศหริภุญชัย ประกอบกับเมื่อเดือนเพชบุภาคคม 2519 ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ทำการปริวรรตโคลงมังตราจากต้นฉบับเดิมซึ่งจารึกเป็นอักษรขอมเมือง เก็บรักษาไว้ที่วัดป่าแพ่ง อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ มี นายสมหมาย เปรมจิตต์ และ นายปวงแก้ว ตัญเชียว เป็นผู้ทำการปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน โดยที่เห็นว่า "โคลงมังตรา" นี้ ยังไม่มีใครนำมาศึกษาอย่างจริงจังและละเอียดถี่ถ้วน ผู้วิจัยจึงได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาให้กว้างขวางต่อไป

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาโคลงมังตราในลักษณะที่เป็นวรรณคดีนิราศ และคุณค่าทางวรรณศิลป์

¹ประสิทธิ์ กาพย์กลอน ลักษณะวรรณกรรมประวัติศาสตร์ หน้า 8

²ประคอง นิมมานเหมินท์ ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ หน้า 106

2. เพื่อศึกษาโคลงมังตราเกี่ยวกับความถูกต้องของการบันทึกข้อมูลทางประวัติศาสตร์
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของหลักธรรมในพุทธศาสนาที่มีต่อกวีผู้แต่ง

✓ ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบถึงเนื้อเรื่อง รูปแบบ ตลอดจนคุณค่าทางวรรณศิลป์ของโคลงมังตรา
2. ได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพของล้านนาไทยเป็นอย่างดี
3. ช่วยให้เห็นเข้าใจถึงกวีผู้แต่งว่าได้รับอิทธิพลของหลักธรรมในพุทธศาสนาในการดำรงชีวิต
4. เป็นการเผยแพร่วรรณคดีล้านนาไทยให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อผู้สนใจศึกษาจะได้ถือเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเรื่องอื่นต่อไป

✓ ขอตกลงเบื้องต้น

1. เนื่องจากโคลงมังตรา มีกัณฑ์ออกเป็นอักษรขอมเมืองหลายฉบับและเก็บรักษาไว้ในที่ต่าง ๆ กัน แต่ฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดที่ค้นพบคือฉบับของวัดป่าแพ่ง อำเภอเมือง เชียงใหม่ ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source)
 2. จากฉบับที่ 1 ภาควิชาสังกมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มอบหมายให้นายสมหมาย เปรมจิตต์ และนายปวงคำ คุ้มเขียว ร่วมกันปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน เมื่อเดือนพฤษภาคม 2519 ผู้วิจัยใช้เป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source)
- ในขณะที่ผู้วิจัยกำลังเขียนปริญญาบัตร เรื่องโคลงมังทรานี้ อาจารย์สิงพะ วรรณสัย ได้ถอดความ "โคลงมังทรารบเชียงใหม่" เป็นภาษาไทยปัจจุบัน พิมพ์เป็นบรรณาการในงานฉลองอายุครบ 7 รอบของ นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2522 ผู้วิจัยจึงใช้เป็นข้อมูลทุติยภูมิอีกฉบับหนึ่งด้วย

กานิยามศัพท์เฉพาะ

ลาวเนาไทย หมายถึงบริเวณ 8 จังหวัดภาคเหนือ ที่พูดภาษาถิ่นเดียวกัน ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน พะเยา เชียงราย และแม่ฮ่องสอน

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษาลักษณะแบบแผนนิราศของไทย จากหนังสือวรรณคดีนิราศหรือภุชยวรรณคดีประเภทนิราศในสมัยอยุธยา ผลการวิจัยของพจนีย์ เห็นพิทักษ์ เรื่อง "การวิเคราะห์วรรณกรรมของมหาอุกภัย" เพื่อไว้ข้อสรุปทั้งหมดเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องโคลงมังตรา
2. ศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา จากตำนานต่าง ๆ บ้าง จากงานเขียนที่มีผู้ศึกษาค้นคว้าเช่น อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์สังกมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นฉบับบาลานีในภาคเหนือ" ตลอดจนการสัมภาษณ์บุคคลผู้ทรงคุณวุฒิ เช่น ศาสตราจารย์ดร.ประเสริฐ ๗ นคร อาจารย์ชุ่ม ๗ บางช้าง อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย อาจารย์ไกรศรี นิมมานเหมินท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ผยมยงค์ และผู้ทรงคุณวุฒิอื่น ๆ
3. ศึกษาโคลงมังตราในลักษณะที่เป็นวรรณคดีนิราศ และคุณค่าทางวรรณศิลป์
4. ศึกษาถึงการบันทึกข้อมูลในโคลงมังตราที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ตลอดจนอิทธิพลของหลักธรรมในพุทธศาสนาที่มีต่อกริผู้แต่ง
5. เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

ประคอง นิมมานเหมินท์ ใ้กล่าวถึงโคลงมังตราว่า เป็นวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ เป็นการบันทึกถึงความเจริญของชาติบ้านเมืองในสมัยนั้นว่า มีความ

รุ่งเรืองอย่างมาก แต่ในที่สุดก็ถูกพบว่าเข้ามาทำลาย กวีโคกล่าวแสดงความรู้สึกเสียกาย
บ้านเมืองที่ปรักหักพัง วรรณคดีเรื่องนี้แก่งกายโคลงสี่สุภาพ เนื้อเรื่องตรงกับปลายสมัย
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ช่วงตอนแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ วรรณคดีเรื่องนี้ไม่
ปรากฏนามผู้แต่ง ทราบแต่เพียงผู้คัดลอกชื่อสุรินทร คัดไว้เมื่อ พ.ศ. 2381

สิงฆะ วรรณสัย¹ โคกล่าวถึงโคลงมังทร่าไว้ว่า ผู้แต่งเป็นกวีสำคัญของ
เชียงใหม่อาจเป็นเชื้อพระวงศ์หรือนายทหารสำคัญ เพราะผู้แต่งได้พรรณนาไว้ตอนหนึ่งว่า
ได้เป็นเจ้าเมืองเดิม เมื่อตอนอายุประมาณ 70 ปี ในส่วนที่เกี่ยวกับเนื้อเรื่องและที่มา
ของชื่อมังทร่า ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า คำว่า "มังทร่า" นี้เป็นกวีที่กษัตริย์ล้านนาไทย
เรียกระเจ้าแผ่นดินของพบาทุกพระองค์

ประเสริฐ ๓ นคร² โคกล่าวถึงโคลงมังทร่าว่า เป็นโคลงที่เขียนด้วยตัวอักษร
ขอมเมือง ต่อมาผู้คัดลอกชื่อสุรินทร ซึ่งเป็นผู้คัดลอกโคลงนิราศหริภุชชัย และคัดไว้ใน
ปีเดียวกันคือ พ.ศ. 2381 โคลงมังทร่าเป็นเหตุการณ์ในสมัย พ.ศ. 2158 ตรงกับ
แผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม ข้อความบางตอนตรงกับพงศาวดารพม่าและรามัญ และบาง
ตอนก็แปลกความกันไปบ้าง

สมหมาย เปรมจิต³ ได้ร่วมกับปวงคำ คุ้มเขียว ทำการปริวรรตโคลงมังทร่า
จากต้นฉบับวัดป่าแห่ง อำเภอเมือง เชียงใหม่ และโคกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า เป็น
วรรณกรรมล้านนาไทยที่น่าสนใจที่สุดเรื่องหนึ่ง มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนา
ข้อความแก่งเป็นโคลงสี่สุภาพ 304 บท โดยแบ่งเป็นตอน ๆ คือ โคลงบทที่ 1 - 9
ว่าด้วยสภาพบ้านเมืองเชียงใหม่ โคลงบทที่ 10 - 76 ว่าด้วยมังทร่าที่เชียงใหม่ และ

¹สิงฆะ วรรณสัย โคลงเรื่องมังทร่า เชียงใหม่ หน้า 2

²ประเสริฐ ๓ นคร โคลงเรื่องมังทร่า เชียงใหม่ หน้า 9

³สมหมาย เปรมจิต และคณะ โคลงมังทร่า (ภาคปริวรรตลำดับที่ 13 ฉบับโรเนียว) หน้า คำนำ

แต่ถึงราชวงศ์พระยาพิชัยสงครามเมืองเชียงใหม่ โฉลกบที่ 77 - 260 ว่าด้วย
การพรรณนาถึงวิบากกรรมของผู้แต่งที่ได้ปลัดขิรากวากเลนรักและพรรณนาการเดินทางจาก
เชียงใหม่จนถึงหงสาวดี ตอนสุดท้ายตั้งแต่โฉลกบที่ 261 เป็นต้นไป เป็นข้อความ
รำพันถึงกามชรา และยังได้กล่าวอีกว่า โฉลกบนี้มิได้ลักษณะคล้ายคลึงกับโฉลก
นิราศนรินทร์บ้างทีเดียว

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องดังกล่าวจะเห็นได้ว่า โฉลกบนี้กล่าวถึงโฉลกบมังทรายู่
บ้าง แต่ยังไม่มียุคใดที่ทำการศึกษาวจัยเรื่องนี้กันอย่างละเอียดลึกซึ้ง ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะได้
มีการศึกษาและวิเคราะห์เรื่องนี้ในหลาย ๆ ด้าน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อวงการศึกษ
วรรณคดีไทยและเพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้สนใจจะศึกษากันต่อไป

วิเคราะห์วรรณคดีเรื่อง โกลดมิ่งพรา

การที่จะศึกษาวรรณคดีให้ได้อรรถาธิบายในหลาย ๆ ด้านนั้น จำเป็นต้องเข้าใจถึงองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างของวรรณคดีนั้น ทั้งนี้จะต้องอาศัยวิธีวิเคราะห์คุณค่าในทุก ๆ ด้านที่ปรากฏในวรรณคดี เช่น ด้านความรู้ ตลอดจนด้านสุนทรียะ (Aesthetic) เป็นต้น ดังนั้นในการที่วิเคราะห์วรรณคดีเรื่อง โกลดมิ่งพรา ก็จึงต้องอาศัยเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้เสนอแนะไว้ดังนี้

เกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณคดี

กระแสร มาดยาภรณ์ ได้กล่าวว่า การศึกษาวรรณคดีจะต้องพิจารณาถึงสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ความคิดหรือเค้าเรื่อง กวีผู้แต่งมีความคิดแปลกใหม่ในสังคมหรือไม่ เหมาะสมเพียงไร และจะเป็นไปได้หรือไม่
2. อารมณ์สะเทือนใจ ต้องพิจารณาถึงอารมณ์ที่ถ่ายทอดมานั้นถูกต้องด้วยศีลธรรมหรือไม่ อย่างไร เป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นชวนให้สนใจเพียงไร
3. การบรรยายและการแสดงออก ชัดเจนเพียงใด
4. สำนวนและลีลาของเรื่อง ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นกวีของผู้แต่ง
5. ลักษณะภาพประพันธ์ โดยเฉพาะแบบร้อยกรอง แก่งไถ่ถูกต้องตามฉันทลักษณ์หรือไม่
6. เทคนิคการแต่ง ผู้แต่งมีความรู้ความสามารถอย่างไร
7. เสียงและความหมาย กวีใช้คำที่มีเสียงไพเราะถึงความเพียงใด

สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อุษยา¹ ได้กล่าวถึงหลักวิชา ๆ ของการวิจารณ์
วรรณคดีไว้ดังนี้

1. แก่โครงเรื่อง ศิลปะและการลำดับความตามโครงเรื่อง ทำนอง
เขียน
2. กาวาแจ่มแจ้งในกาบบรรยาย ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ
3. ข้อความ ถ้อยคำ ลึกซึ้งกินใจจนตีใจเมื่ออ่าน เกิดประโยชน์
ทางเล้าโลมใจ หรือคติสอนใจ เกิดอารมณ์สะเทือนใจ
4. ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของฉันทลักษณ์ และเท่าที่ฉันทลักษณ์จะอนุญาต
ให้เปลี่ยนแปลงได้
5. สีส่า ก็คือการใช้คำและการเลือกแก่งชนิดของคำประพันธ์เหมาะแก่
เนื้อความ
6. ความรู้ และปฏิกิริยาของกวี านสิ่งที่เขียนลงไปนิยมประพันธ์

เกณฑ์ในการวิเคราะห์วรรณกรรมดังกล่าว แม้ว่าจะมีผู้รู้อีกหลายท่านได้แสดง
ความเห็นไว้ไม่ตรงกับที่เรียวก็ตาม แต่เกณฑ์ทั่ว ๆ ไปที่ผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นตรงกันคือ
ในการศึกษาวรรณคดีนั้นควรศึกษาเนื้อเรื่อง ลักษณะคำประพันธ์ กาวางกาวม และ
ความคมคายของภาษาในการพรรณนาให้เกิดภาพพจน์ และอารมณ์สะเทือนใจ ตลอดจน
การแปลคำหรือใช้คำอันก่อให้เกิดความหนักหน่วง เร้าใจ ลักษณะดังกล่าวมาที่ ผู้วิจัย
จะได้นำมาเป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์วรรณคดีเรื่องโคลงมังทราก้วย

✓ ลักษณะของวรรณคดีนิราศ

พจน์² เห็นพิทักษ์² ได้กล่าวถึงการเขียนนิราศว่า เริ่มมีผู้เขียนมาตั้งแต่

¹สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อุษยา "การวิจารณ์หรือการอง" จันทร์เกษม
หน้า 7 - 14

²พจน์² เห็นพิทักษ์ การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
(ปริชญาพิพนธ์) หน้า 251

สมัยอยุธยาตอนกลาง ในราวสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทั้งนี้เชื่อกันว่า โคลงนิราศหรืออุคฺฐัย ซึ่งเก็บเป็นโคลงดาวของเสียดิฉันท์ ก่อมาได้มีผู้ดัดแปลงเป็นภาษาไทยกลาง แต่นับเป็นโคลงนิราศที่เก่าที่สุด

ส่วนลักษณะการแต่ง ได้มีผู้รู้หลายคนเช่น น.ม.ศ. ไก่ทรงประทานอธิบายถึงลักษณะของนิราศไว้ว่า นิราศเป็นหนังสือซึ่งแต่งเพื่อรำวงเมื่อย ถ้ากล่าวละเอียดไปทางอื่นก็เป็นกระทู้ทั้งนั้น นิราศบางเรื่องกระทู้สำคัญกว่าแก่นแก่น นิราศลอนคอนเป็นต้น แต่แก่นทองมี ถ้าไม่มีไม่เป็นนิราศ¹

เอมอร ชิตโสภณ² กล่าวถึงลักษณะของนิราศไว้ว่า

สำหรับรูปแบบก่าประพันธ์ที่ใช้แก่นนิราศก็เป็นไปตามความนิยมของแต่ละสมัย หรือตามความพอใจของกวีเอง เช่น กาพย์ กลอน กาพย์ห่อโคลง ฉันท หรือร้อยแก้วก็ได้

ถ้าเป็นกลอน : มักขึ้นต้นด้วย วรรครับและลงท้ายด้วย เอย

ถ้าเป็นโคลง : มักขึ้นต้นด้วย ร่ายบทหนึ่ง ซึ่งมีใจความสลับกับบ้านเมือง และขอพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน แล้วต่อด้วยโคลงสี่สุภาพหรือโคลงคันทักก็ได้

เนื้อเรื่อง : ที่ใช้แต่งเป็นความอาลัยอาวรณ์ที่เกิดจากการพลัดพราก ซึ่งส่วนใหญ่วกเกิดจากความจำเริญที่ผู้แต่งเคิมทางไปไกล มีส่วนน้อยที่แต่งตามประเพณีที่มีมาก่อน ๆ โดยที่ผู้หญิงมิได้เดินทางไปไหน นอกจากนี้ เนื้อเรื่องยังเป็นไปในทำนองมันที่การท่องเที่ยว เช่นนิราศลอนคอน นิราศนกรำค และนิราศรอบโลกเป็นต้น

บทกราวดู : ผู้ที่กร่ากรวดูเป็นผู้ที่จากไปมักเป็นฝ่ายชาย

¹ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ผสมผสาน ชุคสอง หน้า 7 - 15

² เอมอร ชิตโสภณ วรรณคดีนิราศ หน้า 6 - 7

เมื่อการพรรณนากวีครวญเป็นฝ่ายชายคงกล่าวแล้ว นาง ในนิราศนั้น บางครั้งอาจจะไม่มีท้าวเวียงก็ได้ ดังที่ปรากฏในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น ในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก พระโอษฐ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศว่า

"ชมโฉมโฉมสมพาศ นักกรราชกุมารแม่มมา	บท <u>นิราศ</u> จากธายา เลินทาทางอย่างเรียบร้อย
.....

จน <u>เสรีจักร</u> กรวญกาพย์ <u>แก่ง</u> คามระเวณี	บทพิลาปถึงสาวศรี <u>ไซ</u> เมียวรักจักจากจริง
---	--

โศก <u>กรวญ</u> กลอนกล่าวอ้าง โศกสร้อยถึงสาวศรี แก่งคามประเพณี <u>เมียมิ่ง</u> พรุ่งพรอมหน้า	นารี เบกหล้า ฉिरภาคย์ <u>หอน</u> ไค้จากกัน
---	---

และนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่ เป็นหลักฐานยืนยันได้ประการหนึ่งว่าการรำพันถึงนางที่รักของกวีอาจเป็น สิ่งสมมุติก็ได้ดังความว่า

"กวีราศเรื่องเมืองเก่าของเรา ควยไค้ไปเคารพพระพุทธรูป เป็นนิสัยไว้เหมือนเคื้อนศรีทธา <u>ไซ</u> จะมีที่รักสมัครมาก ซึ่งกรวญกรว่าท้าวพิริจโร เหมือนบ่บักว่าตัวแก่งพะแนงผัด อันพริกไทยในผักชีเหมือนสีกา	ไว้เป็นที่โสมนัสทัศนาศนา ตั้งสลับบรมธาตุพระศาสนา คามภาษาไมสมายพอกดาบใจ <u>แรม</u> นิราศร้างมิตรพิสมัย ตามวิสัยกาพย์กลอนแต่ก่อนมา สารพัดเหี้ยมขึงเกรื่องมังสา ตวงโรยหน้าเสียสัคน้อยอร่อยใจ"
---	--

อย่างไรก็ดีในเรื่อง นาง ที่รักนี้ มิได้หมายความว่า จะเป็นเรื่องสมมุติเสียทั้งนั้นการจากนางที่รักไปจริง ๆ หรือการพลัดพรากจากสิ่งทีรักจะเป็นสิ่งของหรืออาคาร

สถานที่จริง ๆ ก็ย่อมมี ทั้งที่พจนีย์ เห็นพิทักษ์ได้สรุปไว้ว่า

ผู้ที่อยู่ในสภาพดังกล่าวต่อไปนี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็อาจเขียนนิราศได้ทั้งนั้น กล่าวคืออยู่ในสภาพที่ว่า

1. มีนางที่รักจริง และภวีต้องเดินทางจากนางที่รักไปจริง ๆ แต่นางมิได้ไปด้วย
2. มีนางที่รักจริง แต่นางของภวีนั้นอาจเป็นคนแก่ หรือไม่สวยแต่ภวีจะจินตนาการลักษณะนางในนิราศซึ้งยิ่ง ส่วนความรู้สึกรักอาลัย ภวีอาจนำมาจากความรู้สึกของคนจริง ๆ
3. มีนางที่รัก และนางที่รักก็เดินทางไปด้วย มิได้มีการพลัดพรากจากกัน
4. ไม่มีนางที่รัก แต่ภวีสร้างภาพนางในจินตนาการขึ้นเอง

สำหรับการเขียนนิราศนี้ พจนีย์ เห็นพิทักษ์² ได้ศึกษาและได้สรุปไว้ว่า ได้มีการนำเนื้อเรื่องจากวรรณคดีเก่า ๆ มาเขียนเป็นทำนองนิราศบ้าง เช่น เรื่อง ราชานิลปักษัตน์ ส่วนการเขียนและพรรณนา ภวีคว่ากรวยโดยมิได้เดินทางไปจริง ๆ ก็มี เช่น นิราศเดือน และทวาทศมาสเป็นนัย การนำความเศร้าโศกเสียใจของภวีที่ ต้องจากนางที่รักไปเปรียบเทียบกับการพลัดพรากจากกันของพระ - นาง ในวรรณคดี คำานาน หรือ นิยายเก่า ๆ ที่มีมาก่อน ก็มีราวเกียรติ (พระราม - นางสีดา) อุนรุท (พระอุนรุท - นางอุษา) สมุทรโฆษ (พระสมุทรโฆษ - นางจระประภา) พระรถเสน (พระรถเสน - นางเมรี) ฯลฯ การพรรณนามีวิธีการพรรณนาหลาย ๆ ลักษณะเป็นต้นว่า นำเอาสถานที่ที่ผ่านพบไว้ที่หมายในการพรรณนา หรือกำหนดเอา วั เดือน ปี ฤดูกาล เป็นที่หมายในการพรรณนาก็มีเกี่ยวกับลักษณะเนื้อหา เป็นไปในเชิงแสดงอารมณ์ ความรู้สึกของภวี ความอาลัยอาวรณ์ต่อสิ่งที่ตนรัก

¹พจนีย์ เห็นพิทักษ์ การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ปริชญานิพนธ์) หน้า 43

²ดู หน้า 47 - 54

เกี่ยวกับการ เรียกชื่อนิราศนั้น มักเรียกกันในลักษณะต่าง ๆ คือ

1. เรียกตามลักษณะที่เป็นจุดเด่นในการพรรณนา เช่น พรรณนาเดือนต่าง ๆ เรียก ทวาทศมาส
2. เรียกตามชื่อผู้เขียนเช่น ถ้าตรวจลศรีปราชญ์
3. เรียกตามชื่อสถานที่ที่กวีเดินทางไป เช่น โกลงนิราศนครสวรรค์ โกลงทวีฤๅชัย

วิธีเขียนวรรณคดีนิราศ

พจนีย์ เห็นพิทักษ์ ได้ศึกษาถึงวิธีเขียนนิราศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ในสมัยอยุธยาตอนปลายพอสรุปได้ดังนี้

1. เริ่มต้นด้วยประณามพจน์ มีการไหว้ครู พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เทพเจ้าต่าง ๆ
2. ขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และมีการพรรณนาถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในสมัยนั้น ๆ
3. กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการเขียน หรือจุดมุ่งหมายปลายทางที่จะเดินทางไป ในข้อนี้กวีอาจกล่าวแทรกไว้ตอนกลางเรื่องหรือท้ายเรื่อง
4. มีการกล่าวถึงความเชื่อในทางศาสนา บางบุพทูที่เข้ามาแต่ชาติก่อน
5. มีการพรรณนาธรรมชาติ และการพรรณนานั้นมีทั้งการพรรณนาชมธรรมชาติตรง ๆ และชมธรรมชาติผนวกกับอารมณ์ของกวี
6. กล่าวชมบาง ความงามของนางในนิราศนั้น มักเป็นความงามแบบ อุกมกที
7. การใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบกับกวีนั้น จะทำให้ผู้อ่านเห็นทัศนะของกวีในเรื่องต่าง ๆ ในสมัยนั้น

¹พจนีย์ เห็นพิทักษ์ การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ปริญญาโท) หน้า 54 - 56

8. ที่จะแทรกความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ฯลฯ ของคนในสมัยนั้น

สุภิกขร์ อนุศาสน์¹ ได้สรุปลักษณะของนิราศที่ดีไว้ 6 ประเภทคือ

1. กวีต้องพรรณนาความรู้สึกลำดับที่เป็นความจริง
2. มีเนื้อความที่กระชับ รัดกุม และไม่ยาวเกินไป
3. สัมผัสถูกต้องตามแบบแผนของฉันทลักษณ์
4. การใช้คำ ใช้คำง่าย และกำทุกคำที่ใช้ต้องให้ความหมาย
5. มีบทเปรียบเทียบที่ชัดเจน การพรรณนาสถานที่ ก่อให้เกิดภาพชัดเจน
6. มีประติมากรรมคือการแสดงความคิด โวหารใหม่ ๆ ที่ดี ไม่ซ้ำแบบ

ของผู้อื่น

จากลักษณะของวรรณคดีนิราศดังกล่าวมาแล้วนี้ ผู้วิจัยจะได้นำมาเป็นแนวทางในการพิจารณาลักษณะที่เป็นวรรณคดีนิราศของ โกลดมิ่งทราทต่อไป

ลักษณะวรรณคดีประวัติศาสตร์

จากการที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า วรรณคดีกับประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่แยกออกจากกันไม่ได้ ทั้งนี้เพราะเนื้อหาวิชาวรรณคดีหลาย ๆ เรื่องอาศัยเค้าเรื่องเดิมจากประวัติศาสตร์มาแต่ง เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย ลิลิตยวนพ่าย โกลดตันเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยของพระยาตรัง เป็นต้น ในขณะที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ก็ยังมีวรรณคดี ทั้งนี้เพราะวรรณคดีในยุคสมัยใดก็ย่อมสะท้อนสภาพสังคมตลอดจนความเป็นอยู่ในสมัยนั้น ๆ อย่างเด่นชัด

ประสิทธิ์ กาศย์กอลอน¹ ได้กล่าวถึงวรรณคดีกับประวัติศาสตร์ว่าในส่วนที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ต้องอาศัยวรรณคดีนั้น ก็มีส่วนเป็นไปได้มาก เพราะนักประวัติศาสตร์

¹สุภิกขร์ อนุศาสน์ วิเคราะห์วรรณกรรมของมหาฤกษ์ (เจริญพานิชย์) หน้า 38

²ประสิทธิ์ กาศย์กอลอน วรรณกรรมประวัติศาสตร์ (ฉบับโรเนียว) หน้า 8

ก่อนจะบันทึกอะไรลงไปนั้น ต้องสืบสวนกันดูจากหลักฐานหาย ๆ แห่ง เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมทั้งเอกสารต่าง ๆ ที่ขุดเจอหรือจดบันทึกไว้ วรรณคดี ก็เป็นเอกสารประเภทหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ก็นำไปพิจารณาประกอบ วรรณคดีบางเรื่องเป็นข้อมูลที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง เช่น โคลงยดพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี

โดยเหตุที่วรรณคดีกับประวัติศาสตร์ มีเนื้อหาสาระที่สัมพันธ์กันเช่นนี้ เราจึงมี วรรณคดีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หลายเรื่อง มีทั้งที่เป็นประเภทร้อยแก้วและประเภทร้อยกรอง นอกจากนี้ประสิทธิ์ ภาพยกกลอนยังจัดจำแนกเนื้อหาวรรณคดีประวัติศาสตร์เป็น 3 พวก คือ

1. มีเนื้อหาที่สื่อกวีรบุรุษและวีรสตรี โดยกล่าวยกย่องสรรเสริญผู้กล้าหาญของชาติ ที่ได้สร้างวีรกรรมเอาไว้ ตัวอย่างเช่น บทละคร เรื่องพระร่วง ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตตะเลงพ่าย ฯลฯ

2. มีเนื้อหาของสรรเสริญบุคคลที่ทำความดี คำนำคดีอันหนึ่งวรรณกรรมประเภทนี้ มีได้สื่อบุคคลที่ทำความดีในฐานะผู้กล้าหาญ แต่สื่อบุคคลผู้ซึ่งบำเพ็ญคุณงามความดีแก่ชาติในคำนำคดีอันหนึ่ง หรือใจประพาศิกนิหิตเป็นแบบแผนหรือเป็นตัวอย่างแก่นุชนเช่น โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ฯ บทละคร เรื่องพันท้ายนรสิงห์ ฯลฯ

3. มีเนื้อหาที่บรรยายหรือพรรณนาเหตุการณ์ก่อนเกิดตอนหนึ่งในประวัติศาสตร์ วรรณคดีประเภทนี้ส่วนมากมักเป็นเรื่องเหตุการณ์ตอนสำคัญในประวัติศาสตร์ อาจจะมีการสื่อกวีรเกียรติคุณบุคคลควบคู่กันไปด้วย แต่มีใจเป็นลักษณะที่เด่นชัด วรรณกรรมประเภทนี้จึงทำหน้าที่คล้ายกับการให้ความรู้แก่นุชนในเชิงประวัติศาสตร์มากกว่าเป็นวรรณกรรมที่บอกความกระเพื่อมใจ ส่วนมากอาศัยเนื้อเรื่องตอนหนึ่งจากพงศาวดารนำมาแต่ง เช่น โคลง ภาพพระราชพงศาวดาร โคลงละครพระพุทธรูปไสยาสน์ ฯลฯ เป็นต้น

ประวัติโคลงมังตรา

1. ที่มา

โคลงมังตราหรือโคลงมังตราคีติยงใหม่นี้ มีต้นฉบับเดิมจากกรีกเป็นอักษร

ขอมเมือง เมืองสมหมาย เปรมจิตาและวงกำ กู่เสียว คณะสังฆศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โคศารวจพบที่ว้าป่าแพง กำบลขวางมอ อำเภอเมือง จังหวัด
เชียงใหม่ จากวิกิเบเ็โลดงสี่สุภาพจำนวน 304 บาท ลงในกัมภีร์โบราณหลังจากนั้น
จึงได้นำมาทำการปริวรรตเป็นภาษาไทยกลาง โดยได้พยายามรักษาสะกดการ์นต์ ให้
ใกล้เคียงเสียงอ่านของคำเดิมให้มากที่สุดก่อนภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้
จัดพิมพ์เผยแพร่ เมื่อเดือนพฤษภาคม 2519 หลังจากนั้น เมื่อวันที่ 20 มีนาคม
2522 สิงชะ วรรณสัย¹ ได้นำไปถอดความเป็นภาษาไทยปัจจุบัน โดยใช้ชื่อว่า
โคดงม้งทรารบเชียงใหม่ พิมพ์เป็นบรรณาการในงานฉลองอายุ 7 รอบของนางกิมฮ้อ
นิมมานเหมินท์

2. ชื่อวรรณคดี

จากการที่ได้ศึกษาพบว่า "โคดงม้งทรา" มีชื่อเรียกกับหลายชื่อเช่น
"โคดงม้งทรารบเชียงใหม่"² บาง "โคดงม้งทราเชียงใหม่"³ บาง ทั้งนี้เข้าใจว่าผู้ที่
คัดลอกในภายหลังคิดตั้งชื่อตามความเห็นของตนเอง

3. ชื่อผู้แต่งและปีแต่ง

สิงชะ วรรณสัย⁴ ได้กล่าวถึงผู้แต่งว่า

สำหรับผู้แต่ง ท่านไม่ได้บอกไว้ในเรื่องหรือในโคดงที่ท่านแต่งเลย ผู้แต่งใช้สรรพนาม
แทนตัวเองหลายคำเช่น เรียม รา ม่อน พี่ ฯลฯ ไม่มีทางจะทราบชื่อท่านได้
เช่นเดียวกับเรื่องอื่น ๆ ที่แต่งในล้านนาไทย แม้โคดงนิราศหรือกฤษณิกก็เหมือนกัน แต่
ก็พอสันนิษฐานได้ว่า ผู้แต่งเป็นบุรุษกษัตริย์คนหนึ่งของเชียงใหม่อาจเป็นเชื้อพระวงศ์
หรือบ่าวทหารที่สำคัญ เพราะท่านได้รับหน้าที่อารักขาดูแล "เจ้าหญิง" องค์หนึ่ง ไปใน

¹สิงชะ วรรณสัย โคดงม้งทรารบเชียงใหม่ หน้าค่านำเชิงปรารภ

²ดู. หน้า ๓

³ประคอง นิมมานเหมินท์ ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ หน้า 104

⁴สิงชะ วรรณสัย โคดงม้งทรารบเชียงใหม่ หน้า 2

ขบวนเชลยกรังนี้

ตั้งที่ผู้แต่งได้พรรณนาไว้ว่า

มิ่งทราปปลุกหื้อ	กินเถิน
หื้อเป็นพระยาเคียวเคิน	ค่านเฝ้า
หมียิบสว่างสาะเสิน	สักกิ่ง สั้งเอย
บิคเบียงเรียมรวงเจ้า	แบ้วว่างหลัง

เราจะทราบแต่เพียง ผู้คัดลอกเท่านั้นว่าชื่อ สุรินทร์ แต่บางฉบับก็ใช้คำว่า แสน ดังปรากฏในฉบับวัดป่าแพ่งว่า

จักเจดยบักบวคเมือง	นวมเรียม ก่อนแดล
<u>แสน</u> ซึกเขียนหวยเทียม	ยาไว้
หนังสือโทยบเกยเจียม	ตัวเจ้า เริงเอย
บ้างเบียงบิคเบียวบ้าย	บู้เสมอเหมือน

และฉบับของศาสตราจารย์ดร.ประเสริฐ ณ นคร นำมาปริวรรต เมื่อ พ.ศ. 2517 ว่า

<u>สุรินทร์</u> เขียนซึกควย	ตนเอง
ยังกราวคราวเมืองเมง	มลานเขี้ยว
พิชารจุงจักเลง	ผายผอ กูเบอ
เป็นค่านานเรื่อรัง	เหล่า ก้อรัมมคา

สำหรับปีที่แต่ง ก็ไม่ปรากฏเช่นเดียวกัน ทราบแต่เพียงปีที่มีผู้คัดลอกได้คัดไว้เท่านั้น ดังปรากฏในโคลงฉบับวัดป่าแพ่งว่า

ปางสักราชได้พับร้อย	เก้าสิบหก
เรียบรายเขียนตัวก	ใส่ไว้
อัสสยขเบงเปียวปก	ถึงทราบ วันนั้น
เม็งมมนวันพุกอื่น	ลวคแล้วสระเค็ดตน

หมายถึงกัศลอกเมื่อกจุลักราช 1196 (พ.ศ. 2377) ได้กัศลอกงในใบลาน
ตรงกับวันพุธ เดือน 11

4. ลักษณะการประพันธ์

โคลงมังทร่าแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพจำนวน 300 บท
ต้นฉบับเดิมจารึกเป็นอักษรขอมเมืองในกัมพูชาโบราณ¹ ภาษาใช้เป็นภาษาไทยกลางปนกับ
ภาษาไทยลานนา การแต่งมีลักษณะเป็นโคลงนิราศตลอดเรื่องแต่ไม่มีบทไหว้ครู ลักษณะ
การแต่งคำนึงตามแบบแผนต้นลักษณะของโคลงสี่สุภาพ แต่ไม่ร้อยโคลง (ไม่มีสัมผัส
ระหว่างบท) บางบทมีสัมผัสพยัญชนะในวรรค และโยนสัมผัสข้ามวรรคที่เรียกว่า นิสสัย
คือ พยัญชนะต้นของคำหลังในวรรคหน้าเป็นพยัญชนะตัวเดียวกับพยัญชนะต้นของคำหน้าใน
วรรคหลัง เช่น

ไค้แฉวเอาหน่อ <u>ท้าว</u>	ไต้พระยา
สินช่วยเมือง <u>หงสา</u>	เสทสร้าง
เมื่อเป็น <u>เขกอาณา</u>	ใน <u>นรา</u> เรื่อง <u>เอย</u>
สุภาพ <u>ณีนี่หลวง</u>	โลกเรื่อง <u>กากระสัทร</u>

ลักษณะสัมผัสแบบนิสสัยมีปรากฏในโคลงมังทร่าเป็นจำนวนมากแทบจะหาได้ทุกบท
ที่เทียบ นอกจากนี้ในโคลงมังทร่ายังมีการเล่นอักษรเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะจะปรากฏ
ในวรรคหลังของแต่ละบาท เช่น

ชั่ว <u>ชวนยาม</u> ย่าง <u>ย้าย</u>	<u>หุหุหะ</u> <u>อูเอย</u>
เหมี <u>ณย่ำ</u> ถึง <u>หนุหนะ</u>	<u>บวมน้ำ</u>
สา <u>วลยอก</u> กึ่ง <u>พระ</u>	มา <u>เพื่อน</u> <u>เรียมับ</u>
ก็ <u>เพียง</u> เที่ยว <u>เหล่น</u> ช้า	<u>มาน</u> เหล <u>น</u> หาย <u>เหงา</u>

¹สมหมาย เปรมจิตต์ และปวงคำ คุ้มเขียว โคลงมังทร่า
(ภาควิชาวรรณคดี 13) หน้า คำนำ

สำหรับรูปแบบการแต่งโคลงสี่สุภาพของฉานนาไทยนั้น ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล¹ ได้ศึกษาค้นคว้าและสรุปว่า ลักษณะโคลงสี่สุภาพของฉานนาไทยมีแบบแผนคล้ายกับภาคกลาง คือ คำสุดท้ายของวรรคหลังในบาทแรก สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคหน้าในบาทที่ 2 และ 3 และคำสุดท้ายของวรรคหลังในบาทที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคหน้าในบาทที่ 4 ดังนี้

สนตพยายามเยี่ยงแล้ง	สมถวิล
หนาวออแอรยุพิน	พรากซาง
อรชรชอบยามยิน	ดูรู้เคา ไปเอย
ขามเขียดเขงนองร้าง	เรียกขวัญขวัญมา

อีกลักษณะหนึ่ง ที่แตกต่างไปจากของภาคกลางเกี่ยวกับการส่งสัมผัสคือคำสุดท้ายของวรรคหลังในบาทที่ 2 ไม่รับสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคหน้าในบาทที่ 4 ดังนี้

เ็นคนอย่าเื้ออ้าย	เมียรัก
บางพร่องปีจมัก	โคงชู
มีตัวว่าอวณัก	อย่าเื้อ มันเอย
ใจหากรักกันไต้	ลุ่มน้ำแสนวา

จะสังเกตเห็นว่า คำสุดท้ายของวรรคหลังในบาทที่ 2 ลงท้ายคำว่า "ชู" ไม่รับสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคหน้าในบาทที่ 4 ซึ่งลงท้ายคำว่า "ไต้" จึงผิดจากตัวอย่างแรก และในกรณีที่คำสุดท้ายของวรรคหลังในบาทที่ 2 ไม่ส่งสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคหน้าในบาทที่ 4 ก็มักจะเฉียงไปสัมผัสกับคำที่ 4 ของวรรคแรกบาทที่ 4 แทน เช่น

เม็คงชิงกัสนั้งเื่อง	ลงกักระสักร
ใจเวาหาหวนวัตร	เอกอ้าง
สหัสสเนตรนามรัตม์	ฤาราช เร็องเอย
อยู่เสพสี่ลสร้างแท้	แนบเทียบนบุรีรมย์
	โคงม้งตรา

นอกจากนี้ที่นำสังเขตรองโคลงจามนาไทยศึกษานึ่งคือ "สังสัพยัศโยโยใช้คำเดียวกันด้วย ซึ่งอาจแสดงให้เห็นว่ากวีจามนาไทยกำลังถึงความหมายของคำให้โดยตรง ความที่ต้องการมากกว่าจะกำลังความเกร็งครัดทางฉันทลักษณ์"¹ เช่น

เยยะโคอย่าเหี้ยมกล้า	สองแถม
กระทำโคอย่าแรม	เรือไว้
เยียวมีหมุมารแถม	ดูยาก นึกเหย
ปางเป่าปอนละไว้	ชวกลแล้วรามแรม
	โคลงพระลอสอนโลก

จากข้อสรุปถึงรูปแบบของการแต่งโคลงสี่สุภาพของจามนาไทยดังกล่าว เมื่อนำมาพิจารณาเปรียบเทียบกับโคลงมังทราก็จะเห็นได้ว่า โคลงมังทรามีลักษณะรูปแบบการแต่งตรงตามที่ทรงก๊กคือ ปรากฏว่าฉันทลักษณ์โคลงสี่สุภาพไว้ดังนี้

ลักษณะที่ 1 คำสุดท้ายของวรรคหลังในบาทที่ 1 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคหน้าในบาทที่ 2 และ 3 และคำสุดท้ายของวรรคหลังในบาทที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคหน้าในบาทที่ 4 ดังนี้

นกรเนื่องเนื่องเข้า	คุมกาม
รื้อรักเสียงกรมคราม	โห้หอม
ไทยเวียงเปลี่ยวเขาขาม	หลบหลีกหนีเฮย
คนหมิ่นพระพร้อม	ลวกเสียงสุกกระนิง

ลักษณะที่ 2 คำสุดท้ายของวรรคหลังในบาทที่ 2 ไม่สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคหน้าในบาทที่ 4 ดังนี้

รุ่งแล้วเพียงพุ่งแจ้ง	จวนฉวิน
ไหวหวั่นเมตนิน	เง็กน้อม
มั่งทราราชปองปรีน	เอาธาตุไปเฮย
ทุกเทพเท้าแสร้ง	โสกสัมแสนกระหาย

¹ทรงก๊กคือ ปรากฏว่าฉันทลักษณ์ จามนาไทยคดี หน้า 182

ลักษณะที่ 3 เมื่อคำสุดท้ายของวรรกหลังในบาทที่ 2 ไม่สามารถส่งสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรกแรกในบาทที่ 4 ได้ก็จะเสียงโดยส่งสัมผัสกับคำที่ 4 ของบาทที่ 4 แทน ลักษณะเช่นนี้ก็มีปรากฏเป็นจำนวนมากเช่น

นอเรศยันนร่ายไค	เมืองพระ
เซริงขร่ายไปอึงวะ	เพื่อ <u>แพ</u> อง
หมี่เถิงเล่าบระนะ	วายากอ วันนััน
รามส่วน <u>ญ</u> อนัน	สืบท้ายแทนเมือง

พี่เลี้ยงเดิงเลียบเด้า	กินทาน
เยยะโยคเหลือประหมาน	หน้ายหน้า
มีวสุขหมี่ห้ถาวร	ทุกขเล่า ลุนเอย
หัวหมี่กุงฟ้าพลัน	เท่า <u>ซ</u> อมือเคียว

ลักษณะที่ 4 ส่งสัมผัสโดยใช้คำเดียวกัน ลักษณะดังกล่าวนี้ส่วนมากจะเป็นคำสุดท้ายของวรรกหลังในบาทที่ 2 กับคำสุดท้ายของวรรกหน้าในบาทที่ 4 ดังนี้

ทุเวทุเรศย้าย	เจียรจุ
น้ำน่านไทรลงดู	บวก <u>ห</u> ัน
จิวแขวนไคหะหยุ	ขวายหยอง หยุคเอย
เถิงตราบหน <u>ห</u> วย <u>ห</u> ัน	ยอบยั้งเซาแรง

ไปนอนแม่วิกแหบ	คืนเซา
ไศส่องสุกบงเงา	แวนหน้า
บุปตามุกันเมา	เหม็งมาก มีเฮย
เชษฐแมมา <u>อ</u> มหน้า	พี่ <u>ซ</u> ชวน <u>ก</u>

5. เนื้อหา

เนื้อหาของโคลงมิ่งทราแยกกว่าวไคเป็น 4 ตอนใหญ่ ๆ คือ

ตอนที่ 1 ตั้งแต่โคลงบทที่ 1 - 9 กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของสภาพบ้านเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นราชธานีของล้านนาไทย ตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังรายมหาทรขรสร้างนครเชียงใหม่ ถลออกไปจนพระมหากษัตริย์องค์อื่น ๆ สืบราชบัลลังก์ต่อ ๆ มา ถึงความในโคลงที่แต่งพรรณนาไว้ว่า

จักเนลยวิร่าทัน	กราวเมือง เมื่อเน็น
สารกระสัตรเราเรื่อง	ทั่วควา .
ล้านนาโลกถือเลื่อง	เป็ยเจื่อง วันนั้น
กวมเก็งชำพ่นาว	เบ่งน้อมในอาณา
ราชวงศ์หลายเช่นท้าว	แทนมา
เหนือแทนมังรายตรา	โลกห้า
เป็นมกุฎหัววิสา	เสวยราช เรื่องเอย
เป็นชุมชนแกลวกลา	ธาตเชื้อเมืองกระสัตร

ตอนที่ 2 ตั้งแต่โคลงบทที่ 10 - 76 กล่าวถึงมังทรายกทัพมาตีเชียงใหม่ และยึดเมืองไว้ได้ จากนั้นก็เอาโอรสของพระเจ้าแผ่นดินเชียงใหม่ พร้อมทรัพย์สินไป เป็นส่วยไว้ในเมืองหงสาวดีและอภินิคมหาเทวี ซึ่งเป็นเชื้อสายกษัตริย์เชียงใหม่ขึ้นเสวยราชย์ ดังนี้

ได้แล้วเอาหน่อไ้	ท้าวพระยา
สินส่วยเมืองหงสา	เสพสร้าง
.....
ไ้แล้วอภิเสกท้าว	เทวี
เป็นแม่มังทราศรี	เจ้าเรื่อง
.....!

หลังจากมหาเทวีสวรรคตแล้ว พบ่าจึงแต่งตั้งราชโอรสชื่อสาวัดดี มังนรธาช่อ ขึ้นเสวยราชย์เชียงใหม่ต่อมา แม้จะมีขอบบ้างแต่สามารถปราบปรามให้สงบได้ หลังจาก ที่ราชโอรสสาวัดดีสวรรคตแล้ว กษัตริย์จากอยุธยา ก็ไปครองเมืองเชียงใหม่ต่อมา ในขณะ นั้นก็เกิดขบถเจ็ญและเกิดการแย่งชิงบ้านเมือง เพื่อให้เจ้าชายที่ตนเกลยสวามีมักก็มา ปกครองถึงความว่า

แต่ ^๑ นี้ไป ^๒ ท ^๓ บ้าน ^๔ หมี่	เหิง ^๑ นาน
แล้ว ^๑ เจ้า ^๒ ดาว ^๓ ระ ^๔ ยา ^๕ ห ^๖ าน	ฟาก ^๑ อื่น
ปล ^๑ ด ^๒ ปล ^๓ ท ^๔ น ^๕ อ ^๖ ภ ^๗ บาด	จ ^๑ ว ^๒ ย ^๓ ร ^๔ า ^๕ ช ^๖ ล ^๗ ง ^๘ เอ ^๙ ย
ย ^๑ ก ^๒ ที่ ^๓ น ^๔ ก ^๕ ด ^๖ าง ^๗ ซ ^๘ ึ ^๙ น	แ ^๑ ก ^๒ ไ ^๓ ก ^๔ เ ^๕ ม ^๖ เ ^๗ อง ^๘ ฟ ^๙ าง

ความวุ่นวายในเชียงใหม่เกิดขึ้นมาก จึงเกิดศึกสองเมืองระหว่างลำปางกับ เชียงใหม่พระเจ้าอังวะทราบข่าวความวุ่นวายนี้ จึงยกกองทัพมาตีเชียงใหม่ปรากฏว่าชาว เชียงใหม่พากันทิ้งบ้านเมืองมาตั้งอยู่ที่ ๗ ลำปาง แต่ในที่ซุกซ้นเสียที่แก่พระเจ้าอังวะ คนลานนาไทยจึงถูกกวาดต้อนอพยพไปเป็นจำนวนมาก

ตอนที่ 3 ตั้งแต่งโคลงบทที่ 77 - 260 เป็นเนื้อความพรรณนาถึงการเดินทาง จากเชียงใหม่ไปยังหงสาวดี ผู้แต่งได้พรรณนาถึงวิบากกรรมต่างๆก่อนที่จะทำให้ตนเองซัด ปรากจากกนรั้งถึงความว่า

สง ^๑ ส ^๒ าร ^๓ วิ ^๔ บา ^๕ ก ^๖ อัน	ค ^๑ นา ^๒ ห ^๓ ำ
ร ^๑ อ ^๒ ย ^๓ ร ^๔ าง ^๕ กะ ^๖ ท ^๗ ำ ^๘ ก ^๙ ัม ^{๑๐} ม	ก ^๑ อน ^๒ ก็
ข ^๑ อง ^๒ ห ^๓ ัง ^๔ จ ^๕ ว ^๖ บ ^๗ จ ^๘ ว ^๙ น ^{๑๐} จ ^{๑๑} า	จ ^๑ ับ ^๒ จ ^๓ าก ^๔ ไป ^๕ เอ ^๖ ย
จ ^๑ ัก ^๒ แ ^๓ ง ^๔ ค ^๕ ณ ^๖ ธ ^๗ ี ^๘ ล ^๙ ี	อ ^๑ ย ^๒ ู่ ^๓ ค ^๔ ำ ^๕ ค ^๖ ณ ^๗ เ ^๘ ค

ผู้แต่งได้บอกไว้แน่ชัดว่า ออกเดินทางจากลานนาไทยหลังจากสงกรานต์ (เดือน 7 เหนือ) จ.ศ. 977 ตรงกับ พ.ศ. 2518 ตามโคลงบทที่ 80 ว่า

ท ^๑ ัก ^๒ ร ^๓ า ^๔ ศ ^๕ เก ^๖ ำ ^๗ ร ^๘ อ ^๙ ย ^{๑๐} เจ ^{๑๑} ็ด	ส ^๑ ิบ ^๒ เจ ^๓ ็ด
ปี ^๑ ใหม่ ^๒ ค ^๓ ุ ^๔ ณ ^๕ สะ ^๖ เค ^๗ ็ ^๘ จ	ฤ ^๑ ก ^๒ ห ^๓ ร ^๔ าย
จ ^๑ ิต ^๒ ระ ^๓ อ ^๔ อก ^๕ เร ^๖ ื่อ ^๗ เร ^๘ ็ ^๙ ก	วัน ^๑ พ ^๒ ร ^๓ ำ ^๔ เพ ^๕ ็ง ^๖ น ^๗ ัน
จ ^๑ ัก ^๒ จ ^๓ าก ^๔ ย ^๕ อ ^๖ ย ^๗ ก ^๘ ย ^๙ าย	เร ^๑ ง ^๒ ร ^๓ อน ^๔ ร ^๕ ม ^๖ ม ^๗ ไ ^๘ น

การเดินทางจากเชียงใหม่ไปยังหงสาวดี มีการพักแรมกันตามริมสะพานข้างข้างแม่น้ำย่าง ตามแต่จะสะดวก อย่างไรก็ตามการเดินทางครั้งนี้ ก็ผู้แต่งมิได้นำภรรยา ไปด้วย จึงกล่าวครวญถึงบ่อย ๆ และหวังว่าจะได้กลับมาพบภรรยาอีก ดังความว่า

อ ^๑ ย ^๒ ุ ^๓ ณ ^๔ เ ^๕ ท ^๖ ิ ^๗ พ ^๘ เ ^๙ น ^{๑๐} เ ^{๑๑} อ	บ ^๑ ง ^๒ ก ^๓ ร ^๔ า ^๕ น ^๖ พ ^๗ ิ ^๘ เ ^๙ ย
จ ^๑ ัก ^๒ จ ^๓ าก ^๔ เม ^๕ ือ ^๖ เ ^๗ เ ^๘ อง ^๙ ม ^{๑๐} าร	มา ^๑ น ^๒ แ ^๓ ้
ส ^๑ ำ ^๒ ร ^๓ า ^๔ ร ^๕ ห ^๖ ี่ ^๗ ส ^๘ ำ ^๙ ร ^{๑๐} า ^{๑๑} ร ^{๑๒} ณ์	ก ^๑ ิ ^๒ น ^๓ ก ^๔ ร ^๕ อบ ^๖ อ ^๗ าร ^๘ ช ^๙ า
ส ^๑ ิว ^๒ จ ^๓ ั ^๔ ว ^๕ น ^๖ ส ^๗ อง ^๘ ห ^๙ ั ^{๑๐} น ^{๑๑} แ ^{๑๒} ้	เ ^๑ ็ ^๒ ย ^๓ ง ^๔ ค ^๕ ำ ^๖ น ^๗ ส ^๘ ุ ^๙ ระ ^{๑๐} ะ ^{๑๑} น ^{๑๒} ิง

จากนั้นก็พรรณนาการเดินทางเรื่อยไปโดยผ่านเส้นทางคือ บ้านภาค ท่ากาน (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่) ผ่านคอยน้อย (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่) การเดินทางไปด้วยความลำบาก เพราะเป็น โกลนคม บางแห่งก็เป็นป่าละเมาะเต็มไปด้วยถั่วกรวดหิน หบามไม้คำเท้าเจ็บปวดยิ่งนัก กังพรรณนาไว้ว่า

เที่ยวเหิงทกที่เห็น	ยายฉีก แฝงเฮย
เป็กเปอะเหวธารธิก	น่วมน้ำ
แก่งขามากเหมือนหมึก	มอมหมื่น ทาเอย
บางเพกพิกหน้าซัว	ควาคี้แซรตน

พระไพรหินแร่ราย	เที่ยวมา
เป็นป่าเวทวันนา	ใหญ่กว้าง
เจ็บปีกปวดปาทา	ทุกซ์เช่น กรานี
ก็กลิ่งถึงน้องน้อย	โกรคี่บาทา

กัณคาปีกปวดหื้อ	เกลาะแกละ
ราวป่าผงพรายพระ	ลาวแล้ง
ยิงไปยิงเหยะแหยะ	ยววยเหยียบ หยุคเฮย
ทุกซ์มากมานจาแสง	โสกสร้างสุกถวิล

การเดินทางไปมีการควบคุมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ภารกยากจะหลบหนี กลับบ้านก็พากันหลบหนีมาไว้โดยออกอุบายว่า ไม่สบายบ้าง ห่องเสียบ้าง และก็หยุค แวะข้างทาง เมื่อได้โอกาสก็หลบหนีกลับคืนถึงภวีได้บันทึกไว้ว่า

ไปนอนสนน้ำแม่	แจมเจา
ขุนนึ่งท่ากวนเกลา	ว่าไซ
มายาอย่างแล้วเจา	เป็นมวง ทางเอย
หยุคอยู่หลังเหล่ใบ	ลอบลี้ลี้กิน

ขุน ^๑ นึ่งชายแก้วแก้ว	หันกลับ
ปลคลูกเมียขงขับ	ซอมไว้
ไถกนิ ^๑ หม่จอมปรับ	ทั้งคก เมียเอย
สามสี่ ^๑ ทั้งน้องไค	ร่วมรู้สัญญา

นอกจากจะมี^๑การอพยพผู้คนแล้ว ยังมี^๑วัว^๑ต่าง^๑ มา^๑ต่าง^๑ บรรทุกสัมภาระ^๑ต่าง^๑ ๆ
ตามไป^๑อีก^๑จำนวน^๑มาก^๑ถึง^๑พรรณา^๑ไว้^๑ว่า

กราว ^๑ นี้ ^๑ ยอ ^๑ ยั้ง ^๑ ยั้ง	ถิวจา
เขา ^๑ อูน ^๑ นิ ^๑ ใน ^๑ มัตคา	ฝ่าย ^๑ เฝ้า
ทั้ง ^๑ ควาย ^๑ และ ^๑ สุรา	หาม ^๑ หาบ ^๑ บา ^๑ เอย
พัน ^๑ อ้อม ^๑ กิบ ^๑ แกม ^๑ เหล่า	ลวค ^๑ เลี้ยง ^๑ มิต ^๑ มวด

หาก^๑เส้น^๑ทางการ^๑เดิน^๑ทาง^๑มี^๑แม่น้ำ^๑ขวาง^๑กั้น^๑ ก็จะ^๑ช่วย^๑กัน^๑ทำ^๑สะพาน^๑แขวน^๑
เดิน^๑ข้าม^๑กัน^๑ไป

เขา ^๑ แปลง ^๑ เป็น ^๑ จอม ^๑ ไม้	มวน ^๑ มัด
หยด ^๑ หว่าง ^๑ เรือ ^๑ วิม ^๑ จัก	กาง ^๑ ทิว
ต่าง ^๑ คอง ^๑ กา ^๑ แก ^๑ ง ^๑ ตัด	สอง ^๑ ไถ ^๑ ซด ^๑ เอย
พัน ^๑ ผูก ^๑ พัน ^๑ เกี่ยว ^๑ กิว	เพศ ^๑ เที่ยง ^๑ สาย ^๑ กระ ^๑ ริง

ชัว ^๑ แขวน ^๑ ยาม ^๑ ย่าง ^๑ ย้าย	หยุด ^๑ หะ ^๑ อยู่ ^๑ แคะ
เหมือน ^๑ ย่ำ ^๑ ปอง ^๑ นุ ^๑ มะ	นวม ^๑ น้ำ
สาว ^๑ อร ^๑ ยอ ^๑ คย ^๑ ง ^๑ พระ	มา ^๑ เพื่อน ^๑ เรียม ^๑ เอย
ก็ ^๑ เที่ยง ^๑ เที่ยว ^๑ เหล ^๑ น ^๑ ซ้ำ	มวน ^๑ เหล ^๑ น ^๑ หาย ^๑ เหงา

ยิ่ง^๑ใกล้^๑เขต^๑แดน^๑พม่า^๑เข้า^๑ไป^๑ทุก^๑ที่^๑ก็^๑ยิ่ง^๑ลำบาก^๑ เพราะ^๑ต้อง^๑เดิน^๑ทาง^๑ซึ่ง^๑ภูเขา^๑สูง^๑ชัน^๑มาก^๑
ประกอบด้วย^๑ฟ้า^๑ร้อง^๑และ^๑ฝน^๑ตก^๑หนัก^๑ทาง^๑เดิน^๑ก็^๑แค^๑โคลน^๑ คน^๑เดิน^๑ทาง^๑หาก^๑มี^๑หกล้ม^๑เป^๑ระ^๑เป็น^๑อัน^๑
สิ่ง^๑ของ^๑ที่^๑หา^๑บ^๑มา^๑ค^๑ก^๑ระ^๑จ^๑ก^๑ระ^๑จ^๑าย^๑ ก^๑อ^๑เมื่อ^๑พัน^๑เขา^๑สูง^๑แล้ว^๑ก็^๑พอม^๑อง^๑เห็น^๑เมือง^๑มอญ^๑ ถึง^๑
พรรณา^๑ไว้^๑ว่า

รุ่งขึ้นคอยเฝ้าคอย	เทียบวณ
บางพร่างเชรชเรน	หาบคั้ง
อัสสาทางหังคน	พอเพก กั้นเฮย
คอยเฝ้าณัชนั้ง	เซบหมสุควิสัย

วันนั้นฟ้าร้องรวน	เผ็ลียงเผ็ยะ
ฝนเรงรำจะเข็ยะ	เล่าล
คนเที่ยวทาวเปอะเป็ยะ	แดงคาง คำเฮย
กรัวแตกคนแบนแบ	หลุกหลุกหกคหลัง
บางยิงหันให้ถาง	ตามงัว
บางหายเค็กกลากัว	ลุน้อย
บางยิงออนอ๊กฉิว	เพราะพรวด ไปเฮย
แสนโสภเป็นข้าคอย	มานับถันคใจ

เดินทางลงเขากอนจะเข้าเขต เมืองหงสาวดีก็นอนพักค้างคืนตามข้างแม่น้ำ
เรื่อยไปจนถึงหงสาวดีใช้เวลาเดินทาง 3 เดือนเต็มตามที่ปรากฏในโคลงบทที่ 239 ว่า

สามเดือนเต็มแ่งรอด	หงสา
ก็เห็นห่านา	ฝ่ายเฝ้า
ไหยนครหม่มมา	เตียงกอน เรานั้น
ทายไขว่ชวิกก็เข้า	มากม้วยมรณา

ช่วงสุดท้ายของตอนที่ 3 ผู้แต่งได้พรรณนาคำครวญถึงนางผู้เป็นที่รักซึ่งคงจะ
ไม่ได้พาไปด้วย โดยพรรณนาลักษณะน่าฟังว่า

คังสาเรียมรุสาสตร์	เตียงทอง
จักเลื่อทรงเป็นสอง	เส็ยงไค
ยังยู่ทานบุปปอง	บายแบง พระเฮย
เพ็องนั้งเรียมจักไว้	ไผ่ผั้นแฝงอวร

พี่ไปยืนแผ่นผ้า	เมืองมวล
ยังกรวบคืนสมสงวน	อิงอ้อย
กรานี้แผ่นผีกวน	กาลเก่า เราเอย
หลอนเทาจมาจอย	อยู่ครางกรานทรวง
บ่กินบ่ครอบน้อง	คนตาย
กาหม่หลับเพราะนาย	เนคแล้
คืออรอนนงสาย	ใจพี่ แพงเอย
เป็นเม่นหมั้นหมายแท้	ยากแล้วเยียวยีน

ตอนที่ 4 เป็นการพรรณนาดังกล่าวไม่จริงของชีวิต โยชนาเอาหลักธรรมใน พุทธศาสนา มากล่าวอ้างไว้อย่างสมเหตุสมผล เช่นการที่คงพลัดพรากจากกันรักก็จะกล่าว ว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่คงพลัดพรากจากกันคงพรรณนาไว้ว่า

พลัดพรายหายทวงหับ	ฉิมมคา
บ่วิ่งจักมีมา	เมื่อนั้น
สงสารโศกเวทนา	รู้ว่า โคนัน
พระยอมเทียมชกชี้	ก็ถวนเสสนา

ตอนสุดท้ายของโคลง ก็ผู้แต่งได้บอกจุดประสงค์ไว้อย่างเด่นชัดว่าแต่งโคลง เรื่องมัทราณี เพื่อบอกถึงความหวังที่เป็นมาในคราวที่คงพรากจากเป็ยรัก เขียนให้อ่านรู้เรื่องต่าง ๆ และอ่านเล่นแก้เหงาถึงความว่า

กอนกันโลงนทบออกเบื่อง	เวไนตรา
เรียมเทกเทียมเขียนมา	สืบไว้
เมื่อเวียรพรากชายา	เมียมิ่ง วันนั้น
เป็นกามกลอนไว้ให้	อ่านเห็นหายเหงา

สำหรับผู้คัดลอกก็ได้ออกไว้ว่าคัดลอกโคลงเรื่องนี้ เมื่อปี จ.ศ. 1196

(ตรงกับ พ.ศ. 2377) โดยเขียนในใบลานตรงกับเดือน 11 วันพุธ ปีมะเมีย

ตอนี้กั้เที่ยงและผู้กั้กั้คือ สุรินทร์ คึงความว่า

สุรินทร์เวียงซีกซ้าย	ตนเอง
ยังคราวคราวเมืองเมง	มลานเขี้ยว
พิชารจุงจักเลง	ผายผอ กุเทอ
เป็นค่านานเรื้อรัง	เกล้าเกื้ออัมมคา

สุรินทร์ยังว่าไรอย	หาทา
มอนยังจงใจจา	จิมเจ้า
มหาพิพะคันธา	อาทิกย์ ราม ...*
เรียมราชมอนผู้เฝ้า	ไท่เกล้าสะเดินมา

สุรินทร์เขียนซีกซ้าย	อัครา
ยังกราวกราวมิงทรา	ผรามผราย
เวียงใหม่เขคค่านนา	โดยท้าว ทิสเอย
เม้นกันโคงไว้ท้อ	เผ่าผู้ประสงเงิน

วิเคราะห์โคลงมิ่งทราในค่านวรรณศิลป์

1. การใช้ถ้อยคำ

1.1 การใช้คำง่าย ๆ กระตือรือร้นทั้งเสียงและความหมาย เช่น

ถือเล็กแล้วเลากวาง	ปุ่นซาม
รดฟ้าเพ็งเค็มตาม	เท็ดท้าว
งุ่มเรือเรืองาม	ไซช่าง รสเอย
งูกเงือกจักเข้เฝ้า	ทว้ายขวางขวางเวียง

คำว่า "ทว้ายขวางขวางเวียง" นอกจากจะให้เสียงสัมผัสอักษรที่ไพเราะ ความหมายดีแล้ว ยังทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพพจน์ของบรราร่างและจรเข้เวียนทว้ายไปมา ในคูเมืองเป็นจำนวนมากอัครว ในมทั้นแม้วีจะใช้คำในภาษาคานนาหลายแห่งก็ตาม

* เขียนตามคณวับ ของผู้กั้กลอก

แต่ก็มีเสียงอ่านใกล้เคียงคำในกา.กคางเป็นต้นว่า เล็ก คือเล็ก จักเข้ คือ จรเข้ นั่นเอง
นอกจากนี้การใช้คำวิเศษณ์ที่ง่ายแก่การเข้าใจ กวีจะใช้คำที่แสดงถึงอาการปรีชา
หรือลักษณะพฤติกรรมของสิ่งนั้น ๆ เป็นสำคัญเช่น

ทั่วแวงนยามอย่างข้าย	หยุดหยะ
เหมือนย่ำบึงหนุหนะ	นวมน้ำ
สาอวคยอคยงพระ	มาเพื่อน เรียมเอย
ก็เที่ยงเที่ยงเหลนช้า	มวนเห็นหายเหงา

คำว่า หยุดหยะ ก็คือ หนุหนะ ก็คือ แยะจะไว้ในภาพวาดนาไทยแต่ทั้ง 2 คำ
ทำหน้าที่เป็นคำวิเศษณ์ที่แสดงถึงลักษณะของสะพานแขวนที่มีคนเดินข้ามแก่งไปมา โดย
ที่ผู้อ่านแทบไม่ต้องแปลความหมายก็จะเห็นภาพ (Image) เช่นเดียวกับ

เกี่ยวกับการใช้คำที่แสดงถึงอาการปรีชาหรือการเคลื่อนไหวถึงกล่าว กวีจะใช้คำ
ที่แสดงถึงจุดเด่นของสิ่งนั้น ๆ เช่น

เสียวายอัสสาวเจ้า	ชาไนย
ยะย่องย่องมเดินไป	วากกรุ่ม
มนุสส์อบหันไทร	ควนเกิบ ฉันนี้
หลอแหลกลายเจียจุ่ม	ผากอบควรร เมือง

กวีใช้คำว่า "ยะย่อง" แสดงถึงอาการของม้าเดินออกจากคุ่ม เพราะถูก
บังคับให้เดินไปพร้อมกับการถูกกวาดก่อน กวีต้องการแสดงให้เห็นว่า ม้าที่เกยอากัยอยู่
ในคุ่ม (โรงม้า) ก็ไม่อยากจะออกไป จึงเดินไปอย่างเชื่องช้าไม่สง่าผ่าเผย จึงใช้คำ
ว่า "ยะย่อง" แทนอาการดังกล่าว

ตอนบรรยายเกี่ยวกับฝูงนกที่พากันจับบนกิ่งไม้ส่งเสียงร้องไปทั่ว กวีใช้คำว่า
"บางตัวเหื่องเหงยงก เหงยเหื่อง เหงนเอย" ดังนี้

ฝูงนกเจียงโกกเกล้า	กันกก
ชันเขื่องภาสานก	ตางร้อง
บางตัวเหื่องเหงยงก	เหงยเหื่อง เหงนเอย
บางเพื่อนเมียพุดอง	หมุแบ่มักี

สังเกตว่ากิจจะเค่นักษร ๓ ในบาทที่ 3 ซึ่งให้ความไพเราะค่าน
เสียงสัมผัสและความหมายก็รักเจนนี

หรือตอนบรรยายสภาพของวัดเก่า ที่สร้างมาเป็เวลานานๆทุกคนดูแลรักษา
ตั้งความว่า

วัดวาหันทางหัน	ตะหละขระ
หลุหลมฝนรำระ	รัวร้าย
ฝาแฝงกอเพพะ	ยุยค พังเอย
พุทธรูปหมองหน้าคมาย	อญแลวเลงหัน

คำว่า "ตะหละขระ" แสดงถึงความเก่าคร่ำคร่าถูกปล่อยละละเลยและคำว่า
"เพพะยุยค" แสดงถึงฝาที่ก่อขึ้นไปอย่างไม่เป็นระเบียบอาจจะพังลงวันใดวันหนึ่ง ค่าน
หลังการวัดก็ชำรุดเสียหายเมื่อกฝนตกที่ไรก็รั่วทุกครั้ง พระพุทธรูปที่สร้างไว้เป็นพุทธรูปซาก
ซากคนดูแลรักษาปล่อยให้เก่าคร่ำคร่าไปหน้ามีแต่ฝุ่นก็จึงใจคำว่า "หมองหน้าคมาย"

เกี่ยวกับการใช้คำที่แสดงถึงอารมณ์ความรู้สึก เบื่อขวี่มีความรู้สึกเศร้าใจ
น้อยใจ อีกอีกใจตลอดจนกรว่ากรวูวึงวอนก็จะเลือกใช้คำบรรยายให้เหมาะสมกับบุคคล
ภาพในตอนนั้นเช่น ตอนที่วีฬักรากจากถูรักโดยไม่ทราบว่าจะได้กลับมาอีกเมื่อไร
จึงเกิดความหวาดวิตกอด้ายอารมณ์จึงบรรยายไว้ว่า

พรักพรากปางนี้โยค	ยาวไกล
จักกรอมเกินฉันโค	หมี่รุ
ทกสก็คเอาอาลัย	รักแม่ นะแม่
เยียวว่าตายรักชู	รากร้างรามสี่เนห์

คำว่า ทกสก็ค หมายถึง อากาที่บุคคลในสภาพที่งุนงง ตกใจ ไร้สติ
สัมปชัญญะไปชั่วระยะหนึ่ง ผู้ที่อยู่ในภาวะเช่นนี้จะทำอะไรไม่ถูก ตกใจทำอะไรไม่ได้
ผู้อ่านจะ เกิดความรู้สึกสงสาร เห็นใจวี่ที่ตองวากถูรักเป็นอย่างยิ่ง

อีกตัวอย่างหนึ่งที่อธิบายถึงการเกินทางในป่า ซึ่งเต็มไปด้วยไม้หลายชนิด
แต่กิ่งก้านสาขาเป็นพุ่มหนา ฝูงลิงและตะนึ่งก็กระโจนกิ่งไม้โหนตัวไป ๆ มา ๆ ดังนี้

พเนินเถื่อนไม้	แปงฝูง
หลายสำปลายเมียงมุง	มีคฝ้า
สาชิวอกวูยหง	คางคาง โดยเอย
บางบาทกำกานกว่า	แกวง เต็นตัวไกล

คำว่า "ปลายเมียงมุง มีคฝ้า" แสดงถึงความหนาที่บของต้นไม้ที่แม่กิ่งก้านสาขา จนมีคแพบมองไม่เห็นเมฆ (คำว่า ฝ้า หมายถึง เมฆ) และกวีใช้คำว่า "บางบาทกำกานกว่าแกวง เต็นตัวไกล" ก็แสดงถึงลักษณะของฝูงลิงและชะงะที่กระโจนตัวไปมาระหว่างกิ่งไม้เหล่านั้นเป็นการใช้ถ้อยคำบรรยายฉากได้ดีทีเดียว

1.2 การใช้คำตายในตำแหน่งที่เบ้สัมผัสบังคับ เพื่อแสดงถึงความอัศจรรย์ ความลุ่มลึกใจ เช่น ตอนที่กวีต้องเดินทางขึ้นเขาในขณะที่ฝนตก พำร่องทางเดินก็ทรูกับการจึงบรรยายไว้ว่า

วันนั้นพำร่องรวม	เผลียงเผลียะ
ฝนเรงรำชะเซี่ยะ	เล่าแล
กนเหี่ยวทาวเปอะเปี่ยะ	แกงคาง คำเฮย
คร้าแตกแตนแบนแบ	หลคหุ่ยหลคหล้ง

กวีใช้คำว่า เผลียงเผลียะ แทนเสียงพำร่อง คำว่า ชะเซี่ยะ แทนเสียงฝนตกเมื่อฝนตกกนเดินเท้าช้ำบูเขาย่อมจะลื่นหกล้ม ร่างกายเสื้อผ้าเปื้อนโคลนค่าง ๆ คำ ๆ นอกจากนี้ใช้คำว่า แตกแตนแบนแบ และ หลคหุ่ยหลคหล้ง แสดงถึงบรรดาสิ่งของสัมภาระที่นำไปก็หลุกลงกระจัดกระจายไปทั่ว

หรือตอนที่กวีเศร้าใจ เนื่องจากต้องเดินทางจากคู่รักไปกับขบวนเสลยศึกก็บรรยายโดยใช้คำตายในตำแหน่งที่สัมผัสกันดังนี้

กันพอตึกเนื่องควย	เวระ
แบลสัมพั้พระ	หมีเว้น
เรานี้สุชนะ	ชะท้ว คายนี้
บ่ไซของหลักเหล่น	หลักไค้โดยจง

คำว่า เวระ พระ และ ชนะ เป็นตำแหน่งที่สัมพันธ์กันก็คงจะจงใจเพื่อเน้นคำดังกล่าวให้เด่นชัดยิ่งขึ้นในโคลงบทอื่น ๆ ก็มีปรากฏอีกหลายบท เช่น

โคลงบทที่ 253

นายนาซึกแอกไม้	ตก <u>สมุท</u>
หิวเต่าหายใจ <u>อุค</u>	ออก <u>น้ำ</u>
หลอนแม่มาจวน <u>อุค</u>	พาแอก <u>ไปนิน</u>
จักจวน <u>นุชนอง</u> ซ้ำ	เพ็ <u>อ้นอุปมา</u>

โคลงบทที่ 177

ไปนอนลาย <u>แม่น้ำ</u>	เย็น <u>สุด</u>
หิว <u>เต่า</u> ช <u>ออุค</u>	แนบ <u>เนื้อ</u>
หนาว <u>เห็น</u> ตะ <u>ทก</u>	ทุก <u>ข</u> <u>เมื่อ</u> <u>กรานี</u>
มา <u>แม่</u> มา <u>ฆ่า</u> <u>เลือด</u>	เลือด <u>รอบ</u> <u>ตางพา</u>

1.3 การใช้คำซ้ำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกันซ้ำกันในวรรคเดียวกันก็คงจะจงใจเพื่อเน้นคำดังกล่าวหรือเพื่อแสดงถึงความสำคัญของคำนั้น ๆ ให้เด่นชัดยิ่งขึ้นเช่น

โคลงบทที่ 110	บาทที่ 1	<u>ทุเรทุเร</u> <u>รภัย</u>	<u>เจียรจุ</u>
โคลงบทที่ 111	บาทที่ 1	<u>นที</u> <u>ช่วย</u> <u>สุ</u> <u>เฒ่า</u>	<u>หิว</u> <u>หน</u>
โคลงบทที่ 121	บาทที่ 1	<u>อิน</u> <u>ค</u> <u>ตัว</u> <u>บ</u> <u>าก</u> <u>น้ำ</u>	<u>นาค</u> <u>า</u>
โคลงบทที่ 235	บาทที่ 4	<u>บุษ</u> <u>นา</u> <u>ภ</u> <u>น</u> <u>ง</u> <u>น</u> <u>อง</u> <u>ไ</u>	<u>เช</u> <u>ร</u> <u>ือ</u> <u>ก</u> <u>ร</u> <u>อ</u> <u>น</u> <u>ถ</u> <u>น</u> <u>ค</u> <u>ใจ</u>

คำที่ขีดเส้นใต้ล้วนเป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกัน จึงอาจเรียกได้ว่ากวีใช้คำที่มีความหมายซ้ำหรือคำซ้ำก็เป็นได้เพียงแต่ว่าบางคำกว้นำมาทั้งคำศัพท์และคำแปล เช่น นที ซึ่งหมายถึง น้ำ แม่น้ำ ลำน้ำ (หรือภาษาदानาเรียกว่าห้วย) แต่กวีก็จงใจใช้ทั้ง นทีและห้วยซ้อนกันให้เห็นชัด หรือคำว่าบุษนาภนงนอง ทั้ง บุษนาภและนอง ก็หมายถึงผู้หญิงทั้งคู่ เช่นกันแต่กวีก็ใช้คำทั้งสอง เรียงกันในวรรคเดียวกัน

1.4 การใช้คำโทโทษในตำแหน่งคำที่ต้องการเน้นในวรรคยุคกวี แต่เนื่องจากกวีหากำที่มีรูปวรรณยุกต์โทไม่ได้ประกอบกับคำที่นำมาแทนตำแหน่งนั้น

มีความหมายเหมาะสมก็แล้วกรวิจึง เร่ เข้าหาโทโทษซึ่งเป็นวิธีการที่กรวิโบราณนิยมกระทำกันมา และกรวิสมัยใหม่ก็ยังนิยมเลียนแบบตามกรวิโบราณอีกเท่ากันตัวอย่างเช่น

เสวยสุขมากมายแล้ว	เนรพาน
ไวลูกแลเหลนหลาน	หลีกหลี้
กินเมืองสืบสันดาน	โคยคัง เกิมเอย
สุขเรนบังรายหนี	รอกท้าวเทวี

คำว่า หนี ก็คือคำว่า หนี นั้นเองแต่กรวิของการรูปรวรดยุคตโท

ยอมกินยอมท้าวอ้อม	ถูกพิทณะ
ชิงแทนแทนเบื่องพระ	ไหยหยุง
เตโตรราชไศยรบะ	มานมาก มวนเอย
โจรชูปชิงพื้นซุง	คลนค้ายพงไป

คำว่า หยุง ก็คือคำว่า ยุง นั้นเองนอกจากนี้การใช้คำโทโทษก็มีอีกจำนวน

มากเช่น

โคลงบทที่ 24	บาทที่ 4	วิบากยัง <u>ยัง</u> ถ้า <u>คมี</u> รูเสมอตาย
โคลงบทที่ 78	บาทที่ 4	บ่ <u>ไซ</u> ของ <u>หลีก</u> เหลน หลีกได้โคยจง
โคลงบทที่ 104	บาทที่ 4	บางเพกพิทหน้า <u>ชัว</u> ว่า <u>คาว</u> คินเซรตน
โคลงบทที่ 115	บาทที่ 4	จักคอย <u>ตัก</u> ไ <u>ว</u> ถา <u>อา</u> นออยสรงทล
โคลงบทที่ 179	บาทที่ 2	เห็น <u>วอก</u> วูย <u>คิง</u> ลิก <u>อา</u> เหลน
โคลงบทที่ 214	บาทที่ 4	เป็น <u>สาก</u> ลี <u>ไ</u> หมัน <u>ล</u> ก <u>หล้า</u> หลานเหลน
โคลงบทที่ 225	บาทที่ 2	ขึ้น <u>ขึ้น</u> า <u>ว</u> าน <u>ว</u> ิง <u>ห</u> วาย

การหาคำที่สัมผัสกับนอกจากใช้คำโทโทษแล้ว กรวิยังปรุงแต่งคำภาษาบาลีโดยลงวิภक्तिท้ายศัพท์ให้รับสัมผัสกับคำแรกได้อย่างถูกต้องดังนี้

วิ <u>ญ</u> ปอง <u>ปล</u> อย <u>พ</u> น	<u>กา</u> โย
เป็น <u>พ</u> ทุ <u>ก</u> โซ	ถึ <u>ถ</u> น
กา <u>ว</u> นา <u>เน</u> ง <u>พ</u> ท <u>โซ</u>	เพ็ <u>ย</u> ร <u>พ</u> ่า <u>เพ</u> ็ง <u>เท</u> อ
เถ <u>ิง</u> อ <u>ร</u> หิต <u>ค</u> แล <u>ว</u> ล <u>ว</u> น	ล <u>ว</u> ค <u>เ</u> า <u>เน</u> ร <u>พ</u> าน

คำว่า ทุกฺโข กาโย และ พุทฺโธ ต่างก็เป็นคำที่ลงวิภक्तिในภาษาบาลีแล้วทั้งสิ้น คำเดิมมาจากคำว่า ทุกฺข กาย และ พุทฺธ ลง สิ วิภक्तिในปฐมาวิภक्ति เอกพจน์เอา สระ อะ ห้ายพยัญชนะ ข ย "ละ จ กับ จ วิภक्ति แปลงเป็น โ - จึงสำเร็จรูปศัพท์เป็น ทุกฺโข กาโย และ พุทฺโธ แสดงว่าเรามีความรู้ความเข้าใจเรื่องการปรุงแต่งศัพท์ในภาษาบาลีเป็นอย่างดีอีกด้วย

นอกจากนี้เมื่อวิธของการจำนวนคำในวรรคให้พอที่ หรือต้องการสัมผัส ก็จะต้องแปลงศัพท์โดยวิธีคัดคำให้สั้นลงทั้งนี้คำที่ถูกตัดนั้นจะยังคงรักษาความหมายเดิมไว้ เช่น หงสาวดี เป็น หงสา อุโบสถ เป็น โบสถ บเรศวร เป็น นเรศ เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ร้อยเก้าสิบสองไว้	เป็นตรา
ตามคร่าวคร่าวมกตา	ไตเต่า
พายโคโห่งหงสา	จักกร่าว คราวเอย
ตามอาชญาพระเจ้า	บอกแจ้งถึงอวร

ในบาทที่ 3 ถัดคำว่า หงสาวดี เหลือเพียง หงสา เพื่อรับสัมผัสกับคำว่า เป็นตรา กับ มกตา

ปางพระนเรศเรื่อง	วิทรา
เรียมลูกรักเมืองมา	ก่อนไค
ทศรัสมีมากเมตตา	ปลงรอย มวลเอย
นักราชเวนวางไว้	สิ้นร้างไมตรี
	โกลงมัทธา

ในบาทที่ 1 คำว่า พระนเรศ ถัดมาจากคำว่า พระนเรศวร นั้นเองแต่เพื่อให้อวรรคหน้าเหลือเพียง 5 คำ และถ้าสุดท้ายเป็นรูปวรรณยุกต์โทคั้งนั้น จึงต้องบังคับกับคำว่า พระนเรศวร เหลือเพียง พระนเรศ ซึ่งก็ยังได้ใจความดีและกระชับครัด

อยู่เนอจักขอบขวาง	เข้าเขต เข็ชเอย
จักจากจรจาเรจ	รอดคั้น
วิถีตั้งแถวเขต	อย่าโสก หมองเอย
เตียงตามโบสถหัน	ลวดแล้วอำลา
	โคลงมั่งทรา

ในบทที่ 4 คำว่า โบสถ ซึ่งถัดมาจากคำว่า อุโบสถ นี้ ถ้ากวีจะใช้คำเต็ม อุโบสถ ก็ไม่ทำให้เผื่อไปเพราะเป็นคำลหุ แต่กวีก็จงใจใช้ โบสถ ซึ่งก็ไม่ทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด

1.5 การใช้สรรพนาม เนื่องจากโคลงมั่งทรา มีเนื้อเรื่องที่เกิดบรรยายถึงการเดินทางมาจากลานนาไทยไปยังหงสาวดีและเป็นการ เดินทางไปด้วยความลำบากและจำใจ ประกอบกับกวีมิได้นำภรรยาไปช่วย กวีจึงกล่าวถึงภรรยาอยู่บ่อย ๆ โดยทุกครั้งที่เกิดบรรยายถึงภรรยาถึงกล่าวจะใช้สรรพนามแทนตัวเองและภรรยาหลาย ๆ แบบ เช่น ใช้สรรพนามแทนตัวเองว่า เรียม ข้า ชาย เเรา หรือกล่าวตรง ๆ ว่า พี่ ตัวอย่างเช่น

โคลงบทที่ 103	บาทที่ 1	แรกพี่ขอขร่ามไค้	ชราธาเรศ
โคลงบทที่ 119	บาทที่ 4	พอพี่ทั้งน้องไค้	ร่วมรสวันนิกา
โคลงบทที่ 189	บาทที่ 1	พี่สงวเค็ดคอกไม้	ปฐา
โคลงบทที่ 118	บาทที่ 3	บ่าววงกายเกสิ	<u>เรียมนอบ</u> นบเอย
โคลงบทที่ 151	บาทที่ 3	<u>เรียมรัก</u> ใครผันผาย	จงจวบ พระเอย
โคลงบทที่ 201	บาทที่ 4	ชลดเนครนองหันไ้	แม่ <u>เรียม</u> ธา
โคลงบทที่ 239	บาทที่ 4	<u>เรา</u> เทียงจักมุกับวน	กฤษนหงสา
โคลงบทที่ 146	บาทที่ 2	บไ้ <u>ชาย</u> จักจุก	เล่าไ้
โคลงบทที่ 167	บาทที่ 4	เยียวกรีนชวัน <u>ชาย</u>	พรากหื้อไกลไกล

สำหรับภรายนันท์กวีจะใช้สรรพนามแทนมากกว่าตัวเอง เช่น จิมเจ้า สุกสีเนห์ แม่ นางกราน (นางกราว) นุชนาฎ อ้อย นุชน้อง อวร ชู เป็นต้น

แต่บางทีก็ใช้คำว่าอวรและน้องปนกันอยู่ในบทเดียวตัวอย่างเช่น

โคลงบทที่	166	บาทที่	4	ขวัญชบคแขวนชำซ้อง <u>จิมเจ้าจอมพะงา</u>
โคลงบทที่	90	บาทที่	4	จักจากรามรสร้าง <u>แม่ไว้เวทนา</u>
โคลงบทที่	92	บาทที่	3	กตสะกิดเจ้าอาศัย <u>รักแม่ นะแม่</u>
โคลงบทที่	201	บาทที่	4	ชดเนตนองหันให้ <u>แม่รู้ เรียมดา</u>
โคลงบทที่	81	บาทที่	4	สุดที่ทางกิดกล้า <u>จิมเจ้าสุกสีเบห์</u>
โคลงบทที่	92	บาทที่	4	เมียวตาขรักซ์ <u>ราสร้างรามสีเบห์</u>
โคลงบทที่	94	บาทที่	1	จักฝาก <u>น้อง</u> ไว้ที่ <u>ชรที</u>
โคลงบทที่	172	บาทที่	4	วีร่าเจิงผู้เฒ่า <u>รอดน้องนพคุณ</u>
โคลงบทที่	95	บาทที่	1	อยู่เนอพิพเพเเนื้อ <u>นงคราน</u> <u>พี่เหย</u>
โคลงบทที่	140	บาทที่	4	บจากใจกลาแคว <u>แวนแวนยังอวร</u>
โคลงบทที่	188	บาทที่	4	ก็จึงจักยังเฝ้า <u>ถอนถาดนอบอวร</u>
โคลงบทที่	165	บาทที่	4	เวมจ่าจือซุซ่า <u>จากชุมสงวน</u>
โคลงบทที่	188	บาทที่	4	ชอจวนนุท <u>น้อง</u> น่าว <u>แห่งนี้จอมทอง</u>
โคลงบทที่	115	บาทที่	4	จักกอยทักไว้ว่า <u>คาบออยสงชล</u>
โคลงบทที่	235	บาทที่	4	บุษบาญนงน้องไซ <u>เซรือกร้อนนัจใจ</u>
โคลงบทที่	191	บาทที่	4	ยลหมี่เห็น <u>น้อง</u> หม่า <u>พี่คร่าถึงอวร</u>
โคลงบทที่	199	บาทที่	4	เหมือนกลิ่นรสน้องหม่า <u>พี่คร่าถึงอวร</u>

จะเห็นได้ว่ากวีเลือกใช้คำสรรพนามเหล่านี้ ตามความพอใจของกวีเองโดยเฉพาะกวีใช้คำว่า แม่ กับ น้อง มากที่สุดทั้งนี้ น่าจะแสดงถึงความใกล้ชิดสนิทสนม และรักใคร่อย่างทะนุถนอมของกวีที่มีต่อภรรยา

2. ความไพเราะของโคลง

สมปอง พิริยกิจ¹ ได้กล่าวถึงความไพเราะของโคลง

¹สมปอง พิริยกิจ โคลงและรสรไพเราะ หน้า 11

โดยแยกออกเป็น 3 ลักษณะคือ

ลักษณะที่ 1 : กำทำยวรรคหลังบาทแรกเป็นเสียงจัตวาสัมพันธ์กับกำทำยวรรคหน้าบาทที่สามเสียงจัตวาลักษณะเช่นนี้ถือเป็นความนิยมอันกับแรกตั้งแผนผัง

0	0	0	0	0	0	0	0	(0	0)
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

ตัวอย่างเช่น

รักกัน <u>อยู่</u> ชอบ <u>ฟ้า</u>	เขา <u>เฝ้า</u> ยิว
เหมือน <u>อยู่</u> ทด <u>แหง</u> <u>เคียว</u>	รวม <u>หอง</u>
จั่ง <u>กัน</u> บ <u>แฉ</u> <u>เห็</u> ยิว	กา <u>ค</u> อ <u>กัน</u> นา
เหมือน <u>ชอบ</u> ฟ้า <u>มา</u> บ <u>้อง</u>	ป่า <u>ไม้</u> มา <u>บั้ง</u>
	โลก <u>นิต</u> คำ <u>โคลง</u>

ลักษณะที่ 2 : กำทำยวรรคหลังของบาทแรกเสียงจัตวาสัมพันธ์กับกำทำยวรรคหน้าของบาทที่ 2 นิยมเป็นอันกับสองตั้งแผนผัง

0	0	0	0	0	0	0	0	(0	0)
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

ตัวอย่างเช่น

สาว <u>สน</u> ม <u>สน</u> อง <u>นา</u> ด <u>ไ</u> ไท	ท <u>ล</u> ส <u>าร</u>
พระ <u>จ</u> ก <u>จ</u> ร <u>จาก</u> ส <u>ถ</u> า <u>น</u>	ถ <u>ิ</u> เ <u>ห</u> า <u>ว</u>
เส <u>ค</u> ์ <u>จ</u> ก <u>น</u> ท <u>ร</u> ก <u>ัน</u> ค <u>าร</u>	ไ <u>ค</u> ร <u>า</u> จ <u>ส</u> เ <u>ม</u> อ <u>นา</u>
ฤ <u>า</u> พระ <u>ร</u> า <u>น</u> ส <u>เ</u> น <u>ท</u> ร <u>า</u> ว	ก <u>ว</u> น <u>ร</u> ำ <u>ง</u> ร <u>แ</u> ม <u>ไ</u> ฉ <u>น</u>
	ล <u>ิ</u> ล <u>ิต</u> ตะ <u>เล</u> ง <u>พ</u> าย

ลักษณะที่ 3 : คำท่ายวรรคหน้าบาทที่ 2 เสียงจัตวาสัมผัสกับคำท่าย
วรรคหน้าบาทที่ 3 เสียงจัตวาเช่นเดียวกันดังแผนผัง

๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐

ตัวอย่างเช่น

ขุนโจมพลมิ่งมา	เมืองแมน
ขุนสหายพลแสน	กุมมา
สงนายผูกโคมชวน	คาคาคาค
น่านิกรไปหน้า	รวกริ้วพวงพล
	ลิลิตยวนหาย

ความไพเราะของโคลงอีกประการหนึ่งก็คือการสัมผัสอักษรซึ่งมีความนิยมกันใน
ลักษณะต่าง ๆ ตามลำดับก่อนหลัง¹ ดังนี้

1. ระหว่างคำที่ 4 และหรือ 5 ของวรรคหน้ากับคำที่ 1 หรือ
- 2 ของวรรคหลังดังแผนผัง

๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐

¹สมปอง พิริยกิจ โคลงและรสรไพเราะ หน้า 14

ตัวอย่างเช่น

พระวอ <u>น</u> พระ <u>เ</u> ตน	ค <u>ัน</u> ก <u>ัย</u>
ห <u>ว</u> าค <u>ก</u> ม <u>ล</u> ใ <u>ห</u> ว <u>ไ</u> ห <u>ว</u>	<u>ว</u> า <u>บ</u> ว <u>า</u>
ก <u>ร</u> ร <u>แ</u> ง <u>ส</u> เ <u>น</u> า <u>ะ</u> น <u>ิ</u>	ห <u>ร</u> ว <u>ง</u> ช <u>ก</u> น <u>โ</u> ส <u>ก</u> น <u>า</u>
พ <u>ล</u> าง <u>พ</u> ร <u>ะ</u> ก <u>ล</u> ิ <u>น</u> ท <u>เว</u> น <u>ก</u> ล <u>้า</u>	<u>ก</u> ล <u>ั</u> ก <u>ก</u> ุ <u>ม</u> ร <u>ุ</u> ม <u>ส</u> ม <u>ร</u>
	ล <u>ิ</u> ล <u>ิ</u> ท <u>ย</u> ว <u>น</u> พ <u>าย</u>

2. ถ้าหาสัมพัทธ์ข้ามวรรคไม่ได้อีกให้ค่าที่ 4 และ 5 ของวรรคหน้า สัมพัทธ์กันเองหรือค่าที่ 1 และ 2 ของวรรคหลังสัมพัทธ์กันเองก็ได้ดังแผนผัง

๐ ๐ ๐ ๐ ๐	๐ ๐ (๐ ๐)
๐ ๐ ๐ ๐ ๐	๐ ๐
๐ ๐ ๐ ๐ ๐	๐ ๐ (๐ ๐)
๐ ๐ ๐ ๐ ๐	๐ ๐ ๐ ๐

ตัวอย่างเช่น

พระก <u>เ</u> น <u>ท</u> ร <u>ไ</u> ช <u>ย</u> ช <u>า</u> ท <u>ิ</u> เช <u>ื้อ</u>	<u>พ</u> ร <u>า</u> ห <u>ม</u> พ <u>ง</u> ษ <u>์</u>
เ <u>็</u> น <u>เ</u> อ <u>า</u> ศ <u>น</u> อ <u>ี</u> ศ <u>ร</u> เ <u>ท</u> ร <u>ง</u>	<u>ก</u> อ <u>เ</u> ก <u>ล</u> า
ป <u>ร</u> ะ <u>ค</u> ิ <u>บ</u> เ <u>ร</u> ื่ <u>อง</u> อ <u>ลง</u> -	ก <u>ฎ</u> ม <u>า</u> ศ
ท <u>ร</u> ง <u>บ</u> า <u>ท</u> อ <u>า</u> จ <u>ก</u> ช <u>เ</u> า	ช <u>ี</u> ท <u>าย</u> ท <u>ำ</u> ก <u>ว</u> า <u>ญ</u>
	ล <u>ิ</u> ล <u>ิ</u> ท <u>พ</u> ุ <u>ย</u> ห <u>ย</u> า <u>ท</u> ร <u>า</u> ท <u>ะ</u> ช <u>ร</u> ท <u>ว</u> ง

จากลักษณะความไพเราะของโคลงดังกล่าวแล้ว เมื่อพิจารณาจากโคลงมัทรา ก็เห็นได้ว่ากวีผู้แต่งนี้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความไพเราะของโคลงเป็นอย่างดีมีจำนวนโคลงที่ถูกต้องตามลักษณะความไพเราะดังกล่าวจำนวนหลายบทดังนี้

ลักษณะที่ 1 : คำท้ายวรรคหลังบาทแรกเป็นเสียงจัตวาสัมพันธ์กับคำท้ายวรรคหน้าบาทที่ 3 เสียงจัตวาเช่นกันดังนี้

เตโชไชยชราบเพี้ยน	ฉับไถง
ทันเท่ามั่งรายใน	ลุ่มฟ้า
ร้อยเก็ดก่อนปราไซสร	เป็นมิ่ง มิตรเอย
ถวายเป็นส่วยสินข้างม้า	ถัดวันสาวกระสักรีย์

สัถธุรเมี้ยนน่วมหมี	เสกสะหลอ
เจียงหม่มตกเป็นตอ	ถ่าบี
โจรเข้าชรามธรรมาขอ	ชีเวต วางเอย
บาทูเมืองพร้อมพรี่	อยู่างรามกาน

เขาปิ่นหยอยอกขึ้น	สรีษฐาน (กรีสถาน)
มายแมกหินกระจาน	โถงเขา
กระศัตรจิ้งไสสาร	สรเก็ดจอก วังเอย
ไปเพ็งกรพระเจ้า	ราชโพนพายพระสิงห์

และยังมีโคลงบทอื่น ๆ อีกที่มีลักษณะดังกล่าวดังเช่นบทที่ 62, 66, 113, 126, 127, 142, 152, 155, 16๐, 164, 192, 196, 215, 242, 249, 270 ฯลฯ เป็นต้น

ลักษณะที่ 2 : คำท่ายวรรคหลังของบาทแรกเสียงจัตวาสัมพันธ์กับคำท่ายวรรคหน้าของบาทที่ 2 เสียงจัตวา ดังนี้

พระหารคัลลึงแกลัน	คดาสงน
ฝูงมานเม็งไทยหน	เทศไค
วันทายุณาวณน	บบชากุ พระเอย
เสียงวีกริวเข้าไหว	ทางควายภาษา

เที่ยวเหิงบ้านเบื่องมิ่ง	เมืองทะกาบ
อารักษัพระยาแมน <u>ทาน</u>	ควกอ
พอยลที่ <u>หกลสา</u>	เสียงทาง ฉันนี้
ไปอยู่ <u>ไหนสู่มุญ</u>	ลอบลี้ดักเอง

นอกจากนี้ก็มีปรากฏในโคลงมิ่งทราบที่ 141, 146, 200, 233, 240, 258, ฯลฯ เป็นต้น

ในด้านการสัมผัสอักษรผู้วิจัยเห็นว่าผู้แต่งโคลงมิ่งทราบมีความสามารถดีเป็นพิเศษที่สามารถหาสัมผัสอักษรได้จำนวนมากและถ้าพิจารณาตามลักษณะความนิยมที่สมไปอง พริยกิจได้สรุปไว้ก็จะได้ดังนี้

1. คำที่ 4 และหรือคำที่ 5 ของวรรคหน้าสัมผัสอักษรกับคำที่ 1 หรือ 2 ของวรรคหลังในบาทเดียวกันดังนี้

ไคแล้วเอา <u>หนอไค</u>	ท้าว <u>พระยา</u>
สิน <u>ช่วยเมืองหงสา</u>	<u>เสพสร้าง</u>
เมื่อเป็น <u>เขตอาณา</u>	<u>ในราช</u> เรืองเอย
<u>สภาพณีนนี้หลาง</u>	<u>โลก</u> เรืองลือกระศิศร

สิ่งเสี่ยเป็น <u>เจ้าแรน</u>	<u>เรวบาน</u>
นับ <u>นั่งนอนกินปาน</u>	<u>ปู่เปี้ย</u>
บ่เห็นที่ <u>แหนมาร</u>	<u>ในนอก</u> สึงเอย
สง <u>เสพอุ่มกมี้</u>	<u>มวน</u> กวากามกุน

มี <u>วเมาน้ำ</u> เहां <u>ซื่อ</u>	<u>ไชยบาน</u>
หาก <u>โสกศัพท์</u> <u>เคคาน</u>	<u>เคือก</u> ไหม
สุข <u>เสวย</u> กรอบ <u>คีนสถาบ</u>	<u>เถิง</u> แม่ นะแม่
บ <u>อญ</u> ยืน <u>ยังไค</u>	<u>รุ่ง</u> ยาย <u>ยอไป</u>

นอกจากนี้ยังมีปรากฏในโคลงบทที่ 2, 3, 4, 6, 8, 14, 25, 33, 41, 58, 60, 74, 85, 89, ฯลฯ

2. คำที่ 4 และ 5 ของวรรคหน้าสัมผัสกันเองหรือคำที่ 1 และ 2 ของวรรคหลังสัมผัสกันเองก็ได้ดังนี้

มั่ง <u>ทรา</u> จ <u>งเจ</u> ค <u>เจ้า</u>	อา <u>ส</u> ิง
เห็น <u>เห</u> คุ <u>เป็น</u> เม <u>ื่อ</u> ง <u>ก</u> ิง	<u>แม่</u> ห <u>มา</u> ย
มา <u>ป</u> อง <u>รา</u> ช <u>ฐ</u> ี <u>ง</u>	เช <u>ย</u> ง <u>เ</u> ห <u>ม</u> <u>ท</u> ระ <u>เ</u> ย
ร <u>อ</u> ง <u>ฤ</u> ษ <u>ร</u> อม <u>เร</u> า <u>ร</u> าย	มา <u>น</u> ไ <u>ค</u> ์ <u>ด</u> ย <u>จ</u> ง

เ <u>า</u> เ <u>ย</u> ะ <u>ฉ</u> น <u>นี้</u> เ <u>อ</u> ย	อ <u>ุ</u> ก <u>ะ</u> ห <u>ล</u> ก
เ <u>า</u> ช <u>บ</u> จ <u>ิง</u> ก <u>ัน</u> ส <u>ุ</u> ช	<u>น</u> าย <u>ห</u> น <u>า</u>
เว <u>น</u> ว <u>าง</u> ร <u>า</u> ฝ <u>น</u> ฝ <u>ก</u>	ก <u>า</u> ย <u>ไ</u> ช <u>ว</u> <u>ท</u> วิ <u>ค</u> เ <u>ย</u>
เ <u>ล</u> ่ <u>ง</u> สิ <u>น</u> ช <u>าง</u> มา	<u>บ</u> าก <u>เ</u> น <u>น</u> เ <u>ม</u> ีย <u>น</u> าง

ห <u>า</u> ก <u>ว</u> ัน <u>เ</u> ป <u>็น</u> แ <u>ล</u> ว <u>ห</u> มี	<u>แ</u> ห <u>น</u>
เ <u>า</u> ช <u>ร</u> ว <u>าม</u> แ <u>ช</u> ง <u>ท</u> ุ <u>ก</u> ก <u>น</u>	<u>แ</u> ก <u>น</u> ก <u>ล</u> า
อ <u>ัง</u> ว <u>ะ</u> ช <u>าง</u> บ <u>ิน</u> บ <u>น</u>	บ <u>ัง</u> เ <u>ม</u> ข <u>มา</u> ก <u>ี</u> ค <u>ี</u>
เ <u>า</u> เ <u>า</u> เ <u>า</u> ช <u>า</u> ย <u>น</u> อ <u>ย</u> ห <u>น</u> า	<u>ย</u> อ <u>บ</u> ย <u>ัง</u> ย <u>ม</u> เ <u>า</u>

การใช้คำสัมผัสอักษรแบบกวีนิยมใช้กับวรรคหลังของแต่ละบาทลักษณะกึ่งกลาว มีปรากฏในโคลงมั่งทราเป็นจำนวนมากนอกจากแสดงถึงความสามารถของกวีแล้ว ยังช่วยให้เกิดความไพเราะในการ เล่นสัมผัสอักษรอีกประการหนึ่งด้วยเช่น

มา <u>น</u> อ <u>น</u> ช <u>าง</u> น <u>ำ</u> น <u>ี</u> ง	<u>แ</u> พ <u>ระ</u> ไ <u>พร</u>
ช <u>ื่อ</u> แม่ <u>เ</u> ห <u>า</u> ะ <u>สุ</u> ท <u>ธิ</u> ใ <u>ส</u>	<u>แ</u> ก <u>ง</u> ก <u>อน</u>
เ <u>ย</u> น <u>ช</u> ร <u>า</u> บ <u>อ</u> น <u>เ</u> า <u>เ</u> า <u>เ</u> จ	<u>ช</u> ว <u>น</u> ช <u>ุม</u> <u>ท</u> ร <u>ว</u> ง <u>เ</u> ย
ห <u>าย</u> เ <u>น</u> ง <u>ร</u> น <u>เ</u> ว <u>า</u> ร <u>อ</u> น	<u>เ</u> ก <u>ื่อ</u> ค <u>ว</u> ย <u>แ</u> ง <u>ส</u> รี <u>ย</u>

ไปแอนคราเวหนึ่งนั้น	<u>ขุนขันธ์</u>
ร้อยนิคมกวรวัก	<u>บอนบาน</u>
นทีท้าววงศ์	<u>ชดเกียรติ</u> งามเฮย
เห็นหางหวนหันถ้าน	<u>วางรายปลายปี</u>

ในโคลงทั้ง 2 บทดังกล่าวแล้วก็วิสามานยนัยคำสัมผัสอักษรแบบคู่ในวรรคหลังได้ทุกวรรค นอกจากนี้ถ้าวิสามานยนัยคำสัมผัสอักษรได้ทุกวรรค ก็จะพยายามให้มีปรากฏมากที่สุดเช่น

ละลาเมืองหอแหง	<u>หิวหุ</u>
นอนว่าเป็นเวหุ	<u>ลาวแลง</u>
หินผาเกลื่อนกองกุ	<u>กระคูกกระเคื่อง</u> ทินเฮย
นกนเป็ลิวเว็ลิวชาแสรง	<u>สังนงนำถวิล</u>

นกแตรองเรียกไว	<u>เป็นปาง</u>
ป่าแพะไม้ยุงยาง	<u>ทาดทาว</u>
จักจงหยากยายหาง	<u>แถวถัง</u> งามเฮย
ลมลวาคังข้าวข้าว	<u>ท้าวท้าวเหมือนฝน</u>

นอกจากลักษณะสัมผัสอักษรกับเองตามข้อที่ 2 ดังกล่าวแล้วในโคลงมัทรมีสัมผัสอักษรในแต่ละบาทอีกเป็นจำนวนมากเช่น

เสียดายอัสน์อาจเชื้อ	ชาไนย
<u>ยะย่องยคม</u> เคนไป	จากกรุ่ม
มนุสส์หอนหันไหน	ทวนเคิบ ฉันนี่
<u>หลอแหลกลาย</u> เจ็ยวม	<u>ก้าคอกมาร</u> เมือง

เที่ยวเท็งทกที่ต้น	ยายฝึก แฉงเฮย
เบ็กเปอะเหลวซารซีก	น่วมน้ำ
แดงชาหขาดเหม็อนหมึก	มอนหมื่น ทาเอย
บางเพกพิทหน้าชว้า	ควาคันเซรัตน

3. การเล่นเสียง

ความนิยมศึกษาระการหนึ่งที่ถือไว้เพื่อความไพเราะของโคลงคือ
การเล่นเสียง สมปอง พิริยกิจ¹ ได้สรุปเกี่ยวกับเรื่องความไพเราะของโคลงในด้าน
เสียงไว้ว่า

1. นิยมความไพเราะอันเกิดจากเสียงสัมผัสในประเภทสัมผัสอักษรมาก
ที่สุดอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด
2. นิยมความไพเราะอันเกิดจากเสียงสัมผัสในประเภทสัมผัสเว้าอันคับรอง
3. นิยมความไพเราะอันเกิดจากเสียงสัมผัสสวรรณยุกต์ในบางแห่ง บางที่
ทำนองเดียวกับสัมผัสสวรรณยุกต์

สำหรับการใช้เสียงของคำในโคลงนอกจากจะให้ความหมายแล้ว เสียงในภาษา
ก็ยิ่งทำให้เกิดความรู้สึกและมโนภาพ²อีกด้วย สำหรับโคลงมัทธการการเล่นเสียงมีหลาย
ลักษณะคือ

1. การเล่นเสียงของคำเลียนเสียงธรรมชาติเช่น

ปักซีร่าร่าถ้อย	แฉวถวิล
ใสสว่างเสียงโยยิน	จ่อแจ
เที่ยวหนตรามเถิงหิน	ฉาดาค เรืองเอย
เยี้ยวว่าเสียงสร้อยแห่	ลาเหล่นไพรพนม

¹สมปอง พิริยกิจ โคลงและรศไพเราะ (วิทยานิพนธ์) 16

²ประสิทธิ์ กำพัยกลอน ภาษากวี หน้า 32

กวีบรรยายถึงการเดินทางผ่านป่าไผ่ยืนเสียงปึงนกกกำลังส่งเสียงร้องคอกันทำให้
 กวีก็ถึงกับรักเหมือนกับรักของคนจะร้องเพลงให้ฟัง กวีใช้คำว่า จอนจ แทนเสียง
 นกร้อง และใช้คำว่า "เสียงสร้อยแห้ว ล่าเหี้ยนไพรมม" นั้นแสดงถึงธรรมชาติของ
 นกที่โฉบบินไปมาระหว่างกิ่งไม้กันไปทำให้ผู้อ่านสามารถเกิดภาพพจน์ได้เป็นอย่างดี
 และคอนเคินผ่านป่ามีลมพัดกันไม้ กิ่งใบ สูงใหญ่มีกิ่งก้านสาขาและพุ่มไม้หนา
 ที่บทบรรยายจากตอนนั้นว่า

นกแตรร้อง เรียกไว้	เป็นปาง
ป่าแพะไม้ยุ่งยาง	หาดท้าว
จันจวงหยาดยายทาง	แถวตั้ง งามเฮย
ลมลวาคดังซำซำ	หัวคาวเหมือนฝน
	ไกลงมิงทรา

กวีใช้คำว่า "ลมลวาคดังซำซำ" แสดงให้เห็นถึงลมพัดแรงกิ่งไม้ใบไม้พัด
 เสียงก็กินเสียงดังเพราะคำว่า

"ลวาค" หมายถึง โบกโบย, บัดฉวน, พัดแรง
 "ซำซำ" หมายถึง เสียงของลมที่พัดกิ่งไม้ใบไม้สูงที่หนาที่ใบในป่า
 เสียงดังกราว ๆ จึงเป็นคำวิเศษณ์ที่กวีใช้แทนเสียงลมพัดได้ใกล้เคียงที่สุด

2. การใช้เสียงที่ไพเราะอ่อนหวานก่อให้เกิดความซาบซึ้งประทับใจเช่น

ไกลงบทที่ 1:0	บาทที่ 1	ปณิธานถิ่นทรอบน้อง	สมสงวน
ไกลงบทที่ 168	บาทที่ 4	ขวัญยอกแขวนซำซ้อง	จิมเจ้าจอมพะงา
ไกลงบทที่ 180	บาทที่ 3	หวาวควิวเหยียบหยุกเหยิว	พะลาค
		พะแลคชา	
ไกลงบทที่ 188	บาทที่ 2	วางว้างเสียงไยยืน	เยือก้อง
ไกลงบทที่ 201	บาทที่ 2	หอมกลิ่นสาวสุซาคา	คอกฟ้า
ไกลงบทที่ 201	บาทที่ 3	ชะชะวาคลวาคลงมา	ร สฉวาม
		ทรวงเฮย	

ในโคลงบทที่ 201 ความไพเราะของเสียงในบทที่ 3 ขึ้นอยู่กับเนื้อความ
ก่อนเนื่องในบทที่ 2 เสียง "ตระรว่ากลวาคลงบา" ย่อมหมายถึงกลิ่นหอมของหญิงสาว
ทำให้ผู้ที่ได้สัมผัสรู้สึกซาบซ่านจึงใช้คำว่า "รสทราบ ทรวงเอย"

3. การ เล่นเสียงสัมผัสอักษร การ เล่นอักษรตัวเดียวกันบาง ๆ ในวรรคเดียว
กันของโคลงถือว่าเป็นความไพเราะอย่างมากทีเดียว ในโคลงมัทราวรรคหนึ่ง ๆ มี
การเล่นเสียงสัมผัสอักษรหลายแห่ง ซึ่งก็ทั้งเสียงและความหมายเช่น

เสียดายอัสสาวเชื้อ	ฉาในย
<u>ยะย่องยอม</u> เดินไป	จากกรุ่ม
มนุสส์หอนหันไทร	ทวนเติม ฉินบี
<u>หลอแหลกลาย</u> เว็ยจุ่ม	<u>คาคอมกวน</u> เมือง

ในบทที่ 2 วรรคหน้า เล่นเสียงสัมผัสอักษร ย

ในบทที่ 4 วรรคหน้า เล่นเสียงสัมผัสอักษร ล จู และ ก

ลักษณะเช่นนี้มีปรากฏในโคลงมัทราจำวนหลายบทแทบจะกล่าวได้ว่าทุกบทที่
เดียว เพราะอย่างน้อยแต่ละวรรคก็จะมีสัมผัสอักษรแบบค้ำจำนวน 1 คู่เช่น

โคลงบทที่ 11	บาทที่ 2	<u>สินช่วยเมืองหงสา</u> <u>เสพสร้าง</u>
โคลงบทที่ 28	บาทที่ 1	<u>ที่เลี้ยงเลี้ยง</u> <u>เถียบแล้ว</u> กิพฟาน
โคลงบทที่ 59	บาทที่ 4	<u>ยีย่าพันห้อยห้อย</u> มากช้า <u>แถมถม</u>
โคลงบทที่ 110	บาทที่ 3	<u>ชั่วแขวนไค่หะหุ</u> <u>หยว่างห้อย</u> <u>หยคเอย</u>
โคลงบทที่ 146	บาทที่ 3	<u>เว็ยวังแวกวัง</u> <u>ชาว</u> <u>แท้หม</u> <u>เอาเฮย</u>
โคลงบทที่ 174	บาทที่ 3	บางคัว <u>เง็องหงอยงก</u> <u>เหงยเห็งยง</u>
		<u>หงายเอย</u>
โคลงบทที่ 293	บาทที่ 1	<u>สีสิบล้าแ้วลวง</u> <u>หลายปี</u>
โคลงบทที่ 293	บาทที่ 2	<u>เสียดากสนสวยคี่</u> <u>กร่าเถา</u>

เกี่ยวกับเรื่องสัมผัสอักษร ได้กล่าวไว้ในเรื่องความไพเราะของโคลงโดย
ละเอียดแล้ว

4. โวหาร

โวหารในโคลงมัทรา ส่วนใหญ่เป็นโวหารแบบพรรณนาซึ่งกวีพรรณนาถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ไปโดยแทรกความเห็นของกวีเองตลอดจนถ่ายทอดอารมณ์และความรู้สึกของกวีที่มีต่อเหตุการณ์ บุคคล หรือสิ่งที่ได้พบเห็นให้ปรากฏในโคลงมัทราอย่างละเอียดลึกซึ้ง กมกตยและได้ใจความกระทัดรัด ซึ่งพอจะแยกรายละเอียดของโวหารพรรณนาได้ดังนี้

1. โวหารพรรณนาแบบอหิพจน์ (Hyperbole) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าโวหารพรรณนาแบบโดคโณนัยเป็นโวหารที่กวีกล่าวอ้างเกินกว่าที่จะเป็นไปได้ แต่ด้วยอารมณ์และความรู้สึกของกวีจึงกล่าวอ้างเกินกว่าสิ่งที่คนธรรมดาสามัญจะทำได้ ในโคลงมัทรามีโวหารในลักษณะดังกล่าวหลายแห่ง เช่น

กายมกนเกิดเกิดแล้ว	ตายตาย
รวมเรือวสังขยาหมาย	หีบแพ
หนทขว้อคว้าวาย	ชลเนตร นองเอย
สาคลังดวงไว้แท้	ยึ่งน้ำในสมุท

กวีกล่าวถึงความเปื้อนหนายต่อการเวียงว้ายตายเกิดของมนุษย์ว่ากนเรามีการเกิด ๆ ตาย ๆ กนที่ได้รับความทุกข์ก็เสียใจร้องไห้จนน้ำตามากยิ่งกว่าน้ำในมหาสมุทร โวหารตอนท้ายนี้เองที่แสดงถึงความรุนแรงของอารมณ์กวีที่กล่าวถึงปริมาณน้ำตามากกว่าน้ำในมหาสมุทรแม้จะเกินจริงไปบ้าง แต่ก็ไม่เกินอารมณ์และความรู้สึกที่เกิดขึ้นเช่นนั้นจริง ๆ

และอีกตอนหนึ่งที่กวีต้องเดินทางไปอยู่เมืองเถินตามที่พม่าได้มอบอำนาจให้ครองเมืองเถินแต่เมื่ออยู่เมืองเถินแล้วก็เกิดความว่าเหว่ ถึงถึงครูกที่มีไค้คิดตามไปอยู่ก้วย จึงเกิดความคิดว่าถ้าไค้ไปเรียนวิชาจากเมืองศักดิ์ดา ซึ่งคงจะหมายถึงเวทมนต์ กาดาท่าง ๆ ก็จงสร้างหงส์ย่นก้เหาะกันเมฆไปรับเอาครูก้อยู่ก้วยที่เมืองเถิน ดังที่พรรณนาว่า

ตัดกสิลบลู่ไก	คลเเกิน
จักชี่ยบคังส์เห็น	เดี่ยวคั้น
เมื่อเอาแม่มาเกิน	เวียงรวม รสเอย
ถือคังส์วีไสยอัน	ลู่วงสมสงวน

2. โวหารพรรณนาเปรียบเทียบแยกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

2.1 การเปรียบเทียบแบบอุปมา (Semile) เป็นการเปรียบเทียบในสิ่งหรือเรื่องราวที่คล้ายคลึงกัน โดยอาศัยความเชื่อว่า อุปมา เพียงคัง เพศเพียงคัง ปาน ฯลฯ ตัวอย่างเช่น

กองหาญมีมากอัน	อุม
ตั้งคังทัพถนถรู	ชวยชาง
เป็นหลายคังตำปู	แกลวแหลก ไไปเอย
ไไทยนคานี้หล้าง	ส่วนเสียงหังป่าง

เป็นการเปรียบเทียบการสู้รบว่า ทั้งสองฝ่ายจู่โจมเข้าสู่กันต่างก็ตายคงเหมือนเอาปูใส่รถทำให้แหลกแหลก ไม่มีทางจะรอดไปได้ เป็นการยกอุปมาที่ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพจนการสู้รบกันได้อย่างชัดเจน

สองเล็กในนอกขึ้น	เกลากัน
เหนือเมกเบโรพัน	อาจอ้าง
คกลงลุ่มเห็นหัน	ปานไร รอนเอย
พายนอกมรนำวมล้าง	ถานี้มีเหม็ง

กวีเปรียบเทียบการสู้รบของทั้งสองฝ่าย เมื่อฝ่ายหนึ่งเป็นกำแพงจะเข้าไปในเมืองก็ถูกฝ่ายตรงกันข้ามพันข้าง แห่งข้าง ร่วงตกลงจากกำแพงเหมือนกับชาวไร่บนภูเขาแผ้วถางไร่โดยการตัดชันกิ่งไม้ ต้นไม้ให้ล้มลงกองกับพื้นเป็นที่ ๆ

เมืองนายข้าฟ้ามิ่ง	มิ่งทรา
ยินยากอคคอส่า	เมื่อมล้าง
หนีมาสู่ราชา	เสียงโหม รัยเอย
ไชยโซคปานไคฉ้าง	เผือกฉายมามี

กล่าวถึงเจ้าฟ้าเมืองนายซึ่งเป็นเมืองขึ้นของมณฑล แอบหนีกลับคืนมาสู่
พระเจ้าแผ่นดินเชียงใหม่ นับเป็นโชคของเชียงใหม่ เหมือน ไค้ช่างมาสู่เงื้อมมือ

ยากยืนที่คร่ำคร่า ออกอีก

บ้านหากมาป้องปลิด แบ่งมั่ง

เจ็บใจถึงในพิบ แม่ไว้เวทนา

จักจากรามรสร้าง แม่ไว้เวทนา

กล่าวถึงการที่พม่าทำลายบ้านเมืองและกวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลยศึกเป็นจำนวน
มากรู้สึกระทกใจและเจ็บปวดในหัวใจ เหมือน ถูกตรอบยาพิษเสียบอก

เถรถึงฟ้าหลังเรื่อง ฤาจะระยา

ท่องสวาทร์สี่ปวีชา เจตแจ้ง

พระหารแควนเกษมา แลลงปลูก งามเฮย

ปานเทพเทพาสร้าง โลกเรื่องดีประยา

กล่าวถึงการก่อสร้างวิหารพระเถระรูปหนึ่ง ซึ่งสร้างวิหารไถ่คงาม เหมือน
มีเทวดาเอาวิมานลงมาทำ

เมียบริษณ์น้ำฐฐบ กาวเสกฐี

ยังบากมวลดายหลี หอคัน

เรชรรักท่ายพังหนี แกบมาน มานี

หาหมั่นไหนใดกัน เพศเพ็ชรรอยเรือ

ในโคลงบทนี้เป็นโวหาร เปรียบเทียบที่กล่าวไค้ลึกลับก็ใจมาก โดยกล่าวถึง
การที่ท้าวเดินทางมาถึงเมืองหอคันได้เห็นบรรดาลูกสาวเฝ้าประตูถึงภรรยาของตนเอง
เพราะเป็นรุ่นราวคราวเดียวกับบรรดาสาว ๆ เหล่านั้น แต่พยายามมองหาเท่าไรก็ไม่
เห็นภรรยา เหมือน มองหารอยของเรือในน้ำ

คอยสูงเหมือนลอคพัน เวชยา

หอมกลิ่นสาวสุชาคา คอกฟ้า

ตระระวาคควากลงมา รศทราย ทรวงเฮย

เหมือนกลิ่นรสนองหมา พัดรำถึงฉวร

ในบาทที่ 201 นี้ กวีใช้คำเปรียบเทียบสองตอนคือ ขึ้นภูเขาส่งเหมือนลอค
 ไต่ประสาทเวชยันตร์ของพระอินทร์ และตอนไต่ถ้ำเดินสาวขาวฟ้าเหมือนไต่ถ้ำดินน่อง ซึ่ง
 การเปรียบเทียบทั้งสองตอนกวีจะใช้คำเปรียบเทียบที่ตรงตัวคือคำว่า เหมือน ทั้งสองแห่ง

เขาปลงเป็นข่อมไ้น	มวนมึค
หยกหวางเว็กจิ้งจัก	จางคิ้ว
คางกงกาดเต็งตัก	สองฝั่ง ซลเอย
พันผูกพันเกี่ยวกั้ว	<u>เพ็กเขียง</u> สายกระตึง

กล่าวเปรียบเทียบการผูกไม้มัดเป็นหู แล้วโยงกับเชือกซึ่งระหว่างสองฝั่งแม่น้ำ
 เชือกนั้นตึงเหมือนหนังที่นักกายกรรมใช้ไต่

บักนี้เถาถวนซวด	ยิงรัก
พันเนาในแหงรัก	หลอนหลอน
แมนเถาหนาหนัก	คามิค บัวเอย
ยมเผือกขาวลวนลอน	<u>เพ็กเพียง</u> ในทา

กล่าวถึงความชราของร่างกายทั่ว ๆ ไป ป็นก็มีแต่จะหลุกหลอน หูตึง ตาฝ้า
 โดยเฉพาะเปรียบเทียบผมหงอกขาว เหมือนคั้ง ทาค้วยปุนทาว เป็นการเปรียบเทียบ
 ที่ให้ภาพพจน์แก่ผู้อ่านอย่างชัดเจนทีเดียว

นอกจากการกล่าวเปรียบเทียบแบบอุปมา ตามตัวอย่างโคลงที่ยกจากกล่าวข้างต้น
 แล้วยังมีอีกจำนวนมากที่กวีใช้วิธีพรรณนาเปรียบเทียบแบบอุปมา เช่น

โคลงบทที่ 196	บาทที่ 2	รือรักเสียงเค็งคัง <u>คั้งฟ้า</u>
โคลงบทที่ 204	บาทที่ 2	<u>เหมือน</u> ยาโป่งนุระ นวมน้ำ
โคลงบทที่ 207	บาทที่ 3	<u>เหมือน</u> ทางที่่วงกฏ พระเวศ วันนัน
โคลงบทที่ 248	บาทที่ 4	<u>ปาน</u> คั้งกาแคนข้าง ไก่ค้ำคองทรวง
โคลงบทที่ 249	บาทที่ 4	<u>ปาน</u> เปลือยป็นพิบ้อง ถกถัมทหัย
โคลงบทที่ 265	บาทที่ 3	<u>เป็มคั้ง</u> เงาแน่นแล้ แฉนผายตามตน
โคลงบทที่ 291	บาทที่ 4	ผิวผองหันเหี่ยว <u>เพียง</u> เพ็กพันพันวัสสา

2.2 การเปรียบเทียบแบบอุปโลกน์ (Metaphor) นับเป็นโวหารอีก
ลักษณะหนึ่งที่วินิยมเปรียบเทียบกับวิธีอุปมาแต่ไม่อาศัยคำเชื่อมเหมือนอุปมาจะมีคำเชื่อม
"คือ" กับ "เป็น" ซึ่งทั้งสองคำก็คล้าย ๆ กับ "ดัง" หรือ "เหมือน" นั่นเอง
ตัวอย่างเช่น

เมืองพิงเป็นแม่ร้าง	ปืนยาว
ครีณกรอมมาเป็นสาว	ใหม่หมา
ทำทานอยู่ฉะฉาว	ลีลเสพ สุนกเอย
วิบากยังตั้งถ้ำ	หมี่รุ้เสมอตาย

กล่าวถึงเมืองเชียงใหม่เสมือนดังหญิงที่หย่าร้างกับสามีแล้วในที่สุดก็กลับมาเป็น
สาวสวยอีกการใช้คำว่า "เมืองพิงเป็นแม่ร้าง ยืนยาว" คำว่า "เป็น" ในที่นี้มีได้
เป็นคำ กริยา แต่เป็นคำเชื่อมที่ใช้แทนคำว่าเหมือน, เสมือน, ดัง ฯลฯ เพื่อเป็นการ
เปรียบเทียบให้ผู้อ่านเห็นความคล้ายคลึงของเชียงใหม่เสมือนหญิงร้างที่ซาคคนสนใจแต่
บัดนี้เชียงใหม่มีความสงบร่มเย็นและรุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง จึงมีลักษณะคล้ายหญิงสาวที่มีแต่
ชายหนุ่มคอยหมายปอง

พี่คือไม้ไผ่ผึ่ง	แฝงชล
หวนเหือกตกตายคน	แนบหนอง
บ่ขรุ้งกระนิงหน	เว็มร่า - นิกินี
ปานปล่อยเป็นพิชคอง	ถูกถิ่มทหย

เป็นการเปรียบเทียบที่ (กวีผู้แต่ง) เหมือนไม้ไผ่ผึ่ง ซึ่งกวีคงจะมีอายุมาก
แล้วนั่นเอง เพราะยิ่งคิดไปความตายก็ใกล้ตัวมาทุกขณะ นึกขึ้นมาทีไรเหมือนถูกยิงด้วย
ลูกศรอาบยาพิษทำให้รู้สึกไม่สบายใจขึ้นมาทุกครั้ง

บาทที่ 1 "พี่คือไม้ไผ่ผึ่ง แฝงชล" คำว่า คือ ในที่นี้ก็มิได้แสดงว่า
เป็นคำกริยา เป็นคำที่แทนการกล่าวเปรียบเทียบใช้แทนคำว่า ดัง, ก็, เหมือน, เสมือน
 ฯลฯ

ตักกสิลสังบลุใด	กลเคิน
จักชียนตหงส์เหิน	เคียวกัน
เมื่อเอาแม่มาเดิน	เวียงรวม รสเอย
คือคังศรีวิไชยอัน	ลุน้องสมสงวน

โคลงบทนี้ได้กล่าวถึงตอนต้นว่า เป็นสำนวนโวหารที่พรรณนาได้โลกไฉนตีในลักษณะโวหารพรรณนาแบบอติพจนกว่า เพราะนอกจากจะสร้างจินตภาพว่า ถ้ามีวิชาถกกรรม ก็จะสร้างหงส์ย่นคัมขี้ไปรับเอาน้องมาอยู่ด้วย (ที่เมืองเดิน) แล้วยังเปรียบเหมือนเจ้าศรีวิชัยซึ่งย่นคัมขี้ไปถึงเมียรักนั่นเอง

การใช้คำในบาทที่ 4 "คือคังศรีวิไชยอัน ลุน้องสมสงวน" คำว่า "คือ" ในที่นี้ก็มีได้หมายถึง การริยา แต่เป็นคำเชื่อมที่แทนคำว่า เหมือน, เสมือน, ปาน, คุจ, เปรียบ ฯลฯ จึงเป็นโวหารเปรียบเทียบที่กวีใช้ลักษณะเป็นอุปลักษณ์ (Mataphor) ระหว่างตนเองกับศรีวิไชย อย่างเห็นได้ชัด

จะเห็นได้ว่าโวหารส่วนใหญ่ในโคลงมัทราเป็นพรรณนาโวหารซึ่งกวีใช้วิธีการกล่าวเปรียบเทียบไว้อย่างชัดเจน ทำให้ผู้อ่านรู้สึกวางซึ่งในรสคำและรสความที่กวีเลือกสรรการใช้ถ้อยคำได้อย่างงดงาม โดยเฉพาะการเปรียบเทียบแบบอุปมา (Semile) โดยใช้คำว่า คัง เหมือน ซึ่งกวียกเอาอุปมามาเทียบกับอุปไมยได้ใกล้เคียงกันมากง่ายแก่การเข้าใจและให้จินตนาการแก่ผู้อ่านได้อย่างดีทีเดียว

วิเคราะห์โคลงมัทราในลักษณะวรรณคดีนิราศ

โดยเหตุที่โคลงมัทราเป็นวรรณคดีที่แต่งเขียนขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบความเป็นไปของเหตุการณ์ในอดีต และให้อ่านเล่นเพื่อคลายความเหงาคั่งที่ได้พรรณนาไว้ว่า

กอนกันโลงบทยอกเบื่อง	เป็นตรา
เรียมแทกเทียมเขียนมา	สืบไว้
เมื่อเรียมพรากชាយา	เมียมิ่ง วันนั้น
เป็นกามกลื่อนไว้ให้	อ่านเหลนทายเหงา

ดังนั้น โวหารที่ใช้ในวรรณคดีเรื่องนี้ กวีจึงเลือกใช้โวหารแบบพรรณนา เป็นส่วนใหญ่ เมื่อพิจารณาถึงวิธีการเขียนโคลงมัทราในลักษณะที่เป็นวรรณคดีนิราศตามที่พจน์ย์ เห็นพิทักษ์¹ ได้ศึกษาพอจะสรุปได้ดังนี้

1. การเริ่มต้นพรรณนา กวีผู้แต่งโคลงมัทรามิได้เริ่มต้นการแต่งด้วยบทประณามพจน์² เหมือนอย่างวรรณคดีนิราศของภาคกลางสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย² แต่กวีผู้แต่งโคลงมัทราจะเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของสภาพบ้านเมืองลพนาไทยในสมัยพระเจ้ามังรายเป็นกษัตริย์ปกครอง จนกระทั่งกษัตริย์องค์ต่อมาของราชวงศ์มังราย ดังนี้

วัดเจดยวิริวัต	คราวเมือง	เมื่อเห็น
สารกระสักรเราเรื่อง	ทั่วข้าว	
ลานนาโลกถือเคือง	เป็นเจือง	วันนั้น
กวมเก็งชำพั่ว	แน่นอมในอาณา	
ราชวงศ์หลายเช่นท้าว	แทนมา	
เหนือแทนมังรายตรา	โลกหล้า	
เป็นมกุฎทั่วทิส	เสวยราช	เรื่องเอย
เป็นชุมชุนแก้วกล้า	ชากเชื้อเมืองกระสักร	

เกี่ยวกับการสร้างพระนคร กวีได้ให้รายละเอียดถึงการก่อสร้างเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพระเจ้ามังรายได้ทรงสร้างขึ้นโดยมีกำแพงที่ก่อด้วยหินแข็งล้อมรอบอย่างมั่นคงแข็งแรง และการสร้างป้อมตามมุมกำแพงเมืองอย่างสวยงาม ซึ่งกวีเปรียบไว้เหมือนกับจะชดอ

¹พจน์ย์ เห็นพิทักษ์ การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ปริชานีพนธ์) หน้า 47 - 54

²ดู. (ปริชานีพนธ์) หน้า 251

ลงมาจากวิมาน นอกจากนี้กายนอกกำแพงก็ขุดคูเมืองให้ลึกและกว้างมีน้ำขังเต็ม มีสัตว์
ร้ายต่าง ๆ เช่น จระเข้ งู อาศัยอยู่เต็มคูเมืองเหมือนกับจะเฝ้ารักษาพระนครไว้
ถึงที่ถวิพรรณนาว่า

มังรายเรื่องแรกสร้าง	สี่สถาน
วชิระปรากฏ	ใหม่หมา
เมโรก้อหินธาร	สูงส่ง งามเอย
วังแรกหอกิ่งตา	เพศเพียงพิมานเท

ถรีเล็กแล้วเล่ากว้าง	ปูนชาม
ชลฟ้าเพิ่งเต็มตาม	เทิกเท้า
ปทุมเรื่องเรื่องงาบ	ไขขวาง รสเอย
งูเรือจักแซ่เฝ้า	ชว้ายขวางขวางเวียง

ในค่านแสนยานุภาพของลานนาไทย ก็วิจิตรพรรณนาให้เราทราบว่า มีกำลัง
รพีลมากมาย มีรถ ช้าง ม้า เป็นอันมากแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองให้เด่นชัดยิ่งขึ้น
ดังนี้

รพีลที่มีอาจัน	สังขยา
แสนสำราญโยธา	แก่นกล้า
คชสารไซโยธา	หนึ่งหมื่น ทรายเอย
อัสสะมวตช้างม้า	มากเรื่องเรื่องเอย

2. ถ้าวางจุดมุ่งหมายในการเขียนหรือจุดจุดหมายปลายทางที่ถวิจะเดินทางไป
ซึ่งโคลงมังทรานี้ถวิผู้แต่งได้บอกถึงจุดมุ่งหมายในการเขียนเรื่องโคลงมังตราไว้อย่าง
เด่นชัดว่า เขียนขึ้นเพื่อให้ทราบถึงความเป็นไปของเหตุการณ์ในอดีต ให้คนรุ่นหลังได้
ศึกษาพิจารณาความเป็นจริง ดังนี้

สองร้อยสิบสามแล้ว	เรียบเขียน
เป็นกร่าวกราวทางเจียร	รอดหัน
นพบุรพราภไปเพียร	ถึงเขต เมืองเอย
เป็นสากสีไว้หมั้น	ลูกหลานหลานหลาน

นอกจากนี้ กวียังได้ออกไว้ชื่อว่าเขียนขึ้นเพื่อเป็นการอ่านเล่นให้คลายความ
เหงาและความเศร้าใจที่ท่องเที่ยวทางจากครุฑไปยังหงสาวดี ซึ่งกวีมิได้นำเอาภรรยาไป
ด้วยเพราะเกรงราชภัยจึงมีแต่ความเป็นห่วงว่าจะมีคนอื่นเช่นวิชาธรรมาชโมยเอาครุฑไป
ก็มันจะปากไว้กับแผ่นดินก็เกรงพระผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินจะพาหนีไป ถึงพรรณนาไว้ว่า

อึ่ง เชิญพระผายเพื่อน	เริ่มไป
เยียวตั้งราชาไทย	เล่าชา
พระยาชราหกลักใจ	แห่งราช วันนั้น
เอาอ่อนนุชน้องหมา	เจือง เจ้าสมสงวน

จึงปากน้องไว้ที่	ชรกั
เยียวราชเอาอวรหนี	จากช้า
ปางเสียดศีคาสรี	เมียรราช วันนั้น
ย่อนว่าหอรمانกำ	จึงได้สมสงวน

หลังจากที่กวีได้เดินทางออกจากเชียงใหม่มาก็ได้บอกถึงจุดหมายปลายทางไว้ว่าจะ
เดินทางไปยังหงสาวดีตามคำบัญชาของกษัตริย์มัยทราคังนี้

ร้อยเกล้าสิบสองว่าไว้	เป็นตรา
ตามคร่าวคร่าวมัดคคา	ไต่เต่า
พายโกทงหงสา	จักกร่าว คราวเอย
ตามอาชญาพระเจ้า	บอกแจ้ง เถิงอวร

กวีได้บอกรายละเอียดของเส้นทาง การเดินทางว่า ผ่านไปทางบ้านภาค อำเภอสันป่าตอง
ผ่านบ้านท่ากานจนกระทั่งถึงอำเภอจอมทอง คังนี้

ไปนอนที่บ้านภาคใกล้	รำราม
ฝันแม่มาทวยตาม	ตอตัน
จักคืนกรอบอวรจาม	เจลดยจาก วันนั้น
นิบิกแมนเถิงถ่าน	รอกโพ้นพายโก

เที่ยวเหิงบ้านเปือมิ่ง	เมืองทะกาน
อารักบ่พระยาแมนหาน	อวกอู้
พอยล่ที่หวสาล	เสี่ยหาง วันนี
ไปอยู่ไหนสู่มสู	ลอบลี้ลักเลง

บักนี้ลุดอกแล้ว	เถิงกอง
นามชื่อศรีคอยทอง	ชาตุกั้ง
พระพุทธพระหารยอง	ยายหยาด ตามเอย
กรูโนศพระเจ้าจั้ง	เทบชั้นรัมมคา

หลังจากพักค้างคืนที่อำเภอจอมทองแล้ว รุ่งขึ้นก็ออกเดินทางเข้าสู่เขตอำเภอฮอด และพักค้างคืนที่อำเภอฮอด (เดิมเรียกว่าเมืองหอด) คั้งนี้

มานอนเมืองหอดข้าง	ชลที่
โสดเปลากนไหนหนี	ไปรู
เขานี้มิงมลูมี	ชาวเฝ้า พระเอย
ก็ยอมซุมเชื้อยู	เฝ้าอันอกอูย

กวีพรรณนาการเดินทางตามลำดับจนกระทั่งเข้าสู่เขตหงสาวดีใช้เวลาเดินทาง

3 เดือน คั้งพรรณนาไว้ว่า

สามเดือนเต็มเตงรอด	หงสา
กัหมี่หันทำนา	ฝ่ายเฝ้า
ไทยนกรหมุชุมมา	เถิงกอบ เรานัน
ตายไขวชวีกันเข้า	มากบ้วยมรณา

3. มีการกล่าวถึงความเชื่อในทางศาสนา บาบปญฺญที่ห้ามาแต่ชาติก่อน เช่นกวีเห็นว่า การที่ตองพลัดพรากจากครูกูกรั้งนี้ เป็นเพราะได้กระทำความไว้ในชาติก่อนจึงเป็นผลกรรมที่กิดตามิให้ตนเองได้เสวยในชาตินี้ คั้งนี้

ส่งสารวิบากอื่น	หนาหน้า
รอยร่างกระทำกัมม์	กอนัก
ของหลังจวบจวนจำ	จับจาก ไปเอย
จักแต่งคนดัด	อยู่ดาวแดนใด
เริ่มชกวิบากเบื้อง	บุปเพ
มาลูปโลมสุคสีเนห์	เจื่องเจ้า
กัมมฐานกัณเฑ	ทวนเทศน์ พังเอย
เสียโสทราร้อนเร้า	โยคยอนพุกทุด
รอยร่าทำบาปกลัว	แกมบุญ ชะแล
สองจากเจ็นทารุณ	อยู่ร่าง
คักอกเอาอากร	บ่ใน ในเอย
ปานคังคาแดนขวาง	โคก้ำกุงทรวง

4. ในการเดินทางของกวี จะมีการพรรณนาธรรมชาติที่กวีผ่านไปและในการพรรณนานั้นจะบ่งชี้การพรรณนาธรรมชาติตรง ๆ คือพรรณนาให้ผู้อ่านเห็นภาพทั่วไปของธรรมชาติทั้งป่าเขาลำเนาไพรตลอดจนบรรดาสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าตามสภาพที่เป็นจริง เช่น กวีพรรณนาถึงสภาพของป่าไม้ที่มีบรรดาแมกไม้ขนาดต้นสูงเบียดเสียดกันขึ้นสูงแต่กิ่งก้านสาขาไปทั่วแทบจะมองไม่เห็นเมฆหมอกเลยที่เดียว และยังมีฝูงชะนี และลิงกระโจมไปมาตามกิ่งไม้กิ่งโน้นบ้าง กิ่งนี้บ้าง พร้อมกับแกว่งตัวไปมาอย่างสนุกสนานตามประสาสัตว์ป่า กิ่งนี้

พเนในเถื่อนไม้	แฝงแฝง
หลายสำปลายเมียงมุง	มีคฝ่า
สาชีวอกรูยหุง	คางคาง โคยเอย
บางบาทท่ากายกว่า	แกว่งเต้นตัวไกล

นอกจากนี้ก็จะกล่าวชมสรรบชาที่อย่างตรงไปตรงมาแล้ว ในบางครั้งที่ก็จะ สอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกตลอดจนสร้างจินตนาการของตนเองให้เหมาะสมกับสภาพ ธรรมชาติ เช่น ขณะที่วีเดินทางผ่านป่า ผ่านแม่น้ำลำธาร กวีมีโอกาสสัมผัสกับความ เย็นของน้ำในลำธารนั้น ก็จะเกิดความรู้สึกคิดถึงคู่รักที่มีได้เดินทางไปด้วย จะสังเกต ว่า เมื่อใดที่กวีมีความสุขกับธรรมชาตินั้น ๆ ก็จะเกิดความคิดถึงคู่รักของตนเอง จึงเกิด จินตนาการว่า หากน้องได้ติดตามพี่มาด้วยครั้งนี้ก็จะคักน้ำที่เย็นเยือกให้น้องได้อาบ เย็นสบาย ซึ่งการรำพันเช่นนี้นับเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งที่กวีนิยมใช้ในการแต่งนิราศ ตัวอย่างเช่น

ไม้ยางมีกบวักเปื้อง	ศรีสระ
กวมเก็งเกียงทันทะ	โห่งไต้
นาคานคฤมกะ	เค็มเทิก นอนเอย
พอที่หังน้องไค	รวมรสวนนิกา
น้ำนี้เย็นหยั่งจิว	โสสินรุ่ สว่างเอย
หามละมลทิน	หมีไค
เกิยูลละอองกิน	สระเค็จควน มารา
จักกอยคักไวัฉา	อาบออยสรงชล

5. การวิชาติย่อคำเปรียบเทียบของกวี ซึ่งนับเป็นความนิยมอีกประการหนึ่ง ของกวีในการแต่งนิราศ โดยกวีมักจะเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ ที่กวีได้พบเห็นหรือสิ่งที่ ประทับใจของกวีไปเปรียบเทียบกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจจะเป็นในลักษณะโวหารอุปมาอุปไมย ก็ได้ มึงการ เปรียบเทียบดังกล่าวนอกจากแสดงถึงทัศนะของกวีแล้ว ยังแสดงถึงความ สามารถพิเศษของกวีที่จะเปรียบเทียบด้วยถ้อยคำโวหารที่ไพเราะคมคาย ช่วยให้ผู้อ่าน เข้าใจอย่างชัดแจ้ง เช่นการ เปรียบเทียบการที่กวีพยายามสอคล้ายสายตามองหาภรรยา ของตนท่ามกลางบรรดาสาว ๆ ทั้งหลาย แต่มองหาเท่าไรก็ไม่พบเหมือนกับการหารอย เรือในลำน้ำ ดังนี้

เม็ยเราซำซุซุบ	สาวเสฏฐี
ยังมากมวลดหายหลี	หอกหัน
เชรชรัคพายพังหี	แกมมาน มานี
หากหมี่หนโคหัน	เพศเพ็ยรอยเรือ

6. มีการแทรกความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม แต่ดั้งเดิมให้ผู้อ่านได้ทราบ เช่นในโคลงมังทรากวีผู้แต่งได้สอดแทรกความรู้ด้านบรรพชาศกดิ์ในสมัยโบราณว่า ตำแหน่งพระยาแสนหลวงนั้น เป็นตำแหน่งที่สูงกว่าพระยาสามล้าน ดังนั้นการที่พม่าแต่งตั้งให้พระยาสามล้านเป็นใหญ่กว่าพระยาแสนหลวง จึงเป็นการผิดประเพณีที่ปฏิบัติกันมา ดังนี้

แต่งสามล้านในหยล้า	พระยาแสน
ผิดแกกโบราณแคน	วีตรู
เจ็บใจทาบูกแวน	ยস্যอบ อายเอย
ักอยู่เรือนกรุดกรู	หมี่ต่านเซกเสียง

นอกจากโคลงมังทราก็ยังมีลักษณะตรงตามวิธีการเขียนวรรณคดีนี้ราศทั้ง 6 ประการ ดังกล่าวแล้ว กวีผู้แต่งยังได้รักษาธรรมเนียมการแต่งอีกประการหนึ่งคือการพรรณนาความรู้สึกอาลัยต่อหญิงคนรัก กล่าวคือกวีผู้แต่งออกเดินทางจากเชียงใหม่ไปยังหงสาวดีครั้งนี้ มิได้นำเอาภรรยาไปด้วย กวีจึงพรรณนาคร่ำครวญถึงหญิงคนรักอยู่เสมอ โดยกวีถือว่าการจากกันครั้งนี้เป็นเพราะเวรกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน จึงเป็นผลให้ต้องจากกันในครั้งนี้ เมื่อกวีไปถึงที่ใดหรือไปพักแรมกินที่ใดก็จะคร่ำครวญเสมอ ๆ เช่น

มานอนซำกอมกลิ่ง	มาลา
กินสิ่งสรวิอำลา	เกล้าฆ่า
ซำมสุ่มโสกเวทนา	สยบบอย มรเอย
สุกที่ทางศิกเวถ่า	จิมเจ้าสุคสีเนห์

แม้ว่ากวีจะไปค้างคืนที่ไหน ๆ ก็ จะแสดง ความศรัทธา วรถึงหญิงคนรักอย่างมาก จนถึงกับฝันถึงดุษุเสมอ ๆ เช่น

ไปนอนที่ม้านกาคีใกล้	รำราม
ฝันแม่พาหวยตาม	ตอบคาน
จักคืนครอบอวรจาม	เวคยจาก วันนั้น
นิมิตแม่น์ถึงถ้าน	รอกโพ้นพายโก

เพื่อเดินทางผ่านน้ำคโคกก็ตาม ถ้ามีโอกาสกวีก็จะแวะกราบไหว้พระพุทธรูปหรือ ถ้าไม่มีโอกาสแวะเข้าไปก็จะยกมือไหว้พร้อมกับอธิษฐานขอให้ได้กลับคืนมาหาตนเองอีก การพรรณนารำครวญดังกล่าวเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจและความจริงใจของกวีเอง เพราะสิ่งเถกว่ากวีแสดงความรู้สึกเช่นนี้บ่อย ๆ เช่น

สืบน้วนบนอบน้อม	วอนวาน
ขอขรูงอันปนิชาน	แกแแก้ว
พคันคืนครอบสถาน	ถึงแม่ นะแม่
อย่ารีบซีพิศแแล้ว	จากเจ้าสุคสีเนห์

เรียมสติดเหยียมหยื่อผอ	ยื่นยง
ยอบ่าบวงเทียวทัง	หวานไหว
กุศลแผ่บุญมึง	ถึงแม่ นะแม่
ขอครอบคืนเกมใกล้	จับเอองงศรี

ในขณะที่กวีพักนอนค้างคืนที่ "ห้วยกุง" อยู่กึ่งกลางระยะการเดินทาง กวีจะ กล่าวแสดงความรู้สึกว่า ใบไม้กิ่งไม้ที่ปกคลุมหนาแน่นจนแทบมองไม่เห็นดวงดาวนั้น ทำให้กวีคิดถึงห้องนอนที่ม้านและคิดถึงหญิงคนรัก (ภรรยา) อย่างมากทีเดียว ดังนี้

ไปนอนห้วยกุงถว่า	กลางกราว
ไม้มีคมงเหมยหนาว	เนื้องกน
ยลบนหมีเห็นถาว	กกลาง คงเอย
คึกคถึงถึงนงนี้บ	เนื้องหืออาลัย

ในวรรณคดีไทยของเราการพรรณนามกษณ์ไม้แทบจะเป็นเอกลักษณะ หรือ ความนิยมของกวีที่จะชากมีได้ในกำรเขียนนราศ นึ่งในโคลงมิ่งนราก็ไ้กล่าวไว้ในตอนต้น แล้ว นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่า ธรรมชาติของไทยเรานั้นนอกจากกล่าวถึงเรื่องพันธุ์ไม้ตลอดจนสัตว์นาาชนิกแล้ว กวีมักจะกล่าวถึง เรื่องต้นน้ำลำธารซึ่งให้ความชุ่มชื้นนี้ น้อย ใยเรื่องนี้ก็กล่าวถึง เรื่องนี้ว่าหลังจากที่เดินทางไปด้วยความยากลำบากและเหนื่อยอ่อนก็ได้พบกับบรรดาหญิงสาวชาว เงี้ยว มอญ แซก ขอม ลาว ลัวะ และไทยลื้อ ลงอาบน้ำ ในแม่น้ำลำคลองอย่างสนุกสนาน และยังพรรณาน้ำในแม่น้ำดังกล่าว เย็นเฉียบใสสะอาด ไม่มีมลทินใด ๆ อยากรให้นอง (ภรรยา) มาด้วยจะไ้ชวนดื่มกินและดักน้ำไว้คอยให้นองอาบ ให้เย็นสบายดังนี้

สาวเสียงไทยไฟร์เงี้ยว	มอนเมย
ทั้งแซกขอมลาวเรย	ลวะลื้อ
ขลธารอาบสนเสย	สนุกสนับ เนืองเอย
หมี่ซาคสักแบนมือ	สว่างรอนกระหายใจ
น้ำนี้เย็นหยิ่งวิว	ใสสัน (ฐ) สว่างเอย
หามละมูลหิน	หมี่ไ้
เชือกขลละของกิน	สระเต็จกวบ มารา
จักออยกักไว้ถา	อาบออยสรงชล

การพรรณนาธรรมชาติ โดยสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกดังกล่าวเช่นนี้ นอกจากเป็นลักษณะเด่นของนิราศแล้วยังทำให้ผู้ว่านมีกวางาเพลิดเพลินในการอ่านไปเกรงเครียดจนเกินไป

จากลักษณะดังกล่าวมาแล้วนี้ พอจะสรุปได้ว่าโคลงมิ่งนรามีวิธีการพรรณนาและ คำเนนเรื่องเป็นไปตามลำดับ การวิภาษาก็กึ่งแพรวพราว อ่าบเข้าใจง่ายไม่วกวน นอกจากนั้น กวียังไ้สอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกและทัศนะของกวีในเนื้อเรื่องไ้ อย่างเหมาะสม มีบทเปรียบเทียบกับที่เด่นการพรรณนาแสดงความรู้สึกอาลัยก้อหญิงนราก็มี ลักษณะเด่นด้วยถ้อยคำโวหารที่ลึกซึ้งกินใจ ทำให้โคลงมิ่งนร่าเป็นโคลงนิราศที่น่า สนใจเรื่องหนึ่ง

วิเคราะห์โคลงมังตราในลักษณะวรรณคดีประวัติศาสตร์

โดยเหตุที่โคลงมังตราเป็นโคลงที่แต่งไว้โดยกวีล้านนาชาวไทยตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ เหตุการณ์ในล้านนาไทย การสู้รบระหว่างพม่ากับคนล้านนาไทย ตลอดจนการสูญเสียล้านนาไทยแก่พม่า จนถูกพม่ากวาดต้อนผู้คนจากล้านนาไทยเดินทางไปยังหงสาวดี หลักฐานที่แต่งโคลงมังตราไว้บันทึกไว้มีรายละเอียดดังนี้

1. กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของล้านนาไทยว่ามีพระมหากษัตริย์ปกครองพระนามว่ามังราย พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่มีเมืองขึ้นเป็นจำนวนมาก หลังจากที่พระเจ้ามังรายสวรรคตแล้วก็มีกษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์มังรายสืบต่อ ๆ กันมา ดังที่บรรยายไว้ว่า

จักเฉลยวิร่าคน	คราวเมือง	เมื่อเนิ่น
สารกระสัตราเราเรื่อง	ทั่วดาว	
ล้านนาโลกสี่เเลื่อง	เป็นเเลื่อง	วันนั้น
กวมเก็งชำพ่นาว	เน่งน้อม	ในอาณา
ราชวงศ์หลายเช่นท้าว	แทนมา	
เหนือแทนมังรายตรา	โลกหล้า	
เป็นมกุฎทั่วทิวธา	เสวยราช	เรื่องเอย
เป็นชุมนุมแกดล้า	ชาติเชื้อเมืองกระสัตร์	

ทางด้านประวัติศาสตร์ก็จะเห็นได้ว่าล้านนาไทยหรือที่เรียกว่า ล้านนาไทยในอดีตนั้นเป็นที่รวมของอาณาจักรหลาย ๆ อาณาจักรเข้าด้วยกันเช่น อาณาจักรโยนกนาคนพันธ์ หรือ โยนกนคร อาณาจักรหริภุญชัย อาณาจักรเงินยาง ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งดินแดนเหล่านี้สันนิษฐานว่า เดิมอาจจะเป็นที่อยู่ของพวกละว้าหรือลัวะ¹ นอกจากนี้ยังมีหัวเมืองน้อยใหญ่ซึ่งอยู่กันอย่างอิสระ ต่อเมื่อพ่อขุนเม็งรายหรือมังรายได้ขึ้นครองราชย์ เมืองหริภุญชัยสืบแทนพระราชาบิดาพระองค์จึงได้ประกาศให้เจ้าผู้ครองนครเหล่านั้นมาถวายบังคม ถ้าเมืองใดไม่มาสวามิภักดิ์ก็ยกทัพไปปราบได้เมืองต่าง ๆ เพิ่มขึ้น แล้วจึงสถาปนาอาณาจักรขึ้นปกครองแคว้นล้านนาไทยในราว

¹พระยาอนุমানราชธนู เรื่องของชาติไทย หน้า 218

พุทธศักราชที่ 19 และไ้ทรงย้ายเมืองหลวงจากหิรัญนครมาสร้างเมืองใหม่ที่เจียงรายประมาณ พ.ศ. 1806 ต่อมาไ้ทรงย้ายเมืองอีกครั้งหนึ่งไปตั้งที่เมืองฝางประมาณ พ.ศ. 1817 ในขณะที่ประทับอยู่ที่เมืองฝางอยู่นั้นพระองค์ไ้พยายามยึดเมืองหริภุชชัยจากพระยาธิมา โดยใช้เวลาในการยึดเมืองหริภุชชัย 8 ปี จนพ.ศ. 1825 จึงไ้สามารถยึดไ้สำเร็จ¹

พระเจ้ามังรายประทับอยู่ที่เมืองหริภุชชัยเป็นเวลา 2 ปี จึงไ้ทรงสร้างเมืองใหม่ อีกแห่งหนึ่งทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองหริภุชชัย ประทับอยู่เมืองนี้ไ้ 3 ปี เห็นว่าเป็นที่ลุ่มมีน้ำท่วมถึง ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

"ถึงปีแก้วเม็ค ศักราชไ้ 645 ทั่ว เจ้าพระยาเม็งรายปลงบ้านเวรเมืองหื้อขุนฟ้า กินเมืองลำพูนแล้ว ก็ย้ายไปสร้างเมืองแห่งหนึ่ง ว่าจักสร้างเวียงอยู่ตั้งยาวเรื่อนมากนัก เจ้าพระยามังรายหื้อขุดแม่น้ำข้ามบ้าน หื้อเป็นที่ทรงท่าแห่งกนทั้งหลาย ลวดเรียกว่าแม่แจวนั้นแล มีภายนลีสานแห่งเมืองลำพูน อยู่ที้นั้นไ้ 3 ปี น้ำท่วมเมืองกลางวษา ช้างม้าวัวควายหา ที่อยู่มีไ้"²

ดังนั้นจึงไ้ย้ายไปเมืองใหม่อีกแห่งหนึ่งเรียกว่า เวียงกุมกาม เมื่อ พ.ศ. 1829 ประทับอยู่ที่เมืองกุมกามอีก 5 ปี จนถึง พ.ศ. 1834 จึงไ้ย้ายไปสร้างเมืองใหม่ทางทิศเหนือของเวียงกุมกามชื่อว่า "นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่"³ ซึ่งเป็นราชธานีของลานนาไทย ในเวลาต่อมา

การที่กวีไ้บรรยายไว้ว่า "ความเกิ่งชำพูนาว เน่งน้อยในอาภา" และ "เป็นมกุฎ ท้าวทิสาน" นั้น แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของลานนาไทยเชิงโวหารอธิพจน์ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์ก็จะเห็นว่า มีหลักฐานกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของลานนาไทยไว้มากมายทีเดียว

2. เกี่ยวกับการสร้างพระนคร ซึ่งหมายถึงเชียงใหม่ลับเป็นราชธานีของลานนาไทย นั้น ก็ทรงสร้างด้วยความพิถีพิถัน ก่อกำแพงล้อมรอบพระนครกวยหินแข็งสูงใหญ่ สร้างม้อม หอรบรอบ ๆ กำแพง บริเวณภายนอกกำแพงก็ให้ขุดคู เมืองลึกและกว้างมีน้ำอยู่เต็ม มีงู

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนที่ 1 ความคณณบิบาลานในภาคเหนือ (วิทยานิพนธ์) หน้า 62 - 63

²สำนักนายกรัฐมนตรี ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 20

³พระยาประชาภิจ กรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 259 - 260

และจะเช่าอาศัยอยู่เก็บค่าเบียดกันนี้

มิ่งรายเรียงแรกสร้าง	ศรีสถาน
วชิระปราการ	ใหม่หมา
เมโรกอินสาร	สูงส่ง งามเฮย
รังแรกหอตั้งท่า	เพ่งเพียงพิมานเท
กรี้เล็กแล้วเลากวาง	บุษยาม
ชลฟ้าเพ่งเค็มตาม	เทิกเฝ้า
ปทุมเรือเรืองงาม	ไซช่าง รสเอย
งูเงือกวักเข้ฝ้า	ชววยขวางขางเวียง

ในการสร้าง "นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่" นี้ พระยามิ่งรายทรงพิถีพิถันในการสร้างอาณาเขตและบริเวณเมืองเชียงใหม่เป็นอย่างดีโดยสร้างหอ โรงช้าง โรงม้า หอประตู ตลอดจนซุ้มคูรอบเมือง และก่อกำแพงนคร แล้วให้วัดใจกลางเมืองออกไปค่านละ 1,000 วา โดยรอบกำแพง จากนั้นจึงได้สร้างพระนครไว้ในใจกลางเมืองที่ล้อมรอบด้วยกำแพงก่อนที่จะเริ่มสร้างพระนคร พระยามิ่งรายได้เชิญพระยารามคำแหงและพระยงำเมือง ซึ่งเป็นพระสหายของพระวงศ์มาปรึกษาเกี่ยวกับการตั้งพระนคร โดยเฉพาะเกี่ยวกับการสร้างกำแพงเมืองล้อมรอบพระนคร ซึ่งพระยามิ่งรายกำหนดไว้แต่เดิมวัดจากใจกลางพระนครค่านละ 1,000 วาเป็นเมืองกว้าง 2,000 วา ซึ่งลักษณะดังกล่าวพระยงำเมืองเห็นชอบด้วย แต่พระยารามคำแหงหรือพระร่วงเจ้าทรงคัดค้านโดยมีเหตุผลว่า ถ้าไปภายในเมืองมีข้าศึกศัตรูมาล้อมพระนครก็จะหาคนมาเผ่าคุดแลเมืองได้ยาก พระร่วงเจ้าก็เสนอแนะให้ขยายออกจากใจกลางเมืองออกไปเพียงค่านละ 500 วา เป็นความกว้าง 1,000 วา พระยามิ่งรายทรงเห็นชอบด้วย ในที่สุดจึงโปรดให้สร้างค่านยาว 1,000 วา กว้าง 400 วา ถึงปรากฏในพงศาวดารโยนกว่า

"... พระยาเมงรายก็จัดการต้อนรับสหายทั้งสอง แล้วแจ้งเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้พระยาทั้งสองฟังทุกประการ แล้วศรีสปริกษาหารือว่าจะสร้างปราการพระนครเอาชัยภูมิไว้กลางแล้ววัดออกจากศูนย์กลางไปค่านละ 1,000 วา เนื้อเมืองกว้าง 2,000 วา หรือ 100 เส้น สหายเจ้าจะเห็นเป็นประการใด พระยงำเมืองเห็นชอบด้วย แต่พระร่วงเจ้ากล่าวว่า

และสิ้นช่วย เพื่อเป็นข้าขอบขัณฑสีมาแก่พระเจ้ามังราย ลานนาไทยที่มีเชียงใหม่เป็นราชธานีจึงมีความเจริญรุ่งเรืองตลอดมา

ริพลหมี่อาจอัน	จังหวัด
แสนสารสโยธา	แก่นกล้า
พลสารวิไชโยธา	เหม็งหมื่น ทรายเอย
อัสสะบวลดช้างม้า	มากเรื่องเรื่องเล่า

เศโศไชยชราบเผียน	ฉับใจ
ท่านเท้ามังรายิน	ลุ่มฟ้า
ร้อยเอื้อก่อนปราสาท	เป็นมิ่ง มีทรเฮย
ถวายส่วนสินช้างม้า	ดีถ้วนสาวกระสัตรีย์

สุขเกษมไค้ฟ้าโลก	ลือเลา
สะพรั่งวันครเมา	ชูมือ
แขกเมืองมากแกมเกล้า	สนุกสนั่น เมืองเอย
ทุกเทพไท้ฟ้าห้อย	ชูชั้นพิมานเล็ง

หลังจากพระเจ้ามังรายทรงตั้ง "นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่" แล้วก็ทรงทำนุบำรุงทั้งกำลังไพร่พล และบ้านเมืองให้เข้มแข็งเจริญรุ่งเรืองตลอดเรื่อยมา ไพร่พลของเชียงใหม่เท่าที่พระเจ้ามังรายสำรวจจุมมีถึง 23,500 คน¹ นอกจากนี้จำนวนไพร่พลของเชียงรายซึ่งสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ามังรายอีก 51,800 คน ลูกพันหาเมืองอีก 20,400 คน รวมเป็น 72,200 คน มีช้างม้าอีกเป็นจำนวนมาก เฉพาะช้างศึกในคราวสู้รบกับพระยาโยธา (หรือภูซัย) 500 เชือก ม้า 800 ตัว² และที่ยังไม่แจ้งจำนวนอีกเป็นจำนวนมาก จึงเห็นได้ว่าความแสนยานุภาพของเชียงใหม่มีความเข้มแข็งมาก

¹สงวน โชติสุขรัตน์ หนังสือพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 37

²ก. หน้า 38

4. หลังจากพระเจ้ามังรายเสวยราชย์ในลานนาไทยมาเป็นเวลานานก็สวรรคต
จากนั้นจึงมีราชโอรสและเชื้อพระวงศ์สืบราชสมบัติต่อ ๆ กันมา จนกระทั่งถึงสมัยพระนาง
วิสุทธิเทวี ครองเมืองในสมัยนี้พระนางมุ่งแต่บำเพ็ญพระราชกุศลมากกว่าจะสนใจด้านการสงคราม
กรั้นเมื่อพม่ายกทัพมุ่งมายึดเอาเชียงใหม่ จึงสามารถยึดได้โดยง่าย ดังบรรยายไว้ว่า

เสวยสุขยามากแล้ว	เนรพาน
ไว้कुแลหลนหลาน	หลัดหลัด
กินเมืองสืบสันคาน	โดยคัง เกิมเอย
สุขเช่นมังรายหัน	รอกท้าวเทวี

ยามนั้นยังพรำพรคม	พละพระ
เทาทาแกกุสละ	อูหยอง
บแกวนการพยุหะ	สักสิ่ง สังเฮย
เพราะหมื่นคนโคตอง	ชื่อชั้นสงคราม

มังทราจจเจจเจ้า	อาสิง
เห็นเหตุเป็นเมืองชิง	แม่หมาย
มาปองราชฐูจิง	เชียงใหม่ พระเอย
รอยฤกษ์รอมเราราย	มานได้โดยจง

หลังจากยึดเมืองเชียงใหม่ได้แล้วก็เอาโอรสพระเจ้าแผ่นดินเชียงใหม่พร้อมทั้งทรัพย์สิน
ไปไว้เป็นส่วยในหงสาวดี แล้วอภิเษกมหาเทวี (หมายถึงพระนางวิสุทธิเทวี ต่อมาได้เป็น
พระมารดาของมังทรา) ขึ้นเสวยราชย์เมืองเชียงใหม่คามเดิมจนกระทั่งสวรรคต ดังบรรยาย
ไว้ว่า

ไคแล้วเอาหนอไซ	ท้าวพระยา
สินส่วยเมืองหงสา	เสพสร้าง
เมืองเป็นเขตอาณา	ในราช เรืองเอย
สุภาพณีนนี้หล้าง	โลกเรื่องสื่อกระต๊าร

ไต่แล้วอภิเษกทำ	เทวี
เป็นแม่มิ่งทราศรี	เล่าเรื่อง
เหมียคมวลสวยคืนมี	ถามแต่ เติมเอย
หม่อมยดอนมันเบื่อง	ว่องไว้วางมวล

เสวยสุขมามากแล้ว	หลายฉนำ
เตียงเขคอายุกันมี	ก่อนสร้าง
กศลราชทานทำ	มามาก มวลเฮย
สระเค็จสูสุวรรณคฟ้ากว้าง	นั่งฝั่งแฝงจันท

หลังจากพระนางวิสุทธิเทวีสวรรคคแล้ว พม่าจึงแต่งตั้งราชโอรสของพม่าพระนามว่า สวรรค์ดินรตรามังช่อ (หรือมิ่งนรธาช่อ) ขึ้นเสวยราชย์เมืองเชียงใหม่สืบแทน ในระหว่างนี้เกิด กบฏขึ้นในบ้านเมืองหลายครั้งแต่ก็ถูกโอรสของพม่าที่ปกครองเมืองเชียงใหม่รวมทั้งขุนนางพม่าที่เข้ามา มีอำนาจในลานนาไทยปราบไ้ชนะทุกครั้ง ในระหว่างนี้ลานนาไทยเกิดความระส่ำระสาย บ้านเมืองไม่ปรกติสุขเป็นเวลานาน อย่างไรก็ตามก็สืบบรรดาข้าราชการขุนนางตลอดจนผู้ใหญ่ของลานนาไทย แต่เดิมได้ช่วยกันควบคุมเหตุการณ์ที่บ้านเมืองเข้าสู่สภาวะปรกติได้ ถึงบรรยายไว้ว่า

คุณั้นยกเจื่องเจ้า	สาวดี
นรตรามังช่อศรี	ลูกฟ้า
มาเสวยราชธานี	แทนแทน พระนี้
ทรงพวกพลช้างมด้า	มากกล้าแถมถม

ขอมกินยอนท้าวอิม	อุกพิตตะ
ชิงแทนแทนเมืองพระ	ไทยหยุง
เตโชรราชไชยวนะ	มานมาก มวลเฮย
โจรสุมชิงพื้นฟุง	คุดันคด้าเพงไป
ล้านนาเชียงใหม่มหา	ทั้งมวน

เป็นขระจุกกระจวน	ลวกใหม่
ลวกหลอที่อัคร	เกล้าเรียก เอาเอย
ยังกอยสมริทธิไ้	พร่องแล้วคาคี

พ่อขุนมั่งรายทรงปกครองลานนาไทย ด้วยความสงบร่มเย็นในฐานรัฐเอกราช ตั้งแต่ พ.ศ. 1805 - 1860 รวมเวลา 55 ปี¹ หลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์แล้วก็มีกษัตริย์เชื้อสายของพระองค์ (ราชวงศ์มั่งราย) ปกครองลานนาไทยสืบต่อกันมารวม 17 พระองค์ ดังนี้

1. พระเจ้ามั่งราย
2. พระเจ้าชัยสงคราม
3. พระเจ้าแสนภู
4. เจ้าน้ำท่วม
5. ขุนเครื่อง
6. พระเจ้าคำฟู
7. พระเจ้ายาย
8. พระเจ้าถือนา
9. พระเจ้าแสนเมืองมา
10. พระเจ้าสามฝั่งแกน
11. พระเจ้าทิลโลกิราช
12. พระเมืองแก้วหรือพระเจ้าวילהกบัคคาชิราช
13. พระเจ้ายอดเชียงราย
14. พระเมืองเกษเกล้า
15. เจ้าชายคำหรือเจ้าทรายคำ
16. พระไชยเชษฐาธิราช
17. พระเจ้าเมกุฏิสุทธิวงศ์

อาณาจักรลานนาไทยมีความเจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลานานถึงสองร้อยปีเศษ จึงเริ่มเข้าสู่สมัยเสื่อมตั้งแต่สิ้นสมัยพระเจ้าทิลโลกิราชเป็นต้นมา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสิ้นสมัยของพระเมืองแก้วแล้ว เพราะกว่าพระเมืองแก้วไม่มีราชโอรสที่จะสืบราชสมบัติ เหตุการณ์บ้านเมือง

¹ สงวน ไชติสุขรัตน์ หนังสือพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 43

ก็วุ่นวายมากยิ่งขึ้นดังที่อรุณรัตน์ วิเชียร เขียวกล่าวไว้ว่า

"เมื่อสิ้นสมัยพระเมืองแก้ว พระองค์ไม่มีราชโอรสที่จะสืบราชสมบัติ ข้าราชการขุนนาง จึงพร้อมใจกันแต่งตั้งพระเมือง เกษเกล้าอนุชาของพระองค์ขึ้นครองราชสืบต่อมา บ้านเมืองตกอยู่ในสภาพไม่ปรกติสุข ข้าราชการขุนนางมีอำนาจมากถึงกับสามารถสถาปนาและถอดถอนเจ้าเมืองได้ ข้าราชการปลดพระเมือง เกษเกล้าออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ แล้วเนรเทศไปอยู่ที่เมืองน้อย และได้อัญเชิญท้าวชายหรือทวายคำ ราชโอรสของพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์แทน ต่อมาข้าราชการได้ร่วมมือกันปลงพระชนม์ท้าวชายเสีย โดยอ้างว่าทรงปกครองบ้านเมืองโดยไม่เป็นธรรม"บชอบราชธรรม" แล้วเชิญพระเกษเกล้ากลับมามีอำนาจอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาพระเกษเกล้าก็ถูกปลงพระชนม์อีก หลังจากนั้นเสนาบดีจึงพร้อมใจกันอัญเชิญพระไชยเชษฐาจากเมืองล้านช้างมาปกครองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ. 2089 - 2090 เมื่อพระโพธิ์สารราชาบิดาของพระองค์สิ้นพระชนม์ในพ.ศ. 2090 พระไชยเชษฐาก็เสด็จกลับมาปกครองเมืองล้านช้าง ข้าราชการเสนาอำมาตย์จึงได้เชิญพระเมกุฎี (เจ้าฟ้าแม่กุ) แห่งเมืองนายน ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากขุนเครื่องราชบุตรพ่อขุนมังรายปกครองเชียงใหม่ พระเมกุฎีครองราชย์เป็นลำดับสุดท้ายของราชวงศ์มังรายก่อนตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า"¹

ในระหว่างที่พระเมกุฎีปกครองเชียงใหม่อยู่นั้น กองทัพของพระเจ้าหงสาวดีได้ยกทัพเข้ามาหวังที่จะมาราบเจ้าฟ้าเมืองนายน² เมื่อเจ้าฟ้าเมืองนายนได้ออกถวายเป็นตัวแล้วทางพระเจ้าหงสาวดีจึงให้พระเจ้าเชียงใหม่ (พระเมกุฎี) ไปเฝ้าด้วย แต่ยังมีคนที่พระเจ้าเชียงใหม่จะมีศุภอักษรทอมไป กองทัพหงสาวดีก็ยกเข้ามาถึงนครเชียงใหม่จับกุมพระเมกุฎี วิสุทธีวงษ์ไปถวายพระเจ้าหงสาวดี หลังจากนั้นก็ทรงแต่งตั้งให้พระเมกุฎี สุทธีวงษ์กลับมากำหนดเมืองเชียงใหม่โดยมีข้าราชการขุนนางของพม่าพร้อมด้วยทหารมาคอยควบคุมบ้านเมืองอยู่ด้วย ดังความว่า

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น
ฉบับโบราณในภาคเหนือ (วิทยานิพนธ์) หน้า 70

²เจ้าฟ้าเมืองนายน กำจักษ์เจ้าเมืองชุมสาย ซึ่งอยู่ในความดูแลของกรุงหงสาวดี
ดังนั้นพระเจ้าหงสาวดีจึงยกทัพมาราบเจ้าฟ้าเมืองนายน

"ครั้นถึง ๓ วันพฤหัสบดี เดือน 7 ค่ำเดือน 5 แรม 5 ค่ำ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีให้ตั้งพิธีราชาภิเษกสรองพระเมกุฎีให้เป็นพระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ตามเดิม ให้พระยาสุรโยธินายทัพ 1 พระยาจักรวุฒิ ขุนเมือง ช้างเหยียบเป็นโล่ค้ำทัพ 1 ขุนเมือง มรวดีเป็นยกกระบัตรทัพ 1 ถือพลหนึ่งหนึ่งอยู่รั้งเมืองเชียงใหม่กับพระเมกุฎีเจ้านครพิงค์เชียงใหม่"¹

หลังจากที่พม่าได้แต่งตั้งให้พระเจ้าเมกุฎีวิสุทธิวงศ์ครองเมืองเชียงใหม่โดยอยู่ในความควบคุมดูแลของหงสาวดีนั้น ครั้นต่อมาได้ 6 ปี ตรงกับจุลศักราช 926 (ตรงกับ พ.ศ. 2107) พระเจ้าเมกุฎีได้ร่วมกับพระยากระมลนครเมืองเชียงใหม่แสนใจร่วมกันตั้งเมืองต่อกรุงหงสาวดีพระเจ้าหงสาวดีจึงได้ยกกองทัพมาตีเชียงใหม่ให้เอาตัวพระเจ้าเมกุฎีพร้อมด้วยพระยากระมล สั่งไปไว้ที่กรุงหงสาวดีและได้แต่งตั้งพระนางวิสุทธิเทวี เชื้อสายของพระเจ้าเชียงใหม่ ครองเมืองสืบแทนพระเมกุฎี โดยให้ขุนนางของหงสาวดีคอยควบคุมดูแลอยู่ด้วย นับได้ว่า พระนางวิสุทธิเทวีเป็นกษัตริย์ เชื้อสายราชวงศ์มังรายองค์สุดท้ายที่ปกครองล้านนาไทย ภายใต้อำนาจของพม่า พอถึงจุลศักราช 940 (ตรงกับ พ.ศ. 2121) พระนางวิสุทธิเทวีถึงแก่พิราลัย พระเจ้าหงสาวดีจึงได้แต่งตั้งให้เจ้าเมืองชานรสามังคย์ เชื้อสายพม่าซึ่งครองเมืองสาวิตรีเมืองเชียงใหม่สืบแทน ข้าราชการพม่าที่เข้ามาควบคุมดูแลเมืองเชียงใหม่ในสมัยนั้นพยายามควบคุมอย่างใกล้ชิดเพื่อป้องกันกบฏ ถึงกระนั้นก็ตามเจ้าเมืองต่าง ๆ ในล้านนาไทยก็ได้พยายามขบถล้มล้างและก่อกบฏแข็งเมืองต่อพม่าหลายครั้ง เมื่อจุลศักราช 957 (ตรงกับ พ.ศ. 2138) เกิดกบฏเจ้าเมืองน่านแต่ก็ไม่สำเร็จ จุลศักราช 962 (ตรงกับ พ.ศ. 2143) เจ้าเมืองเชียงใหม่เป็นกบฏตั้งเมืองต่อพม่าอีกในที่สุพรรณภูมิยกทัพมาล้อมเมืองเชียงใหม่และปราบได้สำเร็จ²

¹พระยาประชากิจกรจักร์ พงศาการโยนก หน้า 398

²สงวน โชติสุวรัตน์ หนังสือพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 101 - 102

5. สวรรค์ที่มั่งนราหาชื่อ ที่ทรงเมืองเชียงใหม่ ประชวร ชาวเมืองคงจะเห็นว่าไม่อาจ
ปกครองบ้านเมืองได้ต่อไป จึงมีหนังสือไปทูลสมเด็จพระเอกาทศรถ กษัตริย์อยุธยา ถวายเชิญ
พระราชโอรสที่สมเด็จพระนเรศวรนำไปไว้ในแขกเขยให้กลับไปช่วยเมืองเชียงใหม่ ในขณะที่
กษัตริย์อยุธยายกกองทัพมาเชียงใหม่ ทางเชียงใหม่เกิดกบฏจึงช่วยพระอนุชาองค์เล็กขึ้น
ครองเมืองลำปาง หลังจากนั้นลาวพระยาหาญก็แข็งข้อเป็นกบฏ รัชกาลพระอนุชาองค์เล็กแล้วยกเสนา
องค์กลางขึ้นเสวยราชย์ในเมืองฝางก่อน จึงเกิดการชิงความเป็นใหญ่กับโกสาล ดังที่บรรยาย
ไว้ว่า

คนเสวยเชียงใหม่หมา	มั่งนรา
ซุกเข็หรือทรงโรคา	โรคร้าย
สารสระเด็จสุราราช	ยูธิเยศ โพนเอย
เชิญอุกรักพระนรชัย	สืบท้าวแทนเมือง
พระเจ้ายูธิเยศรั	สัญชา
เลยรีบสองกระสักรา	ควนเต่า
พวกพลแหแห่นบ	มวลมาก วันนั้น
ก็แก้มกั่มพระเจ้า	หากรู้มีมา
อายเยี้ยวทั้งพี่เลี้ยง	โศกา
ซาหารังริคา	ฟากพื้น
เพราะเห็นเหี้ยวทับตา	กินงาย งามเอย
เขริงขรามพระช้อยขึ้น	แรกไค้เมืองนาคอน
แต่นไปหน้าหมี่	เหิงนาน
แล้วเลาลาวพระยาทาน	ฟากทับ
ปลงปลัดหนอกบาล	ชอยราช ลงเอย
ยกพิตกลางขึ้น	มรกไค้เมืองฝาง

เท่าเหยียดฉันนี้อยู่	อุกกะหลุก
เขาชูปชิงกันสุข	นายหนจ
แวนวางว่าฝนผูก	กายไต่ว่ ชวิคเอย
เหลือสิ่งซังมา	มากแวนเมียนาง

ราชโอรสองค์กลาง ไม่สนใจทำงานเพื่อบ้านเมืองหรือหาหนทางป้องกันศัตรูคอยแต่สนุกสนานไปวัน ๆ และยิ่งแต่งตั้งเก๊ก ๆ ชาวพม่าชาวมอญเป็นเสนาที่รักษาพระยาแสนหลวง ซึ่งเคยรับราชการสำคัญรองพระเจ้าแผ่นดิน ก็ถูกปลดออกเสียแล้วจึงให้พระยาสามล้านเป็นใหญ่กว่าพระยาแสนหลวง นอกจากนั้น ก็จับเอาพระยาหาญตามโซ่ไว้ดังนี้

สิ่งเสียเป็นเจ้าแรน	เราขาน
นับนั่งนอนกินปาน	บู๊ไย
บ่เห็นที่แห่นมาร	โบนลก สั้งเอย
สงเสพอยู่มุกเมี้ยว	ม่วนควยกามคุณ
เท่าเอาเด็กน้อยมาน	มวดเม็ง
เป็นเสนาสมเส็ง	ร่วมรู
ธราเชคไม่มีหมิง	สักสิ่ง สั้งเอย
เมืองจิ้งจกหลันหลู่	เพื่อนท้าวคนกลาง

พระยาแสนหลวงนี้ลุ่ม	ราชา
เป็นมหาเสนา	โกต เค้า
พรองเบื้องแต่เมินมา	รี้ต รอยเอย
ระไป่ความกบเต้า	ดวงคำปเวณี

แต่งสามล้านใหญ่ล้ำ	พระยาแสน
ผัดแปกโบราณแคน	รี้กู
เจ็บใจทวนคคววน	ยศยอบ อายเอย
คักอยู่เรือนครุครุ	หมี่ขานเชกเสียง

แสนหลวงบั้งแต่ง	แผลงคาย
ยั้งว่าจักจำตาย	ก่อนไซ้
พระยาทานหากเป็นพาย	คนเพ็ง พิงเอย
เอกไศลสวนเก่าไว้	เร่งร้ายรวมเขา

ในขณะที่พระยาจำบ้านถูกคำมไซ้ไว้และพระยาแสนหลวงถูกถลกคยศเช่นนั้น ทั้งสองจึงนึกหมายกับพวกกล่าวปางให้ยกทัพมายัง เชียงใหม่ โดยมีคหมายกับพวก เชียงใหม่ที่เป็นฝ่ายเดียวกันคยเปิดประตูเมืองให้ พอพวกกล่าวปางยกทัพเข้าเมืองได้ ฝ่ายตรงกันข้ามจึงพากันทิ้งเมืองหนีไปเป็นจำนวนมาก พวกที่เหลือก็พากันขับช้างออกต่อต้าน ทั้งสองฝ่ายเกิดถล่มมคกัน กวีบรรยายไว้ว่า ทหารตายแหลกเหมือนคำบั้งนี้

แสนหลวงทั้งจำบ้าน	เป็นกัน
เร็วเรียกกรับ	หยองฉร้าย
ซบซิบแต่งกันขับ	เข้าซม มาเอย
เหิงที่ทวารตั้งค่าย	หากแข่งไซ้เอา
เทาแต่พระยาชายแล	เอาการ
ยกเอาสงกวบาล	ใส่ชาง
ซมพรราชพายสาร	สรเค็จออก โรงเอย
มาอยู่ยืนชิงชวาง	ไผ่เฝ้าแฝงทวาร
กองหาญมีมากอัน	อม
สั่งแต่งทัพมถฐ	ช่วยชาง
เวินหลายคั้งคำบั้ง	เหลวแหลก ไปเอย
ไทรนกรนี้หล้าง	ส่วนเค็ยทั้งปวง

กวีผู้แต่งโคลงมังทร่า เป็นทหารคนสำคัญหรือมีฐานะบรรดาศักดิ์ในเชียงใหม่สูงอยู่เหมือนกัน เพราะได้บรรยายไว้ว่า ได้สวมเสื้อเกราะแน่นหนาขึ้นมาเข้าทางฉวัดเฉวียนออกไป (ต่อสู้กับพวกกล่าวปาง) แต่ในที่ศึกพวกกล่าวปางก็สามารถยิงเชียงใหม่ได้ จับเอาอนุชาของคักคางซังไว้ และปลงพระชนม์เสียแล้วจึงยกพระอนุชาของคักคักกรอง เชียงใหม่ต่อไปดังนี้

วันนั้นเรียมราชแก้ว
 สุกเกร็งเกราะเขาระชราย
 ทรงอัศสะออกนัคคาย
 ถือทอกยง เกลาฉนวน

นกรหลหลังเข้า
 เวสิ่งสินสัพพกอง
 เรียมตามรอดถึงตอง
 เอาราชทนชอยแนว

เขาเอาพระเจ้าราช
 มาใส่เรือนตั้งขวาง
 กำจัดลอยเป็นปาง
 เมื่อสู่วรรคฟ้าเต่า

สกันชาย
 ถืดวน
 ฉันทา แทงเออย
 ถืดวนถมมือ

ปรางค (ค) ทอง
 โกดแก้ว
 จวนจวน พระเออย
 ปราบพื้นพิงไชย

องค์กลาง
 ฟ้ายเฝ้า
 รัตสีพ วันนั้น
 เทพ่นคมมัสการ

พระยานานซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของมังชานรชามังคยุ เห็นว่ามีการแย่งเมืองเชียงใหม่
 เช่นนั้น จึงแจ้งเรื่องไปยังอังวะให้ยกทัพไปปราบเมืองลำปาง พวกลำปางพอทราบเรื่องก็เตรียม
 ทัพไว้ต่อสู้กันอย่างแข็งขัน ทัพของชาวไทยลำปางกับทัพของพระเจ้าอังวะปะทะกันที่ลำปาง เกิดรบ
 กันทั้งในเมืองและนอกเมือง การสู้รบกันครั้งนี้มีคตตายกันมาก กวีได้บรรยายไว้ว่า คนที่ตาย
 ในศึกครั้งนี้ เหมือนกับการแผ้วถางไร่ในป่า กวีบรรยายไว้คล้ายละเอียดที่เคียวว่า

พระยานานคันรู
 มาเระจนเมืองพระ
 มังทราจึงแปรเระ
 เขาหมีกฉั่วท้าวหาง

สอง เล็กินนถขึ้น
 เหนือเมกเมโรพัน
 คกกลงุ่มเห็นเห็น
 พายนอกมรม้วยมล้าง

เรียกอังวะ
 แมลงมล้าง
 เล็กสู่นกรเออย
 คคตานองคกระสักร

เกลากัน
 อางอ้าง
 ปรานไร รอนเออย
 ถ้านี้มีเหม็ง

ในระหว่างที่เกิดการต่อสู้ระดมรบกันเช่นนั้น เจ้าฟ้าเมืองนายจึงเป็นเมืองขึ้นของพม่า ได้แอบหนีกลับคืนมาสู่เชียงใหม่ จากนั้นจึงมีหนังสือไปขอกองทัพอยุธยามาช่วยรบกับพม่า ขณะที่ กองทัพอยุธยายกทัพมายังไม่ทันถึงลานนาไทย (นครลำปาง) พระเจ้าแผ่นดินแห่งอยุธยาเสด็จ สวรรคต อยุธยาจึงยกทัพกลับลานนาไทยจึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า มิ่งวันที่สุดพม่าก็รับเอาช่าง ม้า สิ่งของสมบัติ แก้วแหวนกันมีค่า ตลอดจนนางสนมกำนัลรวมทั้งพระเทวีไปยังพม่าจนหมดสิ้น กวีบรรยายไว้ว่า

เมืองนายข้าพ้ามิ่ง	มิ่งทรา
ยินยากอกควาสา	เมื่อมล้าง
หนีมาสู่ราชา	เชียงใหม่ เราเอย
โทษโทษกานไคขวาง	เผือกย้ายมามือ
ว่ามดีสารส่งเจ้า	ยุติยา
ยกพวกพลเสด็จมา	แต่ไค
จักรุมราชมิ่งทรา	เอามาน มวลเฮย
เติงกำแพงแล้วไส้	รอกฐ์สัญญา
จักคาคี้แล้วเล่า	ลคมพอม
วิบากกัมมเรารวม	ทอบต้อง
พระเมืองที่จิกจอม	มรณาศ ไปเฮย
ยุติยศบ้านไ้อง	แคว้วยเมื่อเมือง
ท่านเทร้างม้าสิ่ง	สมบัติ
แสนสิ่งทำโรงรัตน	โกศแก้ว
นางสนมหมุกระศัทร	เมียราท รักเอย
พลพวกหาญเฝ้ายนแ้ว	ย่ำยู่เอา

จะเห็นได้ว่า บ้านเมืองในสมัยลานนาไทย แต่ละเมืองนี้เจ้าปกครอง ถ้าเจ้าเมืองใด มีความสัมพันธ์ฉันท์มิตรกันเมืองเหล่านั้นก็เป็นพี่น้องกัน หากเป็นอริศัตรูกัน แล้วก็จะยกทัพมาทำ

สงครามแย่งชิงความเป็นใหญ่ต่อกัน¹ ดังเช่นพระเจ้ามังรายยกทัพไปตีเอาเมืองหริภุชชัย จากพระยาป๋ายาน พ.ศ. 1825² เจ้าขุนแควมยกทัพไปตีเมืองเขลางค์³ เป็นต้น ความวุ่นวายได้เกิดขึ้นในอาณาจักรลานนาไทยอยู่เนือง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่สมัยพระเจ้าเจียงใหม่ มังซานนรธามังกุย หรือที่เรียกว่า มังนรธาซอ ราชบุตรของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองที่เข้ามาปกครองลานนาไทย พระองค์ได้ยอมอ่อนน้อมต่อไทย⁴ เจียงใหม่จึงตกเป็นเมืองขึ้นรองอยู่ชยาระยะหนึ่ง ต่อมาเหตุการณ์ทางเจียงใหม่ก็วุ่นวายศึกเนื่องจากมังนรธาซอมีบุตรธิดา 4 องค์ ธิดาองค์ใหญ่ถวายสมเ็จพระนเรศวร บุตรรองก็ใหญ่ชื่อพระทูลองทำราชการอยู่กรุงศรีอยุธยา บุตรเล็กสององค์คือ พระชัยที่ 1 และสะโคะกยอ ต่อมามังนรธาซอถึงแก่พิราลัยเมื่อ พ.ศ. 2151 สมเ็จพระนเรศวรทรงตั้งพระทูลองไปเป็นพระเจ้าเจียงใหม่แก่พระทูลองก็ถึงแก่พิราลัยเสียก่อน จึงทรงตั้งพระชัยที่ 1 เป็นพระเจ้าเจียงใหม่ครองเมืองได้ไม่นาน พระยาแสนหลวงกับพระยาศามล้านก็ร่วมกันปลงพระชัยที่ 1 เสียแล้วเชิญเจ้าสะโคะกยอขึ้นครองเมืองเจียงใหม่แทน ทางพระเจ้าอังวะแห่งหงสาวดีทราบข่าวความวุ่นวายนี้ จึงยกทัพมายังเจียงใหม่เมื่อเดือน 11 ปีชวด พ.ศ. 2157 แต่เนื่องจากพระเจ้าเจียงใหม่กับบรรดาท้าวพระยาพากันทิ้งเมืองหนีไปอยู่ลำปาง (นครเขลางค์) จึงตามไปล้อมเมืองลำปางไว้เป็นเวลานานเมื่อพระเจ้าเจียงใหม่สะโคะกยอถึงแก่พิราลัย พวกท้าวพระยาเมืองเจียงใหม่จึงพากันออกมาทออ่อนน้อมต่อพระเจ้าอังวะ หลังจาก

¹ ประคอง นิรมานเหมินทร ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ หน้า 3

² พระโพธิ์รังสี จามเทวีวงศ์ หน้า 191 - 192

³ พระยาประชากิจกรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 272 - 276

⁴ กล่าว "ไทย" หมายถึง อยุธยา ซึ่งสมัยนั้นมีสมเ็จพระนเรศวรเป็นกษัตริย์ปกครอง มังนรธาซอเห็นว่าพม่าแพ้สงครามไทยหลายครั้ง จึงส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายสมเ็จพระนเรศวร เพื่อยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมา ดังปรากฏในเรื่อง ไทยรบพม่า หน้า 166 - 167

พระเจ้าอองวะได้เมืองเชียงใหม่แล้ว ได้ตั้งให้พระยาน่านเป็นพระเจ้าเชียงใหม่¹ พระเจ้าอองวะ จึงยกทัพกลับหงสาวดีพร้อมกับกวาดต้อนผู้คนจากล้านนาไทยไปยังหงสาวดีในฐานะเชลยศึกจำนวนมาก

6. หลังจากที่เชียงใหม่กลับคืนเข้าสู่ภาวะปรกติได้ระยะหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรก็ยกกองทัพ อพยพมาที่เอาเชียงใหม่ และได้ราชาธิคาไปเป็นพระเทวี ส่วนพระราชโอรสองค์ถัดไปทรงขอไป เป็นเชยเมืองอยุธยา ดังนี้

ชรอยเชียงใหม่หม้า	อนัคชา
ยังคงอยเป็นเมืองมา	หมี่ราย
ลุนันเพทพิชพา	นเรศย์ เรืองเออย
ยฺยติเยศโศโยไค้สาย	เว้งรายเมืองมา
นอเรศของเจืองเจ้า	สาวกระสัตร
เทียมแทนเสวยสมมิตี	โกถเกล้า
แล้วเล้าลูกชายถัก	เป็นแขก เชยเออย
หวังว่าจักนางเส้า	เล่าช้าแถมถม

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าว ทรงกล่าวไว้ในเรื่องไทยรบพม่าว่า หลังจากที่เชียงใหม่เข้าสู่ภาวะปรกติระยะหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรทรงพระกรุณาจะหาบุตรหญิงเชียงใหม่ จึงโปรดให้สมเด็จพระเอกาทศรถคุมกองทัพมาเชียงใหม่แต่มาพักอยู่ที่เมืองลำพูน พระเจ้าเชียงใหม่ทราบเรื่องจึงไปเฝ้าถวายบังคม แล้วถวายพระหูลองราชบุตรหญิงลงมาทำราชการที่กรุงศรีอยุธยา และได้ถวายธิดาองค์หนึ่งด้วย²

¹ สงวน โชติสุขรัตน์ หนังสือพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 187 อธิบายว่า : พระยาน่านที่กล่าวนี้ ในพงศาวดารล้านนาไทย ฉบับของแสนหลวงราชสมภาร (ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 10) ว่าเป็น เจ้าเจตบุตร บุตรธรรมของพระเจ้าเชียงใหม่มังฆวนรขามังคยคือ เจ้าพลศึกฤาไชยศรีสองเมืองอนุชาของเจ้าเจตบุตรพรหมินทร์ ซึ่งแปรพักตร์ไปสวามิภักดิ์กับเจ้ามังฆวนรขามังคย ภายหลังแข็งเมืองคอบพม่า จึงถูกจับขังไว้ที่กรุงหงสาวดีจนสิ้นพระชนม์ชีพ

² สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าว ไทยรบพม่า หน้า 183 - 184

จากรายละเอียดในโคลงมังทร่า เกี่ยวกับหลักฐานและเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ก็ดี พงศาวดารก็ดี ตลอดจนตำนานพื้นเมืองทางล้านนาไทยก็ดี ก็จะพบว่าโคลงมังทร่าได้บันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างละเอียด และตรงกับที่ประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้ นอกจากนี้โคลงมังทร่ายังได้บันทึกรายละเอียดอีกหลายอย่างซึ่งประวัติศาสตร์และพงศาวดารไม่ได้บันทึกไว้ เช่น เหตุการณ์ก่อนสู้รบกัน ตลอดจนการเดินทางผ่านสถานที่หมู่บ้านต่าง ๆ จากเชียงใหม่ไปยังหงสาวดี ซึ่งสถานที่เหล่านั้น ในปัจจุบันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงชื่อใหม่ แต่บางแห่งยังคงรักษาชื่อเดิมไว้ จึงนับได้ว่าโคลงมังทร่านอกจากจะมีลักษณะเป็นวรรณคดีแล้ว ยังมีหลักฐานที่บันทึกไว้ตรงกับประวัติศาสตร์อย่างน่าเชื่อถือทีเดียว

อิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อวิถีแต่ง

ความเป็นมาของพุทธศาสนาในลานนาไทย

พุทธศาสนาได้แผ่ขยายเข้ามาสู่ลานนาไทยครั้งแรกเมื่อใด ไม่ปรากฏแน่ชัด¹ ทราบแต่เพียงว่า ลานนาไทยรับเอาพุทธศาสนาคติมหายานก่อนหินยาน ทั้งนี้เพราะ เชื่อกันว่า พุทธศาสนาคติมหายานเจริญรุ่งเรืองในประเทศจีนก่อน ต่อมาเมื่อมีคนอพยพจากประเทศจีนเข้ามาอยู่ในแคว้นลานนาก็นำเอาพุทธศาสนาคติมหายานเข้ามาเผยแพร่ด้วย มีหลักฐานที่เชื่อกันว่าเป็นปูชนียวัตถุที่คติมหายานเคารพนับถือ เช่น รูปพระโพธิสัตว์ ซึ่งพบที่เมืองไชยา หรือพระเจดีย์ที่เมืองไชยาเป็นแบบมหายาน ส่วนทางลานนาไทยก็มีปูชนียสถานที่เชื่อว่าเป็นแบบมหายาน เช่น พระธาตุกู่เก๊า ที่ เชียงใหม่ และพระธาตุคอนปู้ที่อำเภอเชียงแสน² เป็นต้น จึงเป็นอันว่า พุทธศาสนาคติมหายานเข้ามาเผยแพร่ในลานนาไทยก่อน ต่อมาในสมัยพระเจ้าอนุรุทธกษัตริย์พม่าซึ่งเลื่อมใสพุทธศาสนาคติหินยาน และลานนาไทยตกอยู่ใต้อิทธิพลของพม่า พระสงฆ์มหายานจึงถูกกำจัดไป³ จึงมีภิกษุรามัญจากเมืองสะเทิม ราชอาณาจักรหนึ่งของพระเจ้าอนุรุทธเข้ามาอยู่ในลานนาไทย กรั้นเมื่อพระเจ้ามังรายทรงรวบรวมไทยภาคเหนือเขาเป็นอาณาจักรล้านนา ใน พ.ศ. 1839 นั้น พุทธศาสนาคติหินยานได้แผ่ขยายในนครหริภุญชัยก่อนแล้ว จึงมีประชาชนนิยมนับถือพระสงฆ์ลัทธิหินยานเป็นจำนวนมาก ประกอบกับพระสมณเถระชาวเบ็องสุโขทัย ได้ไปศึกษายังเมาระคมะ

¹ประคอง นิมมานเทมินทร์ ลานนาไทยคดี หน้า 203

²แสง มนวิthur รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี
(ครั้งที่ 1 ลานนาไทย ฉบับโรเนียว) 20 - 23 ตุลาคม 2510 หน้า 105

³ค. หน้า 107

หลังจากกลับมาเมืองไทยแล้ว พระเจ้านอกนักษัตรย์ลำดับที่ 8 ของราชวงศ์มังราย พระองค์ได้ทรงสร้างวัดบุปผารามหรือเรียกว่า วัดสวนดอก และได้นิมนต์พระสุนเดระ มาจำพรรษาที่วัดนั้น ต่อมาในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ลำดับที่ 11 ของราชวงศ์มังราย ได้ทรงส่งพระสงฆ์ไปศึกษาเล่าเรียนที่ประเทศลังกา จนกระทั่งมีพระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญทางภาษาบาลีหลายรูปกลับมาพร้อมกับมีพระสงฆ์ชาวลังกาเดินทางร่วมมาด้วย และมีส่วนช่วยในการทำสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 8 ของโลกที่วัดโพธาราม (วัดเจ็ดยอก)

จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาได้มีความเจริญรุ่งเรืองในลานนาไทยเป็นอย่างมาก หลักธรรมในพุทธศาสนา จึงมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อแนวทางปฏิบัติในการดำรงชีวิตของคนลานนาไทย ตั้งแต่บัดนั้นมาคนลานนาไทยได้แสดงออกถึงความเลื่อมใสและการได้รับอิทธิพลของหลักธรรมในพุทธศาสนาในแนวทางต่าง ๆ เช่น ทางศิลปะ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม โดยเฉพาะในทางวรรณกรรมนั้น นับว่าคติธรรมทางศาสนามีบทบาทมาก ทั้งในการผลิตนักเขียนลานนา และเป็นบ่อเกิดของเนื้อเรื่องวรรณคดี¹ เช่น โคลงมังตรา ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงหลักธรรมในพุทธศาสนา ที่กวีผู้แต่งได้นำมาสอดแทรกในวรรณคดีเรื่องนี้อย่างน่าสนใจต่อไป

หลักธรรมในพุทธศาสนาที่ปรากฏในโคลงมังตรา

โคลงมังตรา นอกจากกวีผู้แต่งจะพรรณนาการเดินทาง การกว้าครวถึงนาง (ภรรยา) ตามลักษณะนิราศแล้ว ยังได้อ้างเอาหลักธรรมในพุทธศาสนาสอดแทรกในบทโคลงไว้เป็นคติสอนใจหรือปลอบใจตนเอง ในยามที่ได้รับความทุกข์ยากลำบาก ในคราวที่พลัดพรากจากคนรัก นับว่าเป็นการเสนอแนวคิดแก่ผู้อ่านได้อย่างดีทีเดียว ดังที่ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงต่อไป

¹ ประคอง นิมมานเหมินท์ ลานนาไทยคดี หน้า 208

1. วิบากกรรม กวีผู้แต่งกล่าวถึงเรื่องที่ตนเองต้องพลัดพรากจากคนรักไป
ว่าเป็นวิบากกรรมที่ได้เคยกระทำกรรมไว้มาก่อน ซึ่งไม้อาจหลีกเลี่ยงได้ในชาตินี้ว่า

สงสารวิบากอื่น	หนาหน้า
รอยรางกะพำกัมม์	กอนี้
ของหลังจวบจวนจำ	จับจาก ไปเอย
จักแค้นคนลับลี้	อยู่ดาวแดนใด
เวียนรักวิบากเบื่อง	บุพเพ
มาลุยโลมสุคติเนห์	เจืองจา
กัมมฐานดีแถบเท	ทานเทศน์ ฟังเอย
เสียโสภะเราอรอนเวา	โยคยอนพุทธคุณ
ผีสังขำแล้วครำ	เราารน
วิบากกัม กับตน	สงสอย
แหนหนี่พายเกลากล	แกมไพร เมืองเอย
งามงายปานกีนกล้วย	ปลอยพ่นมือมาร
ทุกข์ภิกขโภยบังเกิดได้	โรคา
ตายไขวชวิตทางมา	มิ่งนวย
แถมทุกข์เล่าสองครา	วอนเวท นาเศย
กัมม์แต่งแปลงแสรังสรอย	ชาติแล้วมาสนอง

เกี่ยวกับการรำพันชีวิต เมื่อคราวประสบความลำบากว่าเป็นเรื่องของกรรม
ที่ได้กระทำในปัจจุบันและชาติก่อน เรื่องนี้ในทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องกรรม
ไว้ว่า กรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฏฏสงสาร คือการเวียนว่ายตายเกิด ของจิตและ
สังขาร วัฏฏะนั้นมี 3 ประการคือ

1. กิเลส ความต้องการ ความอยากได้
2. กรรม การกระทำตอบสนองความต้องการของกิเลส

๓. วิบาก ผลของการกระทำนั้น¹

วัฏฏะทั้ง ๓ นี้มีอยู่ในกระแสจิตของมนุษย์ เมื่อจิตใจต้องการทำสิ่งใด การกระทำสิ่งนั้นเรียกว่า กรรม และผลของการกระทำนั้นดีเป็นวิบาก จากผลการกระทำดังกล่าว ทำให้อยากกระทำอีก จึงเกิดเป็นกิเลสหมุนเวียนกันอย่างนี้เรื่อยไปไม่รู้จบสิ้นจึงเรียก วัฏฏสงสาร

คติทางพุทธศาสนาถือว่า การกระทำของตนเองเป็นสิ่งสำคัญ จะดีชั่วอย่างไร ขึ้นกับตนเอง ดังพุทธศาสนสุภาษิตว่า "กมฺมุนา วคฺคตฺติ โลกโก"² มีความหมายว่า สัตว์โลกยอมเป็นไปตามกรรม

นอกจากนี้ ในอภิธรรมปิฎกเวทกขณปาจะก็กล่าวเรื่องกรรมไว้ว่า

กมฺมสุสฺสโกมฺหิ	เรามีกรรมเป็นของเราเอง
กมฺมทายาทิ	เรามีกรรมเป็นผู้ให้สืบทอด (กรรมเป็นทายาท)
กมฺมโยนิ	เราเกิดแต่กรรม (มีกรรมเป็นกำเนิด)
กมฺมพฺพชฺช	เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์วงศ์
กมฺมปฏิสรโณ	เรามีกรรมเป็นที่พึ่งพาอาศัย

ย° กมฺมกริสฺสสามิ กลฺยาณ° วา ปาปก° วา ตสฺส ทายาทิ ภิวสฺสสามิ
ถ้าเราทำกรรมอันใดไว้ จะเป็นกัลยาณกรรมดีหรือปาปกรรมอันชั่วร้ายเราจะเป็นผู้รับ
เอากรรมเอง

๒. ความทุกข์ กวีพรรณนาความทุกข์ ในตอนที่เดินทางจากเชียงใหม่ไปยัง
หงสาวดี ซึ่งการเดินทางเต็มไปด้วยความลำบาก กวีจึงเห็นว่าเป็นความทุกข์อย่างยิ่ง
ดังพรรณนาไว้ว่า

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นวกโกวาท
(มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๙๘) หน้า ๑๕

²สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พุทธศาสนสุภาษิต
เล่ม ๑ (มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗) หน้า ๙

เต็มคึกซำให้เลา	อกอิด
ทุกซ์มานมาปองปลิด	จากซ
ใจเทิงบสมริทซ์	โคยคัง กระจะนิงเออย
เยี้ยวครินชวันซำ	พรากห่อไกลไกล
พเนแฝงแฝกยั้น	เขือออก
เมืองมานเมื่อเต็มทุกซ์	เทือน
จะอานิรารุกซ์	เขวระคริน กระจะนิงเออย
เชิดแบมาพรอมพรี	ออย่าเห็นไกลกลัว

เกี่ยวกับความทุกซ์ พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสัง เวคปริกิตฺตุนปาจะว่า¹

ชาติปิทุกฺขา การเกิดขึ้นเป็นทุกซ์

ชรปิทุกฺขา ความแก่เป็นทุกซ์

มรณปิทุกฺขา ความตายก็เป็นทุกซ์

โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสูปายาสาปิ ความโสภ ความพิโรธาพัน ความโทมนัส ความเหี่ยวแห้งใจ ล้วนแต่เป็นทุกซ์

อပ္ปิเยหิ สมุပ္ปิโยโค ทุกฺโข การไค้อยู่รวมคนที่ไครักเป็นทุกซ์

ปิเยหิ วิပ္ปิโยโค ทุกฺโข การพลัดพรากจากคนที่รักเป็นทุกซ์

ยมปิจฺจฺย สกฺติ ตมฺปิ ทุกฺโข ปรารธนาอะไรแล้วไม่ได้สมปรารถนาก็

เป็นทุกซ์

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะเห็นว่าการพลัดพรากจากรัก เป็นทุกซ์ใจอย่างยิ่ง แต่ก็แสดงทัศนะว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่ทุกคนจะหลีกเลี่ยงพ้น ดังที่ได้พรรณนาไว้ว่า

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นวโกวาท
(มหามกุฏราชวิทยาลัย 2498) หน้า 22

พลัดพรายหายห่างหัน	ล้มคา
บึงจ๊กมีมา	เมื่อนี้
สงสารโสกเวทนา	วิว่า ไคนัน
พระยอมเทียมทักษ์	ถัดวนเทศนา

3. บาบ กวีผู้แต่งแสดงความเห็นว่า การที่ตนเองต้องพลัดพรากจากคู่รัก (ภรรยา) เป็นเพราะไคกระทำบาปไว้ จึงต้องเป็นเช่นนี้ หรือว่าทำบาปปะปนกับการทำบุญจึงต้องพบกันก่อน แล้วจึงพรากจากกัน ดังที่พรรณนาไว้ว่า

ร่อยราทำบาปกลัว	แกมมุต ะแด
สองจากเจ็บทารุณ	อูรูาง
คักอกเอาอาตุร	มีโน ในเอย
ปานคังคาแคนขาง	โคคาคุงทรวง

ในพุทธศาสนา กล่าวถึงบาปว่า เป็นความชั่วเป็นสิ่งที่ทำให้ตนเองเดือดร้อน และพลอยให้คนอื่นเดือดร้อนไปด้วย ดังปรากฏในอังคุตตรนิกายอฏฐกนิบาตและขุททกนิกายว่า

มาลาเว ปาปกา ฐมมา วสุมี โลกเก ปรมุติ จ
 บาปธรรมเป็นมลทินแท้ ทั้งในโลกนี้และโลกอื่น
 น ทิ ฐมโม อฐมโม จ อุโภสนวิปาทีโน
 อฐมโม นิริย' เนติ ฐมโม ปาเปติ สกตี

สภาวะธรรม 2 ชนิดที่มีผลเหมือนกันไม่ ธรรมะเป็นธรรมฝ่ายขาวใครปฏิบัติ ย่อมถึงความสุข อธรรมเป็นบาปคือธรรมฝ่ายดำ ใครปฏิบัติย่อมถึงความทุกข์¹

4. ชั้นที่ 5 กวีเข้าใจคำว่า ชั้นที่ 5 นี้ย่อมมีการแตกสลายไปเป็นของธรรมดา จึงได้แต่รำพันว่า ถ้าชั้นที่ 5 ไม่แตกสลายไปเสียก่อน จะคอย ๆ เดินทางกลับมาหาตนเอง คงนี้

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นวกวาท
 (มหามกุฏราชวิทยาลัย 2498) หน้า 13

ชั้นระทั่งห้าไม้	เป็นทราย
จักป็นป้องครุยกคราย	แผนผาย
หมี่ละแมเคียวคาย	เปลี่ยนเปลี่ยว ทรวงเออย
อันว่ามณนี้สาย	หากรู้มีมา

ในพุทธศาสนา โคแสดงหลักธรรมะเกี่ยวกับเบญจขันธ์หรือขันธ์ 5 ว่า
ร่างกายที่ดำรงอยู่นี้มีเบญจขันธ์กำกับอยู่ คือ

1. รูป คือ ร่างกาย
2. เวทนา ความรู้สึกทางประสาท
3. สัตตภา ความจำหรือการกำหนดรู้สิ่งต่าง ๆ
4. สังขาร อารมณ์ที่ปรุงแต่งใจ
5. วิญญาณ เครื่องรับรูหรือประสาทสังการ¹

ทั้ง 5 ประการนี้ มีการเกิด แก่ และตายไปในที่สุด

5. การรักษาศีลภาวนา เมื่อวิญญู์แต่งเห็นว่า จีวรร่างกายนี้เป็นของไม่
แน่นอนเป็นไตรลักษณ์ จึงควรจะหันหน้าเข้าหาการปฏิบัติกรรมฐานภาวนาและรักษาศีล
อยู่เสมอก ตลอดจนรู้จักเสียสละทำมุตในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังพรรณนาว่า

สงสารนีนองอยา	ประไลร
นามรูปเรามีไทน	หนึ่งอัน
สัพพะมากมวลไทย	ทุกซ์โทษ เเทิงเออย
เรีวรีบพมพั้น	ถึถวนกั้มมัญฐาน
ภาวนาสีจเสพแท้	ทั้งนาย
เรีวรีบกุสสผาย	เผื่อถ่า
บนานเลาจักคาย	นุมนเา ไปเออย
ป้องปลอยคินและฟ้า	บาปเบ็องหนอบาย

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นวโกวาท

เถาแควมีมากน้อย	ทำทาน
ลคแลกเอาฉัพพาน	อย่าไว้
สมบัติยอมสัจจารณ์	ในโลก นี้เศย
กายหมีไปค้ายโค	หมูนันบั้ง
วิถญบองปลอยพน	กาโย
เป็นพหูทุกโช	ถิถวน
ภาวนาเนงพหุโถ	เพียรพัว เพ็งเทอ
ถึงอรหัตต์แควลวน	ลวกเขาเนรพาน

การภาวนา เป็นลักษณะการบำเพ็ญสมณธรรมอย่างหนึ่ง ในพระพุทธศาสนา เรียกรหัสได้หลายชื่อ¹ เช่น

1. การเจริญกรรมฐาน
2. การบำเพ็ญภาวนา
3. การทำสมณะ
4. การทาสมาธิ
5. การเข้าวิปัสสนา

มณี พยอมยงค์² อธิบายเกี่ยวกับการภาวนา สรุปได้ว่า ภาวนาแบ่งเป็น 3 ชั้น คือ

1. บริกรรมภาวนา คือการกำหนดองค์คุณ 40 ประการ มาทำบริกรรม ติดต่อกันเช่น ยึดถือเอาคำว่า พุทโธ จบุโธ สงโธ มาทำบริกรรม โดยกล่าวคำว่า พุทโธ พุทโธ ไปเรื่อย ๆ จนสภาพจิตมั่นคง

¹มณี พยอมยงค์ อิทธิพลพุทธศาสนาในวรรณกรรมสุนทรภู่ (ฉบับโรเนียว)

²ก. หน้า 102

๒. อุปจารภาวนา หมายถึงสภาพจิตที่เริ่มเข้าสู่ความสงบ

๓. อัปณาภาวนา คือสภาวะของจิตที่สงบแน่นอน ไม่วุ่นไหวหวัณลักษณะนี้ บางทีเรียกว่า เชาฌาน

๖. บุญบารมี กวีโคลกลาวถึงบุญบารมีไว้ว่า

อันตายด้วยไค้เทา	ปารมี
ควรพาเพ็งนิรันตึ	เที่ยงแท้
หอมห้วยหากจักตี	โดยคั้ง กระจนิงเฮย
เป็นคั้งเงาเห็นแล	แผนผายคามทน
ใครใครยังชื้อค้วย	ตามธัมม์
หมี่เจตโใจจงจำ	นึ่งหนอย
คั้นตายเที่ยงบุญนำ	เทวโลก โพนเฮย
สมมณางุณางฟ้าหอย	อึ้งออยสุขสมาย

ในพุทธศาสนา กล่าวถึงอานิสงส์ของการทำบุญไว้ ๕ ประการคือ

๑. มีโย เป็นที่รักของคนและเทพเจ้าทั้งหลาย
๒. ภโว เป็นที่คบหาสมาคม
๓. วิสารโห เป็นผู้กล้าหาญในขุมารน
๔. กิตติสัทโห มีชื่อเสียงอันค้งาม
๕. สุกตึ ตายไปยอมไปสทางคึ^๑

เมื่อบุคคลทำบุญมาก ๆ ถือไค้วาเป็นการสั่งสมบารมีให้แก่ตนเอง ใค้รับความสุขในภายหน้า ซึ่งบารมีนั้นในทางพุทธศาสนาเรียกวา คึสบารมี หมายถึงบารมี ๓๐ ทัก ไค้แก บารมี ๑๐ ประการ แบงเป็น ๓ ชั้น ชั้นกรรมคา ชั้นกลาง และชั้นสูงสุค คั้งนี้

^๑สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นวโกวาท
(มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๙๘) หน้า ๑๑

1. ทาน การเสียสละ
2. ศีล การรักษาตัวให้เรียบร้อย
3. เนกขัมมะ การหลีกเลี่ยงจากกามคุณ
4. ปัตถา การพิจารณาโดยเหตุผล
5. วิริยะ ความเพียร
6. ขันติ ความอดกลั้น
7. สัจจะ ความมีใจจริง
8. อธิษฐาน การอธิษฐานใจบำเพ็ญคุณธรรม
9. เมตตา ความมีเมตตาต่อผู้อื่น
10. อุเบกขา ความวางเฉยในสิ่งที่ช่วยไม่ได้¹

7. โลก กวักถ่าวไว้ในตอนท้ายของเรื่องว่า คนใดมีจิตใจโลกต่อคนอื่นที่เจ้าของไม้ไผ่อนุญาต เมื่อตายไปแล้วยอมตกนรก ดังนี้

คนใดใจโลกเลี้ยว	อำเอา
ยังเยื้องของอันเรา	หมี่ให้
ค้นตายเที่ยงไปเนา	นารกเล่า เลิงเอย
ออกเอาไปเราไหม	เร่งรอนรนทรวง

คติทางพุทธศาสนาถือว่า ความโลภเป็นอกุศลมูล ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความชั่ว มี 3 ประการคือ

โลภะ หมายถึง ความอยากได้

โทสะ หมายถึง ความโกรธ ความไม่รู้จักอดกลั้นยับยั้งจิตใจ ทำให้เกิดความทะเลาะเบาะแว้ง

โมหะ หมายถึง ความลุ่มหลง ปราศจากปัญญาเรื่องราวเรื่องราวที่ดำเนินไปนั้นคือชั่วประการใด

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นวโกวาท
(มหามกุฏราชวิทยาลัย 2498) หน้า 9

กวีผู้แต่งโคลงมั่งทรา ได้ยกเอาหลักธรรมในพุทธศาสนามาสอดแทรกวรรณคดี
เรื่องนี้ ก็โดยมีเจตนาจะชี้ให้ผู้อ่านมองเห็นสังขารมโนใจกวีนี้หลาย ๆ ลักษณะ ทั้งล้วน
แต่เป็นสังขารมโนที่ทุกคนไม่ว่าจะหลีกเลี่ยงไปได้ กวีจะชี้ให้เห็นความเป็นจริงของชีวิตตาม
หลักสังขารมโน เช่น เรื่องกรรม ทุกข์ บาป ตลอดจนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดว่าทุกชีวิต
ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น หรือดีใจ เสียใจจนเกินไปเมื่อผิดหวังกับชีวิต ดังนี้

สงสารนีนองอหยา ประโลม

นามรูปเรามีไหน หนึ่งอัน

สัพพะมากมวลไทย ทุกข์โหด เฝิงเอย

เร็วรีบไม่พ้น ถัดวันกับมัจจุรณ

เมื่อกวีชี้ให้เห็นว่า ชีวิตนี้เป็นทุกข์และไม่พ้นกฎของไตรลักษณ์แล้ว ก็ชวนให้
สละหรือปลดปล่อยความยึดมั่นเหล่านั้นเสีย หันชีวิตเข้ารักษาเกศีภาวนา และทำบุญ
กุศลต่อไปดังนี้

ภาวนาสีลเสขแท้ หังนาย

เร็วรีบกุศลผาย เผื่อถา

บนานเลาจักตาย นุ่มเนา ไปเอย

ปองปลอยคินและฟ้า ขาปเบื้องหนอบาย

เจ้าแควมีนากน้อย ทำทาน

ลกแลก' อานิพพาน อยาไว้

สมบัติยอมสาธารณ์ ในโลก นี้เอย

ตายหนีไปด้วยได้ หมั้นับสัง

หุตามัวมีกเคียง เสียไวย

เสียงปากจาจามโอ คอยตาน

คาคระนิงแควนก่อนไกว ขอาจ สวงนเอย

ผมหงอกหัวก็คาน ลวดเคียงทั้งครະเบน

การที่กวีได้นำเอาสังขรณ์ในพุทธศาสนา เข้ามาสัมพันธ์กับวรรณคดีดังกล่าว
 แล้วนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า หลักธรรมในพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อกวีผู้แต่งอย่างมาก
 ประกอบกับโคลงมัทรา ซึ่งเป็นวรรณคดีท้องถิ่นภาษาไทย และสภาพชีวิตความเป็นอยู่
 เป็นอยู่ของคนภาษาไทยก็ผูกพันอยู่กับหลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นเวลายาวนาน
 ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างโลกทัศน์ของกวีกับหลักธรรมในพุทธศาสนาจึงแยกกัน
 ไม่ออกควยเหตุมลตั้งกล่าว

สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์วรรณคดีลานนาไทยเรื่อง โคลงมังตรา มีสาระและรายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษา ดังนี้

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาโคลงมังตราในลักษณะที่เป็นวรรณคดีนิราศ และคุณค่าทางวรรณศิลป์
2. เพื่อศึกษาโคลงมังตราเกี่ยวกับความถูกต้องของการบันทึกข้อมูลทางประวัติศาสตร์
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของหลักธรรมในพุทธศาสนาที่มีต่อกวีผู้แต่ง

สรุปและอภิปรายผล

1. ลักษณะทั่วไปของ โคลงมังตรา

วรรณคดีลานนาไทย เรื่อง โคลงมังตรา แต่งขึ้นด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ จำนวน 300 บท เป็นวรรณคดีท้องถิ่นที่ยังไม่ทราบนามผู้แต่ง ทราบแต่เพียงผู้คัดลอกว่าชื่อสรินทร์ เป็นวรรณคดีที่กวีเขียนขึ้นโดยเน้นโวหารแบบพรรณนาเป็นส่วนใหญ่ การดำเนินเรื่องเริ่มต้นโดยการกล่าวชมสภาพบ้านเมืองของลานนาไทยที่เจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังราย จนกระทั่งลานนาไทยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าและถูกกวาดต้อนไปอยู่หงสาวดี ระหว่างการเดินทางจากลานนาไทยไปยังหงสาวดี กวีดำเนินเรื่องในลักษณะวรรณคดีนิราศมีการพรรณนาคร่ำครวญถึงนางที่รัก กล่าวถึงสถานที่ที่ผ่านไปโดยสอดแทรกอารมณ์และความรู้สึกตลอดจนทัศนคติของกวีในตอนท้ายของเรื่องด้วย

2. ลักษณะที่เป็นวรรณคดีนิราศ และคุณค่าทางวรรณศิลป์

สรุปได้ว่า โคลงมังตราเน้นโวหารแบบพรรณนาเป็นส่วนมาก มีการคร่ำครวญถึงนางที่รักที่มีใจคิดตามไปด้วย ครั้นเดินทางผ่านหมู่บ้านหรือสถานที่แห่งใดก็มักจะกล่าวถึงชื่อหมู่บ้าน ตำบล หรือสถานที่นั้น ๆ เสมอ และบางครั้งก็จะกล่าวพาพิงถึงนางที่รัก (ภรรยา) ที่มีใจคิดตาม

ไปด้วย บางครั้งก็คิดว่าจินตนาการว่า ถ้ามีเวทมนต์คาถาก็จะสร้างหงส์ย่นค้เหาะคันเมฆไปรับเอา
 ไปด้วย ไม่ว่างก็จะเดินทางไปถึงที่แห่งใดก็จะกล่าวอยู่เสมอว่า คงจะมีความหวังว่าโคกลบไปพบน้อง
 อีก แต่บางครั้งก็คร่ำครวญว่าเป็นเพราะกรรมเก่าของตนเองบ้าง จึงต้องมาพลัดพรากจากคูรัก
 เชนั้น นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงคุณค่าทางค่านววรรณศิลป์ ก็จะพบว่า การไร้อพยค้ำภาษาในโคลง
 มังทรามีความไพเราะ สละสลวย มีการเล่นสัมผัสอักษรแทบทุกบาทของโคลง ในค่านการถ่ายทอด
 อารมณ์และความรู้สึกของกวีก็เป็นที่ไปอย่างละเอียดลึกซึ้ง เปรียบพร้อมด้วยโวหาร เปรียบเทียบนานา
 ประการ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยให้โคลงมังทรามีลักษณะที่เป็นวรรณคดีที่น่าสออย่าง น่าสนใจ

3. ลักษณะที่เป็นวรรณคดีประวัติศาสตร์

จะเห็นได้ว่า กวีได้ให้หลักฐาน และบันทึกเหตุการณ์สำคัญในสมัยนั้นอย่างถูกต้อง
 เป็นที่เชื่อถือได้ โดยเฉพาะเกี่ยวกับการสร้างบ้านเมืองในสมัยราชวงศ์มังราย การครองราชสมบัติ
 ของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ตลอดจนการสู้รบระหว่างล้านนาไทยกับพม่า จนกระทั่งล้านนาไทยตก
 เป็นเมืองขึ้นของพม่า และถูกกวาดต้อนไปยังหงสาวดีในฐานะเชลยศึก การล้าคัมเหตุการณ์บ้านเมือง
 เป็นไปอย่างถูกต้อง สมเหตุสมผล จึงนับได้ว่า โคลงมังทรานี้มีคุณค่าทางค่านประวัติศาสตร์ล้านนา
 อย่างมากทีเดียว

4. อิทธิพลของหลักธรรมในพุทธศาสนาที่มีต่อกวีผู้แต่ง

กวีได้แสดงทัศนะที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพุทธศาสนาที่เป็นสัจธรรมที่คนทั่วไปไม่อาจจะ
 หลีกพ้นได้ เช่น การเกิด แก่ และตาย กลอยจณ ความทุกข์ทรมานต่าง ๆ เช่น การพลัดพราก
 จากคนรัก เป็นต้น กวีผู้แต่งทองการช้ใหญ่อ่านเห็นว่า ชีวิตนี้เป็นอนิจจัง จึงได้เสนอแนะแนวทาง
 ในการดำเนินชีวิตตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยหันหน้าเข้าหาการปฏิบัติรักษาศีลภาวนา
 และการให้ทานเพื่อจิตใจจะไคสงบสุขในกายภาคหน้า

ขอเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง โคลงมังทรานี้ ทำให้ผู้ศึกษาได้พบบางสิ่งบางอย่าง
 ที่น่าสนใจ และน่าจะได้มีการศึกษาวิจัยต่อไป ดังนี้

1. น่าจะได้มีการศึกษาเปรียบเทียบ โกลงม้ง ทรากับวรรณคดีนิราศเรื่องอื่น ๆ ของภาคกลาง
2. น่าจะได้มีการสอบถามหรือศึกษาต่อไปว่าชื่อหมู่บ้าน คำบาลี ตลอดจนสถานที่ที่ถกเถียงกันว่าในโกลงเรื่องนี้ ยังคงมีปรากฏอยู่ในปัจจุบันหรือเปลี่ยนแปลงไปแล้วเพียงใด เพื่อจะได้เป็นหลักฐานประกอบการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นต่อไป
3. น่าจะได้นำเอาโกลงม้ง ทรามาเป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งในการเรียนการสอนวรรณคดีท้องถิ่นต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กระแสรู มาลาภรณ์ ว่าด้วยวรรณคดีเปรียบเทียบเล่ม 1 วิทยาลัยวิชาการศึกษา

บางแสน 2509, 139 หน้า อักสำเนา

กุหลาบ มัลลิกะมาส "วรรณคดี วรรณกรรม และวรรณศิลป์" อนุสรณ์นางรำ เย
จำปาศักดิ์ บรรณาการในงานสถาปนกิจศพ 6 พฤษภาคม 2516 โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น

กรมการปกครอง 2516, 207 หน้า

เจตนา นาควัชระ "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" ใน วรรณไวยากร

หน้า 1 - 53 โครงการตำราฯ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2514, 54 หน้า

เจือ สตะเวทิน "วรรณคดีกับประวัติศาสตร์" ศูนยศึกษา 4(5):37 - 41 เมษายน 2501

ฉัตรบุษพา สวัสดิพิงษ์ คำขอเรื่องเจ้าสุวัทร นางบัวคำ วิทยานิพนธ์ อ.ม.

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2517, 264 หน้า อักสำเนา

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา ไทยรบพม่า พิมพ์ครั้งที่ 6

คลังวิทยา 2514, 859 หน้า

ทูป ชุมสาย, ม.ล. วรรณกรรมเชิงพินิจจิตวิทยา พิมพ์ครั้งแรก ไทยวัฒนาพานิช

2516, 162 หน้า

ถิ่น รัตติกง "การศึกษาในลานนาไทยสมัยโบราณ" ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์

และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 : ลานนาไทย) หน้า 51 - 57 ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 20 - 23 ตุลาคม 2510

ทรงศักดิ์ ปรางค์ชนากุล วิเคราะห์วรรณกรรมลานนาไทยเรื่อง เจ้าวิฑูรสอนหลาน

และพระลอสอนโลก ปรินญาณพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

2519, 237 หน้า อักสำเนา

ทัศนีย์ หานทวนิช วิเคราะห์วรรณกรรมพระยาทรง ปรินญาณพนธ์ กศ.ม.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2517, 212 หน้า อักสำเนา

- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. วิเคราะห์สุวรรณคดีไทย โครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2517, 226 หน้า
- ประคอง นิมมานเหมินท์ ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
2517, 247 หน้า
- ประคอง นิมมานเหมินท์และทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล ลานนาไทยคดี ศูนย์หนังสือเชียงใหม่
2517, 273 หน้า
- ประจักษ์ ประภาพิตยากร วรรณคดีนิราศ ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ และปีที่พิมพ์ 188 หน้า
- ประชาภิกรจักร์, พระยา พงศาวดารโยนก พิมพ์ครั้งที่ 6 แพร่พิทยา 2515, 510 หน้า
- ประสิทธิ์ กายกกลอน ภาษาวิ ไทยวัฒนาพานิช 2518, 237 หน้า
- วรรณกรรมประวัติศาสตร์ เอกสารประกอบการเรียน ภาควิ ภาษาไทย
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง 116 หน้า อัดสำเนา
- ประเสริฐ ฒ นกร โคลงนิราศทวีภุชชัย พิมพ์ครั้งที่ 3 โรงพิมพ์พระจันทร์ 2516, 244 หน้า
- พจนีย์ เห็นพิทักษ์ การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปริณฎานิพนธ์
กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2515, 395 หน้า อัดสำเนา
- มณี พยอมยงค์ ประวัติและวรรณคดีลานนาไทย พิมพ์ครั้งที่ 2 สุริยวงศ์บุ๊คเซนเตอร์ 2516,
172 หน้า
- อิทธิพลพุทธศาสนาในวรรณกรรมสุนทรภู่ (ฉบับโรเนียว) 2517, 125 หน้า
- ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 พิมพ์ครั้งที่ 2
สหการพิมพ์ 2498, 1053 หน้า
- รัตนัญญ์ สัจจพันธ์ นิราศคำโคลง: การวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศอื่น วิทยานิพนธ์
อ.ม. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2516, 320 หน้า อัดสำเนา
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ พิมพ์ครั้งที่ 5 แพร่พิทยา 2518, 184 หน้า
- ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดารเล่ม 4 องค์การคำคุณุสภา 2506, 369 หน้า
- ศึกษาธิการ, กระทรวง หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย 2503 โรงพิมพ์กรุงเทพการพิมพ์
2503, 42 หน้า

- สงวน โชติสุขรัตน์ ไทยยวน - คนเมือง โอโยเนสโคร์ 2512, 356 หน้า
- . หนังสือพื้นเมืองเชียงใหม่ พิมพ์ที่สยามการพิมพ์ 2525, 197 หน้า
- สมปอง พิริยกิจ โคลงและรสรไพเราะ วิทยานิพนธ์ อ.ม. คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2513, 210 หน้า
- สมหมาย เปรมจิตต์ และปวงคำ คุ้มเขียว โคลงมัทรา ภาคปริวรรตคำคมที่ 13
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2519, 61 หน้า
- สมโรจน์ สวัสดิ์กุล ฅ อรุชยา "ถาวรอนวรรณคดีนิยมหรือวรรณคดีวิจักษ์" จันทร์เกษม
47 : 7 - 14 กรกฎาคม - สิงหาคม 2505
- สำนักนายกรัฐมนตรี ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (จากต้นฉบับโบราณอักษรไทยยวน)
โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2514, 150 หน้า
- สิงชะ วรรณสัย โคลงเรื่องมัทรากรมเชียงใหม่ พิมพ์เป็นบรรณาการในงานฉลองอายุครบ
7 รอบของนางกิมฮ้อ นิรมานเหมินท์ 20 มีนาคม 2522 ศูนย์หนังสือเชียงใหม่
2521, 273 หน้า
- . "กวีนิพนธ์ลานนาไทย" โบราณคดี 1 : 64 - 87 มิถุนายน 2518
- . ปริทัศน์วรรณคดีลานนา ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2519, 175 หน้า
- สิทธิ พิณภูวกล และคนอื่น ๆ ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง
2515, 556 หน้า
- เสรีบุรโกเศศ "ถาวรอนวรรณคดีในแง่วรรณกรรมคดี" ราชบัณฑิตยสถาน 2507,
199 หน้า
- แสง มนวิฑูร รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 ลานนาไทย
ฉบับโรเนียว) 20 - 23 ตุลาคม 2510, 156 หน้า

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามต้นฉบับโบราณ
ในภาคเหนือ วิทยานิพนธ์ อ.ม. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2520,
331 หน้า อักสาเนา

เอมอร ชิตโสภณ วรรณคดีนิราศ ทิพยเนตรการพิมพ์ 2521, 83 หน้า